

MÁRKUS LÁSZLÓ
**MAGYAR
GONDOK**

BUDAPEST

„ÉLET” IRODALMI ÉS NYOMDA RÉSZVÉNYTÁRSASÁG KIADÁSA
RÉVAI-BIZOMÁNY

A háború csöndjében.

I.

Minden csöndes most, ami máskor lármával töltötte meg a világot és összebogozott kérdések csendesen pihennek a kultúra bezárt raktáraiban. Most nincs tülekedés és a messzi lángoló horizont felé figyelnek, akiknek máskülönben finomszálú problémák csomózása és oldozása volt a mesterségük és az értékek értékelői és a gondolatok gondolói naftáimba rakták problémáikat, bővebben kifejteni nem szükséges okok miatt. A rettentő praxis nem egészséges a gyöngéd szövetű elméletnek és ma csak a véres pozitívum aktuális, ennél fogva éppen ma lehet baj nélkül, mérges ellenvélemények fölkeverése nélkül nyugodtan és figyelmesen egy-egy bepácolt problémát napfényre emelni és megnézni közelebbről, hogy mi is volt az, amin annyit veszekedtünk. A harctér dübörgése nem hangzik hozzánk, mi itt a háború csöndjében élünk, az alvó gondolatok várakozó csöndje-

ben, de már reggeledik s a koránkelők már megmozdultak, hogy az új munkára előkészítsék szerszámaikat. Reggeledik és egyszer csak béke lesz és itt-ott eszmélnek emberek: mi lesz azután, ha a katonák ismét civilekké szelődülnek és micsoda átformálódások maradnak meg állandóan az összezavart emberi lelkekben? Bizonyosan nagy változások lesznek, sok eddig hitt érték elveszti hitelét s nagy átértékelések munkája vár a gondolkozó elmékre és néha már jól esik ilyen jövőendő munkára gondolni és kitergetni a napra a benaftalinozott problémákat és játszani velük, forgatni, nézdegélni őket, hogy mi lesz belőlük ezután és a háború csöndjében elmélázni jövőendő dolgokon, félrelibbenteni a sötét színpad függönyét, ahol nemsokára megindul a kultúra nagy drámája.

Nem háborús könyv ez a könyv, s nem akar történet dolgok dokumentuma lenni, de olyankor íródott, mikor a világon minden élet új rithmusba mozdult és az idő múlását nem a nappalok és éjjelek váltakozásával, hanem az egymás után következő Höfen-jelentésekkel mértük. Ilyenkor rettentő izgalmak ideje van és emésztő aggodalmak látogatnak és ilyenkor üresen néző szemekkel nézünk és ülünk figyelni képtelenül, mint kedves beteg ágyánál a lélekzetfojtó krízisek idején. De ami ilyenkor elvillan szemünk előtt, a változatlanul élő élet közömbös folyása és az

örökké való dolgok, amiket zibbadt figyelmünk most felfogni nem képes, ezek a tudomásul nem vett képek mégis megrögződnek valahol a lélek ismeretlen zugaiban és pihenő percekben feltámadnak, gondolkodásunkat megkísértik és a békéből örökölt ideológiáinkat igen kritizálhatóknak láttatják. Körül lángol és ordít a világ, s messzi katasztrófák visszfénye világít a virrasztó éjszakákban: ilyenkor az örökkévaló dolgok más reflexet kapnak és a változatlan élet elsurranó jelenségei, ha belefotografálódnak tudatunkba, ezek az állandósult új képek egészen különös módon módosulnak a tűzvész világításában. Abszolúte minden úgy van, mintha nem is volna háború és a tavaszra nyár következik és a magvakból élet csírázik és aratás alá érnek meg a vetések, de a háború tragikus relációjában ezek az ősi dolgok új vállort nyernek és a dolgokról való ítéleteinket a háború váratlan impulzusai határozzák meg. Most nem lehet semmiről gondolkozni és nem lehet írni szabadon a háborúról, most élni is csak az elszabadult haláltól lopott pillanatokban lehet és amit az ilyen pihenő pillanatokban meglátni véltem, s ami régi problémát a háború csendjében előszedegettem, leporolgtattam, körülszemléltem és újra megmértem, arról szól ez a könyv, amely nem a háborúról szól, csak a háborúban *lett*.

Már sokan találgatják, hogy mi volt ennek a nagy világfelfordulásnak az oka, hogy talán a betegségokozó csirák ismeretéből immunizáló szereket lehet kiokosodni. Ezek már komoly spekulációk s nem azok az elszánt vádaskodások többé, amiket zöld, vörös, kék, szürke és lila könyvekben a diplomáciák ke-negettek egymásra s nem azok a félbolond átkozódások a német militarizmus ellen s a latin kultúra javára, amiket a megvadult nyugati széplelkek bőséges áradatban produkáltak. Most már komoly vizsgálódók szavát is hallani lehet és nem célszerűtlen észbe venni például egy volt norvég miniszter, Sigurd Ibsen megállapítását, aki a felelőtlenül dolgozó diplomáciákban keresi az ilyen konflagrációk állandó okozóját. Lehetetlen, azt mondja ez a norvég, hogy ezután is minden ellenőrzés nélkül magánügyként kezelődjének a nemzetek egymás között való viszonyának kérdései, éppen azok a kérdések, amelyek miatt a nemzetek esetleg hadseregekké válnak és az egyes ember életének áldozása szükségessé lesz, szóval lehetetlen, hogy amíg minden apró belpolitikai dolog, minden kis gazdasági és jogi intézkedés a nemzet képviselőinek teljes ellenőrzése alá tartozik, addig az élet és halál fölött, a külpolitika rettentő kérdéseiben egy pár ember tehetsége, temperamenuma, szimpátiája, vagy ellenszenve, tévedése vagy helyes intuíciója a diplomácia elzárt

rejtekeiben döntsön milliók élete fölött. Csak éppen ötletszerűen vetette fel Ibsen ezt a gondolatot, de máris látszik, hogy ebből az eddig magától értetődő értelmezés gyökeres alakulása sarjadzhatik ki s ez a felvetett ötlet hirtelen rávilágít abszurdumokra, amiket sokan éreztünk, de megfogalmazni íme ennek a norvégnek adatott.

A diplomata egy olyan groteszk emberfajta, akit a felemás helyzete tenyésztett ki ilyenné s amivel merőben, különbözik minden más embertípustól, az éppen felelőtlen-ségéből adódik: egy ország akaratát, törekvéseit, érdekeit, jövőjét képviseli privát személyében s ezért a magánemberre kötelező erkölcsi szabályok alól emancipálnak érzi magát; de mert mégis egyedül egy ember, aki nem a nemzet közvetlenül és parancsolólag megnyilatkozó akaratát képviseli, a privát erkölcs alól való emancipálódása privát erkölcstelenségképpen jelentkezik. Egy ország jövője és érdekei talán megértetik, ha egy diplomata, mondjuk, félrevezeti a másik diplomatát, ha ígéreteket megszeg és szerződéseket nem tart be, de ilyen morális önkény csak abban az esetben nem egyéni erkölcstelenség, ha kétségtelen, hogy a nemzet a maga érdekében így akar cselekedni. A nemzet szuverén és esetleg a morállal szemben is erőszakos, de az egyes ember, bármily jóhiszeműen higgye is, hogy amit ő tesz, az a nemzetért

van téve, a nemzettel való érintkezés híjján elszigetelt magánszemély marad, aki ha nem mond igazat, akkor hazudik, ha másokat félrevezet, akkor csal és ha szerződéseket megszeg, akkor szerződésszegő, egész egyszerűen minden lehető igazolás nélkül ilyen. Ettől lett a diplomata az a hibrid valaki, aki privát ember létére olyan tágan értelmezheti a morált, ahogy szuverén nemzetek sem értelmezhetik s az ellenőrzés nélkül, a maga szakállára intrikáló, hazudozó és szerződésszegő diplomata szükségképpen moráltalan lényé lesz s privát erkölcstelenséggel intézi munkás milliók sorsát. A *sacro egoismo* talán lehetett volna az olasz nemzet érthető álláspontja,, de Salandra a maga privát önző lelkében termelte ezt a fogalmat és az olasz nemzetnek semmi köze hozzá s lám, ha a *privatim* önző lelkű Salandra helyett a tisztább erkölcsű Giolitti kerül hatalomra, most nem hal meg félmillió olasz és a világháború borzalmas áldozatai talán ránk nézve is megszűntek volna. A kormányzó férfiónak a maga emelkedett erkölcsével kellene kormányoznia nemzete akaratát, a diplomata azonban, mert magára van hagyatva, a maga esetleg fogyatékos erkölcsseit érvényesítheti egy egész nemzet nevében és különösen a polgári demokráciák országaiban, ahol a monarchikus és dinasztikus érdekek mégis fékező ereje meggyöngült, vagy megszűnt, a szabadjára

eresztett diplomácia azt a gyönyörű privát erkölcstelenségét produkálhatja, amit a nemzetközi jog teljes csődjeként mostanában szemlélhetünk.

A népek nem halandók, ezt mondta a pápa és azt is mondta, hogy: „Ti viselitek Isten és ember előtt a háborúért és a békéért a rettenetes felelősséget.” A bíró szavai ezek, kemények és fenyegetőek és a lelkében megrendült bölcs szavai, azé, aki még az emberéletnél is szentebb értékeket lát itt a diplomaták kezenyomán elkallódottaknak. Csodálatos mondat az, hogy a népek nem halandók, mert azt a sújtó igazságot mondja ki, hogy az örök, a halhatatlan gyűlöletet veti el az a legkisebb emberfia is, aki halandók bűneit, hiúságot, kapzsiságot, féltékenységet, gőgöt, hatalomvágyat és kevélységet vet a halhatatlan nemzetek lelkébe. És ők felelősek érte Isten és ember előtt, mondja a pápa, s ez a mondat magában foglalja a nemzetek szörnyű tragédiáját, mert most tovább lehet kérdezni: ha elszakadtunk Istentől, hol van hát az Ember, akinek szuverén hatalma szabályozhatja a nemzetek egymás között való viszonylatát, s aki felelősségre vonhatja a most felelőtleneket? A világosság nevében lázadtak az Isten ellen, s az emberek azt tanulták meg, hogy nincs a pokolban a bűnök

büntetése és nincs jutalma a jónak a paradicsomban, s a morál elvesztette a szankcióját, a fejletlen lelkekből kialudt a félelem és a remény és mert az emberek nagy többsége világnézlet alkotására nem elég differenciált, az emberek világnézlet nélkül maradtak, s a moralitás nem kényszer többé, hanem önként, belátásból vállalt kényelmetlenség, amit tehát nem vállalni is lehet, s amit, mert kényelmetlen, szívesen nem is vállal az átlagos ember. A természettudományos moralitás bonyolult célszerűségi és fejlődéstani elméletekkel igyekszik kapacitálni az ilyen meggyőződéssel szemben teljesen exkluzív átlagembert, s hogy ez az erkölcs csődjéhez vezet, az egész természetes, mert a morál terheit önként vállalni és a primer önzést kényszer nélkül, belátásból fegyelmezni, még a kultúra széles látókörét belátó, s a bonyolult viszonylatokat intuitive ismerő sem tudja kielégítő biztossággal. És aki ilyen magasból lát, az szükségképen a keresztény morálhoz jut, s nem átallom kimondani, hogy lelkében műveit ember csak ide juthat. De az emberek átlaga szocializálatlan éa a maga zárt egyéni körén túl nem látó individium s az emberek többségének nem meggyőzés kell, hanem kényszerítő törvény, s a népeket a vallás kényszerétől fölszabadítani annyit jelent, mint a tömegeket az átlag individium fegyelmetlen önzésével telíteni. Jó, tanít-

sunk és a kultúrát közöljük lehető sokakkal, de amíg mindenki legalább nem olyan belátó, mint Haeckel vagy Fényes Samu, s amíg az ilyen kiválasztottak meg nem térítették az egész emberiséget, s amíg sem a nép, sem a tudás nem lehet vezető, hanem a polgári és uri „intelligencia” vezet, amely a természet-tudományos morálból csak annyit ért meg, ami önzésének konveniál, azt, hogy nincs a törvényt szankcionáló felsőbb hatalom, addig a vallást kritikával is bolygatni ostobaság éppen a tudósok részéről, akik most láthatják az elsietett fejlődés tragédiáját a nemzetközi jog rettentő romlásában. A nemzetközi jognak nincsenek szankciói, mert a hadseregeknél erősebb faktor nincs, s a bűnöző diplomaták fölött nem áll végrehajtó hatalom, mint ahogy az állam áll a büntető kódex mögött fölemelt pallossal. A nemzetközi jog szankciója Isten volt és az ő földi helytartója a pápa, s a nemzetközi jog ököljoggá lett, amint a morál *elvesztette* túlvilági kényszerét, s a törvény megtartása vagy meg nem tartása a, tudós belátásra nem elég fejlett, önző és az erkölcsi világszemléletétől megfosztott átlagintelligencia kényére bízott. Ki kényszeríthette Angliát, hogy a tenger törvényeit megtartsa és ki Olaszországot, hogy meg ne szegje szerződését? Melyik morál? A pápa morálja már nem, az isteni nem, mert az embertől elrabolták az Istent és nincs bün-

tetés, amely sújthatná a bűnöző nemzeteket. Tehát az ember, az Ember fogja „öket” felelősségre vonni? Az Ember: a bölcs, a *tudós*, aki látja azokat az évszázadokra előre mutató szükségleteket, amelyek a moralitást kívánatosnak láttatják, de az átlagember, ha tanult és kultivált, legfeljebb annyit képes belátni, hogy az isteni morál már nem kötelező, s a morált más úton, mint a vallás parancsaiból megismerni nem lehet képes, mert ehhez óriási filozófiai kultúra, de valószínűleg zseniális intuíció is kell. A jogos önzés tétele csak a filozófia legmagasan mutatkozik olyan parancsnak, amely az egyén számára célszerűségként parancsolja bizonyos altruisztikus terhek vállalását, s csak ilyen magasságokban hangolódik össze az egyéni önzés az egyetemes erkölccsel, míg a mérsékelt magasságokból csak az egyéni önzés jogosultsága látszik, amelyet nem feszélyez valamely zseniális belátásból eredő altruisztikus kényszer. A világot pedig nem a nagy összefoglaló filozófusok, hanem az intelligens szakemberek kormányozzák, s ezeket a nép tömegei választják ki, s ahol a nép elvesztette az isteni erkölcsöt, ott a törvénynek csak a büntetőjogi szankciója maradt meg, s ahol ilyen népből válnak ki a vezetők, ott a nemzetközi jog elveszti egyetlen szankcióját, a morált.

A népek halhatatlanok, s aki a halandó

ember önzésével telítette az embereket, s meg nem értett tudománnyal korrumpálta az éretlen közepszerűség morálját, aki szabadkőműves egyházközségek számára a szabadság jelszavait szállította, a meggondolatlan, a könnyelműen romboló tudós lesz első-sorban felelős a kataklizmáért. De kinek, kinek lesz felelős? Istennek és embernek, mondja a pápa, de akar-e büntetni az Isten és lehet-e ember, aki a törvény anyagtalan hatalmával tud uralkodni az elmaterializálódott lelkeken? Ma lehetnek apriori erkölcsre képesebb népek, amelyek hajlamosabbak önként terheket vállalni, de amíg egyetlen nép van, amelynek a *sacro egoismo* a vallása, addig örökéletű a háború s a nemzetek társadalmában pusztítani fog az anarkia. A vigyázatlan tudomány megölte a régi törvényt és nem tudott újat adni: mi lesz ezután a világgal? A nemzetközi jog ravatalánál kérdik *ezt* az elmélkedők és köszöntik a pápát halvány reménnyel: talán ő visszahozza az isteni szankciót, s restituai ja a régi rendet arra a beláthatatlan időre, amíg új rend lehet, amíg az ember egyenként belátja azt, amit ma csak a reprezentánsok láthatnak be önként, azt, hogy az isteni törvény nem túlfejlődhető maradvány, hanem parancsba fogalmazottan pontosan ugyanaz, amit a tudósok önként vállalandó morálként hirdetnek.

Az erkölcs nem fikció, ez most kétségtelenül kitűnt, az erkölcs realitás, amely nélkül mindennemű emberi együttélés lehetetlen. De az erkölcs csak a jónak boldogság és nem is kell gonosznak lenni, csak közömbösnek, hogy súlyos teherül érződjék. És most a felelőtlen diplomácia iszonyú zsarnoksága van rajtunk, s azok helyett, akik valamely öröklött jog alapján vindikálják maguknak sorunk intézését, most az erkölcsi kényszertől megszabadult nemzetek olyan tirannusai intézik, akik egy demokratikus hazugság mérgevel abba az illúzióba szédíthetik a népet, hogy az, amit ők tesznek, az a nemzet akaratából van és parlamentarizmus és radikalizmus és republikanizmus tetszetős maszkjában sokkal lerázhatatlanabban uralkodnak, mint bármilyen, eddig ívölt zsa^okok. A népet álcélokkal és álideológiákkal korrumpálni sohasem volt könnyebb, mint ma, amikor a nemzet egy része a szuverenitás részegségében a hatalom részesének hiszi magát és éppen ellenségeink, akik az emberi jogok és emberi szabadságok legszélsőbb értelmezéséhez jutottak el, éppen ők vették a nyakukba a nagytőke exponenseként jelentkező diplomata legkorlátlanabb zsarnokságát. Ez nem paradoxon: a legszabadabb népek a legelnyomottabbak és a legkiszolgáltatottabbak, ez igazság, minek bizonyítására csak azt kell felhozni, hogy a legszélsőbb orosz autokrácia

íme a legszélsőbb latin radikalizmussal egy antantban, érdekeik teljes közösségében találkoztak. És most világháború van, mert Edvard Grey és Poincaré és Delcassé és Sonnino és Izwolszkij olyan, amilyen és nem lenne háború, ha ez a pár ember másmilyen lenne. Iszonyatosan megalázó ez és ha kutatjuk, hogy miért lehet ez, mindig csak egy ok mered elénk: a magánerkölcstelenség vezet és a magánerkölcstelenség mintegy humánus igazolást kap abban a hazugságban, hogy őt a szuverén nemzet küldte az élre a maga szuverén akaratának kifejeződéséül.

De erkölcs van, az erkölcs egy végső kategória és kellene olyan erő, amely az emberi lélek szennyét lehántván az emberiséget ehhez a kategóriához vezeti vissza. Kellene fegyelmező és kényszerítő és ellenőrző erő. Mi lehet az? A kultúra? Mikor először hallottunk arról, hogy Belgium civil fiai és békés családanyái és kedves, rózsásarcú belga gyermekek lesből lövöldöznek a német katonákra, módszeresen kirabolják az ottrekedt ellenséges állampolgárokat és sebesülteket csonkítanak hazafias gyönyörben, mikor az ilyen hírek először ideérkeztek, sok embernek eszébe jutott Maeterlinck halk, álmodó muzsikája, Verhaerren ideges meghatódottsága, a vlém és brabant művészet csodái, képek és szobrok, házak, versek és ódon templomok, csupa díszes jelei egy gazdag szellemi élet

kifejeződni akarásának, a környező világot megérteni és értékelni vágyó vágynak, szóval annak, aminek ismert, összefoglaló neve: kultúra. És régi, intim órák emlékei bukkan-
tak fel megzavart lelkekben, mikor Anatol France neve alatt egész rossz heccelődések kezdtek megjelenni a német barbárság ellen s amint a hazugság, a rágalom, a *veszett* düh és lihegő, vérszomjas gyűlölet üvöltő kórusába egymásután léptek be a kultúra elsői, rémülten ismertük fel a levetett bíborruha mögött a meztelen vadságot, amely ma sem szelídebb, ma sem emberiesebb, ma sem bölcsebb, mint volt a kereszténység előtt, sötét, pogány időkben.

Hová lett a kultúra különösen a latin fajták testéről? Az indulatok első rohamában letépte magáról ezt a maszkot a francia és olasz művelődés minden nemzete és akkor azt kérdeztük hüledezve a kultúra naiv hívői és akarói, hogy talán nem is volt igazság az, amit hittünk s talán nem is ragyogó fejlődés eredményeit, hanem felesleges, hiú anorganikus cirádákat foglaltunk össze a kultúra fogalmában!? Hisz azt vártuk egész magától-értetődöttséggel, hogy amíg a hadseregek az erőszak kardjával igyekeznek kibontani a tragikus csomókat és amíg a kultúra fegyelméből kiszabadult halál intézi a népek sorsát, otthon, a véres mezőktől messzi nyugalomban a művelődés hősei az eljövendő béke

művét munkálják s gondosan őrökdenek, hogy a fergeteg el ne sodorja azt a sok kincset, amit a testvéremberiség hordott össze nagy palotákba évezredek szorgoskodó munkájával. Hogy gyűlölet ne keljen a férfias leszámolás nyomán, és hogy a katonák haragja ne fajulhasson el maradandó, nemzeteket örökre elválasztó, bosszút szomjazó, új katasztrófákkal fenyegető, revánsot ordító tébollyá és hogy a háború után megint béke lehessen, közös, egyetértő munka, a javak kicserélődése és egymás kölcsönös gazdagítása. Hogy az embercsoportokat összefűző szálak végképp el ne szakadjanak, ezen kellett volna nekik őrökdeni, a kultúra elsőtől ezt vártuk, s amint a francia tudományos társaságok kivetették magukból a német tudósokat, egyszerre gyilkos világításban látszott, hogy a latin fajták szinte megkönnyebbülten rázzák le magukról az emberi közösséget, ahelyett, hogy vezető elméik annak megszakíthatatlan folyamatosságára vigyáznának. Majdnem azt hihette volna az ember, hogy a kultúra nem is az a nagy kincs, aminek véltük, s az emberiség olyan gyönyörrel veti el magától a legelső alkalommal, mint ahogy egy rosszul szabott kényelmetlen kabátot siet levetni az ember, de a másik pillanatban, elénk tűnt a magunk” embersége, a magunk hiánytalan hite és a magunk humánus szeretete még ellenségeink irányárján is és egész

szédítő újságában előttünk állott az a megismerés, hogy itt a magyar zugban valahogy erősebb a kultúra, mert a legnagyobb zivatarban is ellentállóbb, – mint az ősi, gazdag, gőgös latin földeken. A latin kultúra felsőbb-séges nagyságát még a latin fajok hirtelen barbárrá vedlésekor sem tagadhatjuk meg/ de arra kell szükségképpen gondolnunk, hogy ez a latin műveltség még sem olyan értékű, mint a még jóval fejletlenebb mienk, mert az erkölcsökre és az indulatokra való hatása íme sokkal, kiszámíthatatlanul csekélyebb, mint a mi mindenféle bajjal akadályozott magyar kultúránké. És itt találunk rá a kiábrándító jelenségek magyarázatára: a kultúra önmagában csak elvont összegezése az emberiség intellektuális eredményeinek s valóságos élet, eleven erő csak akkor lehet, ha átalakítólag, nemesítőleg, civilizálólag tud hatni a népek erkölcsére.

A kultúra értékét az általa teremtett civilizációban lehet legpontosabban mérni, a pedagógiai hatásában és abban, hogy mennyire maradandóan képes fegyelmezni az ember ősi, barbár indulatait s ezen a mértéken a latin kultúra most megmértvén, igen könnyűnek találtatott s így nézve az az egész ragyogó valami mélyen alatta áll a mi sokat ócsárolt és mindig lenézett szegénységünknek, ha azután vizsgáljuk azt, hogy miért oly sokkal tehetlenebb a latin kultúra az ő

vad népeinek ösztönével szemben, két fő magyarázó momentumra találunk: az egyik magának a kultúrának az a túlrészleteződöttsége, amelylyel nem bír lépést tartani az összefoglaló, a világnézletet alkotó filozófia, s a melynek millió felé széthulló, kaotikus gondolattörmeléke szétzúzta a leghatalmasabb, a legteljesebb összefoglaló rendszert, a vallást,— másik magának a latin fajtának kisebb hajlandósága a megnemesedésre, amit úgy is ki lehet fejezni, hogy egy, a miénknél sokkal nagyobb kultúra sem elég arra, hogy átalakítsa, hogy civilizálja a. eredendő vadságát.

Az egyes emberek, életében is látjuk ezt a jelenséget, nagy ismerethalmaz mellett is vad és nyers marad némelyek; erkölcsé és mások az ismeretek kisebb mennyiségéből fegyelmező és erkölcsjavító világnézletet tudnak maguknak összefoglalni, ami csak úgy érthető, hogy az a priori lelki fejlettség, a belső morális parancs a Kant által kategorikus imperativusnak nevezett elemezhetetlen morális kényszer különböző fejlettségét feltételezzük s amit az egyes ember életében figyeltünk eddig, azt most a fajták életében látjuk világosan és kétségtelenül s ezt nagyon jó lesz alaposan megjegyezni, mert az egyes fajok emberi értékének megállapításához kapunk ebből pozitív kritériumokat.

Ahogy a fajok erkölcsére a kultúra hatott, tehát ahogy a faj civilizálódni képes, úgy ér-

tékelhető maga a faj. S ha ezt tudjuk, akkor nem fogjuk többé kritikátlanul bámulni a nagy népeket s nem fogunk megszedülni a nagy kultúrák néha ártalmas gazdagságától, hanem a dolgokat mindig ebben a viszonylatban vizsgáljuk: hogy hat a kultúra a fajokra s ebből az illető kultúra s az illető fajta pontos értékét ismerjük meg, az ember és a kultúra viszonyából produkált morális értékmenyiség formájában. Jó ezt tudni, mert tanulékony fajták, amelyek a mohón felszedett kultúra kendőzése mögé rejtik morális vadságukat, a tudomány, a művészet és az irodalom megvesztegető szépségeiben hozhatják közénk erkölcsük minden ártó idegenségét.

Mi magyarok büszkén eszmélhetünk magunkra, a mi fajtánk már ezer „esztendő előtt a rend, az államalkotó erkölcs és az emberies jószág, a bölcs szeretet értékét mutatta s egy ázsiai kultúra fogyató ősmaradványaiból a keresztény latin népeknél humánusabb civilizációt tudott teremteni s megkeresztelkedése óta ez az eleve adott, a fajban kifejlődött erkölcsi imperativus az emberiség olyan magaslatára emelte, amelyről a nagyobb kultúrák civilizálatlanabb, népeire fölényel tekinthet le. Nem a kultúrképesség és nem az intelligencia külön, hanem az intelligencia és a morális érzék együtt adják meg a faj értékét, s ezt tudván, biztos ítélettel vá-

logathatjuk ki a nekünk kínált kulturértékből az erkölcsreképes fajtánknak kellőt, s önérzettel követelhetünk díszes helyet Európa civilizált népei között, amelyek közül nagy kultúrák népei selejteződnek ki éppen mostanában.

De ez így csak nekünk, magyaroknak megnyugtató megismerés, az egész világ sorsára azonban nagyon bús perspektívákat nyit. Mert ha ilyen elválasztó aprioritás van, ha a fajtánknak ilyen különböző erkölcsképessége van, akkor a fajták tulajdonságait mutató nemzetek között végzetesen organikus különbségek vannak és be kell látnunk, hogy az emberiség nem egységes, nem egyféleképpen civilizálható s így az erkölccsel is nagyon sokféle vonatkozásban lehet. Így aztán a nemzeti egyéniség kifejeződése, a nacionalizmus lehet az élni akarás és másokat élni engedés emberséges érzelme és lehet agresszív, ragadozó érzés és ahol a nemzet eleve ilyen agresszióra hajlamos, ott egészen népellenes célokra, tőkés érdekek szolgálatára kihasználhatja ezt a támadó kedvet egy ügyes és okosan dolgozó demagógia. A kultúra tehát aligha képes szabályozni a népakaratot, amely viszont ellenőrzője lehetne a diplomácia erkölcsének, hiszen maguk a fajták és nemzetek eleve annyira különbözőek, hogy a kultúra hatása is merőben másként jelentkezik mindeniknél. Ebből következőleg aztán a par-

lamenti formák üressége is nyilvánvaló és ismervén a többségek keletkezési módját, beláthatjuk, hogy ezek a formák éppen nagyon kényelmesek a nemzetek egymáshoz való viszonyát intéző egyéni akaratoknak. A bonyolult gazdasági élet és az érdekeltségek kaotikus összebogozódása minden korrupciónak fölöttébb kedvező és többséget teremteni, amely a nemzet nevében hitelesít akár milyen külpolitikát, igazán nemcsak magyar tudomány. És ha nem hitelesíti a parlament amaz egyetlen ember szándékait? Ilyen is előfordulhat, aminthogy elő is fordult, amikor is a kormányelnök, vagy a szükséges diszkrécióra, vagy a kivételes törvényekre hivatkozva, vagy a kérdéseket egyszerűen negligálva kitért minden számonkérés elől. Ha miniszterek buktak, az a kormányok nemzetközi zárt társaságában előfordult belső súrlódásoktól volt, s ilyesmihez semmi parlamentnek kauzális köze sohasem volt, s ha Delcassé elhagyta helyét, annak még okát sem tudta a francia parlament s ez az ok. mint egy becsületbirósági jegyzőkönyv el van rejtve a diplomaták nemzetközi, exkluzív kaszinójában. A parlament a legjobb esetben jóhiszemű s ügyes demagógiával mindig megfőzhető, aminek iskolai példáját szolgáltatta Viviáni egy pár életveszélyesnek mondható szónoki sikere. Esetleg pár százezer ember életébe került egy-egy ilyen szónoki siker, mert ha

a szónok valamivel kevésbé hatásos, esetleg elsöprik őt a béke útjából a békevágy ébredő energiái, de Viviáni megtudta életét egy szónoklattal más százezrek rovására hosszabbítani s a szépen hangzó, biztos művészettel összefűzött szavak szuggesztiójába bódult francia parlamentnél ordítóbb mintája a parlamentek hiábavalóságának aligha volt még a földön. 1915 augusztusban agyon ölte Vivianit Clemenceau, a leláncolt ember, s hiába cenzúrázták cikkeit, a parlament már-már a vén titán akarata szerint támadt a kormánynak. Az emberek kérdezni kezdtek és a halálos, nagy áldozatok értelmét és igazolását keresni, az emberek eszmélkedtek, hogy a frázisból kisorvadt a tartalom, és a gyűlölet mámorából ócsudtan emberfeletti felelősséget látott tornyosulni riadt, nyilatkozó szemük. Veszélyben volt minden, amiért Franciaország az úttörők és a kísérletezők áldozatteljes sorsát vállalta, elijesztő úr mutatkozott a szándékok és a lehetőségek között, s a parlament egyszerre, mint a befűtött kazán feszülni kezdett, de a miniszter sügött valamit a képviselők fülébe és elmondta beszédét, amire minden megint jó lett, ami öt perccel ezelőtt Franciaország halálos veszedelme volt.

A Clemenceau kicenzúrázott cikkében voltak megfogalmazva a kérdések. Egy berlini újság közölte ezt a franciául tilos írást és

látjuk, hogy rettentő keserűség hánykolódik a lelkekben, a Poincaré-Millerand-Viviani triumvirátus nyomasztó zsarnoksága ellen. Az öreg Clemenceau sajnó szívvel félti a demokráciát és Arthur Meyernek, a Gaulois igazgatójának válaszolva konstatálja, hogy ha egy újságcikk (már mint Clemenceaunak egy előző cikke) fel tud kelteni országos aggodalmakat, akkor az az újságcikk az emberek lelkében lappangó egyetemes aggodalomnak adott hangot. Életek és javak tenger pusztulásából mi lett, kérdi Clemenceau és vajjon nem ember-e Joffre, akit ellenőrizni kell, amint Napóleont is ellenőrizték volna, hogy ha egy év borzalmas áldozataival ennyire tudott volna jutni? Az emberek értéke tetteikkel mérhető és az eredmények kimaradásából a tettek értékét lehet megismerni. Csalatkozhatatlan-e Joffre és el kell-e vakon hinni, hogy ami világosan meddőségnek lászik, az rejtett célú bölcsesség és valami, a beavatottak előtt ismeretes győzelem egyetlen biztos eszköze? Az embert tettei teszik szentté és kritizálhatatlanná és Franciaországban az Isten tekintélye sem volt szent, miért az hát a Joffre-é, akit semmi kétségtelen eredmény nem mentésit a kritika alól? Hol van arra Arthur Meyer úrnak elfogadható bizonyítéka, hogy éppen csak Joffre és az ő széles katonaháta mögé bujt Poincaré-Millerand-Viviani frigy csalatkozhatatlan? És Arthur

Meyer úr is csalatkozhatatlan talán, hogy ilyen apodiktikusan ki tudja választani azt a négy embert, akiben a francia szuverén népnek skrupulus nélkül meg kell bíznia? Hátha mégis az sül ki, hogy ezek az urak tévedtek, s akkor későn, Franciaország romjain Clemenceaunak a látnoki erő túlságával megvert lelke szomorú győzelmet ülhet? Így riadoz a vén titán és ki meri mondani, hátha megcsalták Franciaországot és föl meri tenni azt a rettenetes kérdést, hogy miért döntötték meg a monarchiát, ha az uralkodói tekintély helyébe a nép bitor szolgáinak ilyen sokkal zsarnokibb tekintélye lépett? Ilyenféleképen beszél ez a cikk, amelyet az új zsarnokság a maga brutális cenzúrájával egy időre ki tudott védeni, de amely a francia nép lelkébe van írva és a hiába meghaltak fejfájára, ahonnan semmi cenzúra konfiskálni nem képes azt. Legyen vége, ha tehetetlenek vagyunk és a végzetet felidézni merők pusztulásával mentjük meg Franciaországot, amíg nem késő. A béke gondolata bujkált a hatalmas írás sorai között, de bennünket nem azért érdekelt a cikk sorsa, mert konfiskálásával a békét és Vivianiék bűnhődését sikerült elodáznai, hanem azért, mert a francia republika egy reprezentánsa azért nem léphetett vele a nyilvánosság elé, mert a radikális demokrácia csődjét vallja be megszakadó szívvel. Az új zsarnokság, a tőkés és politikai érdekszövevényekben ügye-

sen bújkáló, magukat a felelőtlenség sűrű ködébe burkoló bankárok zsarnoksága, a felelős diplomaták zsarnoksága, a lenről felkapaszkodottak zsarnoksága tűrhetetlenebb minden réginél, mert íme, egy brutális cenzúra birtokában az állítólagos szuverén néppel identikus nemzet nyikkanását is meg tudják akadályozni és egy szavukkal százezreket küldenek a hiábavaló halálba. Hol van hát a szuverén nemzet? A parlamentben? Íme, egy jól plaszírozott demagógbeszéd és ahol ez nem elég, egy pár fülbe súgott szó narkotizálja a parlamentet, amely vagy érzékeny, jelszavakban gondolkodó, demagógiával szédíthető, s a nemzet magabizását a maga nyárspolgár gögijében kiélő nyárspolgárokból áll, vagy a kormány üzleteinek részeiből és ha ez így van, akkor egy következő más elnök más kormánya jól plaszírozott beszédekkel és ügyes fülbesúgásokkal egy más, ellenkező végzet felé lódíthatja a szuverén nemzetet. Csak be kell rúgatni és zsarnokokat emel maga felé, ilyen az a nemzet, amelyben a mindenfelé érdekelt és az intelligencia végzetes közepszerén élő nyárspolgár kerekedik felül és a korlátolt ügyesek martaléka lesz az ilyen ország, azoké az ügyeseké, akik a radikális polgár fülébe mászó szavak szemérmetlen uralmával uralkodnak a bennük magátlátó és imádó, az uralkodó nyárspolgár lelkén.

És lényegében más-e ennek a fejlett parlamentnek ilyen könnyen kezelhetősége, mint a szegény, komikus orosz Duma erőlködése, amely szintén mer nem hinni a kormánynak, s szintén befegyelmeződik? Hogy ezt felosztadják és szétkergetik, az nem lényegbeli különbség, az csak formális külsőség, a lényeg az, hogy egyetlen emberi akarat, vagy rábeszélő kvalitása szerint igazodik a népet állítólag képviselő egész szervezet. Amaz egyetlenegy ember ráeszmélt Oroszországban, hogy hopp, el találtam magamat számítani, ez így nem jól megy, próbáljunk más valamit. Például mi lenne, ha én, az egyetlenegy ember, most visszavonulnék a németek elől és felégetnék és lerombolnék és sóval behintnék minden házat és minden pusztává tett házhelyet, hogy fázzanak és ázzanak és éhezzenek a németek és elgyöngüljenek, ha utánam jönnek hadaikkal. Nini, nem is rossz idea, mondta az egyetlen ember, 1812-ben bevált, hátha most is, az ördög nem alszik, meg lehet próbálni. Hé, Vizilovoff tábornok, mit szól hozzá, jó ötlet mi, fog káromkodni az a Hindenburg! Szólt és akkor húsz millió ember elindult kelet felé, egy szál ruhában, szalmás szekéren, gyerekek, vének, asszonyok sáros ingoványon át. Baromi szomorú szemüket a lábuk nagyujjára szegezve elindultak kelet felé, idegen, ismeretlen, éhes, halálos, tetőtlen, havas, széljárta dermedt pusztákon

át, vizes mezőkre ellenséges, fukar, savanyu messzi parasztok közé útszéli koldusnak, cigánynak, kivertnek, falu alján alig megtúrtnek, állatnak, bitangnak, tetvesnek, kolerásnak, döglődőnek. És mennek és mögöttük piros füstök bújnak ki a földből, messzire kíséri őket örökre elpusztult életek vörös víziója, régi rettentő küzködések, bús kis örömkök, a szegénység poklában rabolt boldog pillanatok veszendő emlékei és éhesen és a vesztett szegénységet dus királyságnak visszaálmodva, vissza se nézve, egy ingben, egyszerre ronggyá szakadtan mennek kelet felé, mert az az egyetlenegy valaki egy rosszul sikerült kísérlet után egy másikkal akarja regresszálni magát.

Ez a húszmillió ember, mint egy istállóiból elvadulni kivert képtelen csorda megy kelet felé és húszmillió ember egy parancsra megszűnt ember lenni és a Duma beszél és a Duma azt kérdi, hogy miért van ez így és nem lehetne-e ez másképpen is? A Duma. A képviselőház. A nemzet képviselőinek háza. A szuverén nemzeté, amelyben van a rettenetes nép, az, amely most nyöszörgő áradatban hömpölyög nyugat felé és azt sem tudja, hogy húsz millió, száz, kétszázmillió ilyen rühes állat, ha egyszer egyszerre egy szót tudna ordítani, az az egyetlenegy valaki mint buborék, semmibe oszolnék menten. A Duma beszél. A nép képviselői. Azok beszél-

nek, akiket a nép is küldött a maga hangjának és ha kell, a maga öklének Szent Pétervárra. A Duma beszél, hogy így, meg úgy, azt ők nem engedik, ők, a képviselők, húszmillió ember pusztulása árán győzelem se kell, a nép nem akar megdőglenni, Oroszországot a béke menti meg, a nép nem azt akarja, amit az az egyetlenegy akar, akit nevezhetnek cárnak, vagy Nikolajevics Nikolájnak, vagy hadügyminiszternek, Vagy akárminek. A nép nem akar meghalni, mondja a Duma és beszél és beszél és dumál, ahogy azzal, a pesti szóval mondják, amelyet alighanem a Dumából oldott ki magának a frisseszű pesti csibész minden buta és felesleges szószaporítás megjelölésére.

Egy ország fölperzselődik, egy nép minden java ebek harmincadjára került és amit húszmillió ember szentnek hitt, minden ronggyá lesz, mert valaki kísérletezik. Hátha téved, Istenem, emberek vagyunk, hátha nem vezet semmi jóra ez a borzalmas áldozat? Jóhiszemű tévedés, mit tegyünk, megtörtént, mondja az az egyetlen ember, majd próbálunk mást. Tíz évig lesz háború, mondja a Duma elnöke, Rodzianko úr és messze, valahol a falu végén vinnyog a Duma, a népképviselőt kritizál, megbélyegez, követel és ellenőriz és nyugatról keletre húszmillió ember megy meztelenül és a Duma beszél, mintha valaki, csak egyetlen belügyminiszteri napi-

díjas is hallaná, hogy mit beszél ő. A Parlament. Duma. Egy ember, egyetlenegy! Ha ez véletlenül ráhibáz valamire, talán jó lesz, talán nem döglik meg az ország, ha az az egyetlen ember jóhiszeműségében tévedni nem talál. Talán hasznos és áldásos lesz a fait accompli, a birodalom új szerkezete, a kiosztott jutalmak talán testvérré teszik a volt ellenséget, az elalkudott jogokkal talán boldog új fegyelemben lehet szelídíteni a rebellis főfajtát, talán így van jól, ahogy az az egyetlen ember, cár, nagyherceg, miniszterelnök, mindegy, ahogy ez az egy ember képzelet és a Duma beszél . . . Dehogy, a Duma nem is beszél, csak az olyan egészen fiatal beszél, mint az orosz, a fejlettebb, meglett, komoly, szakállas Dumák nem beszélnek, ha nem kérdik őket és miért kérdezzék őket, mikor csak az ország jövőjéről, gazdasági és politikai jobblétéről, régi jogairól és jogos reményeiről intézkedik valaki. Kicsoda ez? A cár? Mindegy, hogy ki, egyetlen ember, aki ezt mondja: ezt én akarom, én így látom jónak és én így fogok tenni, Én, Én, Én, az az egy, aki, mint a karaván haladok, míg a Duma beszél, – de mit akarunk mi a Dumától, hát beszél a Duma? A Duma nem beszél, akár angol, akár orosz, akár francia Duma ő, mert ha orosz, akkor szétkergetik, ha pedig nyugati, akkor némává és okosan hallgatóvá bűvöli az ügyes miniszterelnök. Emlékezzünk:

Lord Kitchener azt mondta, hogy a kormány nem tudja tisztességgel befejezni a háborút, ha be nem hozzák Angliában az általános védkötelezettséget és erre senki sem kérdezte, hogy akkor miért kezdtek háborút, s miért vitték a nemzetet oda, hogy utolsó menedékül azt kívánja, amit azelőtt magára veszedelmesnek gondolt, senki sem kérdezte ezt, hanem elmélkedni kezdtek az általános védkötelezettségről, amelyre a kormánynak sürgős szüksége van, s amelyről elhitték, hogy rá a nemzetnek van szüksége. Angol Duma, orosz Duma, Istenem mindegy, egyik se fogja túlságosan molesztálni a felelőtlen diplomáciát, s ebben a pillanatban nekünk ez a lényeges.

*

A bajok okairól.

Valakinek azonban mégis vezetni kell a nemzeteket és ez a valaki nyilvánvalóan a nagy ember, nemzetének mintegy az esszenciája és sűrített kifejeződése. Mintha ott volna a baj éppen, hogy a nagy emberek nem tudnak kiválni az élre, hogy valami akadályozó momentum gátolja az igazi érték kiválását és az ügyes politikus elmék elhatalmasodását segíti elő túlságosan. Ez annyit is jelent, hogy az erkölcs uralkodását teszi lehetetlenné valami, s talán nem csalódom, ha azt hiszem, hogy a nemzetek lelkén uralkodó vi-

lágnezletekben keresendő ez a motívum. Nem a filozófiai szisztémákra gondolok, hanem ezek gyakorlati applikálására, a politikai ideológiákra, s minden ideológiákat két fő alapkategóriára vélem redukálhatóknak, s ezek: a radikalizmus és a konzervatizmus.

Formák és ideák.

II.

Tiszta és világos a szavak értelme, amíg túlságos tudósok nem nyúlnak hozzájuk. Általában ugyanazt gondolja minden ember, ha ezt a szót hallja, hogy: nép – körülbelül a parasztot és a munkást gondolja mindenki s valóban ők az a nép, amelyet démosznak is nevez, aki nagyon szépen akar beszélni. A munkájából élő emberek serege, ez a nép és a világon szerte mindenütt ezek vannak nagy számban és ezek lakják meg e téres országokat és ezek a katonák, ezek az ország szervezetének élő sejtjei s ezek együtt adják a hatalmas, számtalan számú tömegeket. Ebben nem különbözünk a legtudósabbaktól sem, a nagyjában ugyanaz a meghatározás, amit a természettudományos szociológia mindenestre sokkal természettudományosabban élénk tárna, ha kérdeznénk őt. A különbség ott kezdődik, hogy ők, a természettudósok a képet az *emberiség* egy rétegének fogják fel,

mi pedig a *nemzet* egy rétegének, s ez retten-tően alapvető különbség. Egyelőre figyelmen kívül hagyván a természettudósokat, egysze-rűen a faktumok szerint megállapíthatjuk, hogy van nép, amely a nemzetnek jelentős nagy tömegét teszi, van a dolgozó és munká-jából élő sok millió, akikkel az ellenkező szé-len azok a sokkal kevesebben vannak, akik a vagyonukból élnek, s akiket nagy tőke, la-tifundium, arisztokrácia, plutokrácia néven szoktak emlegetni. Bár első pillanatra úgy tetszik, hogy a nagybankár vagy a nagybir-tokos szintén dolgozik, s szintén közvetlen részese a munka egyetlen emberi érdemének, hamarosan kiséül, hogy ők csak adminisztrál-ják a mások, a nép munkáját, s amit ők dol-goznak, abból csak egy kimondhatatlan kis rész szolgál a megélhetésre, s mint munkaér-ték abszolúte nem arányos az általa szerzett jövedelmekkel. Ha tehát egy ország vagyoni létét zártan és körülhatároltan szemléljük, azt fogjuk látni, hogy az ország vagyonából a felső rétegbe mentől több szívódik fel az alsó rétegből, s ott nagy halmazokban, mintegy daganatokban, betegségokozó és a szervezet-arányos fejlődését gátló tömlőkben meggyü-lemlik. És azt is látjuk, hogy ez az alulról fel-szivárgás egyre szikkasztja az alsó réteget s a felső réteg embereinek akkora halmozott javakat juttat, hogy bizvást figyelmen kívül hagyhatjuk az általuk végzett effektív mun-

kát, s a munkamennyiség és a munkahozadék arányából nézve őket bízvást a vagyonukból élőknek mondhatjuk. A szocializmus éppen ezt az arányt akarja korigálni és a felső réteg halmozott vagyonkészletéből mentől többet vissza akar szívni legalább munkabér formájában az alsó rétegnek, de most nem erről van szó, csak a tényről, arról, hogy a nemzetben van a munkájából élő nép és a vagyonából élő tőke. Úgy is mondhatnánk, hogy munkás és munkaadó van, de ez nem egészen kimerítő, mert paraszt is van, földbirtokos paraszt, aki munkás is, mert annyit keres, amennyit dolgozik, de munkaadó is, önmagának munkaadója, mert mintegy terménnyel fizeti önmagát és ha többet akar keresni, önmagát kell intenzívebb munkára szorítani. Ez természetesen csak arra a parasztra áll, aki maga műveli földjét, s akinek a földje éppen akkora, hogy abból meg tud élni s ha egy paraszt már felesleget termel és munkást tart, az éppen olyan hibridiuma a két szélső osztálynak, mint a polgár. De az abszolút paraszt, az rettentő nagy úr, már az öreg Tolsztoj is őt vélte az egyetlen emberi létet élő embernek s ha ez az abszolút parasztot mégis a néphez számítjuk, ez azért van, mert érdekei a bérükből, a mástól kapott fizetésből élőkével szolidárisak, a felesleget halmozó tőke érdekeivel szemben.

Tehát van a nép és a tőke és a kettő között

van a polgár. Nem egész pontos azonban ez a megjelölés, mert a polgárság nem olyan külön osztály, mint a két szélső, s nincs olyan kifejezett osztály érdekeltsége, mint az egymással szembenálló másik kettőnek. Sőt inkább nagyon heterogén társaság ez a polgári rend, s önmagán belül mindenféle érdekellentétektől tagozott. Hivatalnok, kisiparos, kistőkés, lateiner, kereskedő és annak alkalmazottja és a középbirtokos és kisbirtokos egyenlőképen ebbe a rendbe tartozó, s itt van minden, ami átmenet, ami felemás, ami még nem tőke és már nem nép, s egy gazdasági ideában egy osztállyá egyesíteni őket tisztára lehetetlenség. Mi köze a polgársághoz a pénzért robotoló hivatalnokoknak, ha az, akinek robotol és aki munkájából gazdagszik, a munkaadó szintén polgár? Micsoda osztály az, amelyben proletárok egyesülnek munkaadójukkal? Ez az osztály, amely még a maga tudatára sem jutott, ez hiába akar gazdaságilag szervezkedni, s ez az osztály, amely még annyira sincs, hogy a munkásság egységes és valóságos proletár-érdekével szemben egy legalább utópisztikus polgári érdeket tudna produkálni, ez az osztály hiába akar példát venni a munkásság harcából! Egy vaskereskedő kartellt el lehet képzelni, de hogy a vaskereskedő egy gazdasági célért küzdjön a könyvelőjével és a vevőjével ... oh mikor polgári szervezkedésről van szó, odaát a

munkások táborában jóízű kacagások vannak, mint voltak nemrégiben, mikor a magyar radikálisok gazdasági egységbe akarták tömöríteni a polgárságot. Ellenben számtalan szálon függ a polgárság a nagytőkétől és sok védekező érdeke fűzi a proletariátushoz, s így két ellentétes szélső réteg rajta keresztül érintkezvén zűrzavaros ideológiákkal telítődik.

Az emberiségnek ezt a három rendjét egy másik irányú tagolódás szeli át mintegy merőlegesen: a nemzeti. így lesz a nemzet, amely az országot lakó fajtákból egy domináns főfajta körül kristályosodik ki, magára szedvén annak jellegzetesebb tulajdonságait, s elsősorban magáévá sajátítván annak nyelvét, s így az ország lakossága egy nyelvi egységbe tömörül, amely kifelé zárt egyéniségnek mutatja a nemzetet, különbözőnek a többi nemzet egyéniségtől. Akármilyen motívumok, akár gazdaságiak, akár kulturálisak, akár fejlődéstaniak úgy hatnak, hogy egy geográfiai egységben nemzeti, tehát nyelvi egység igyekszik létrejönni, tehát a fajták között, amelyek szintén nép, polgár és tőkés rendre tagolódnak, bizonyos nacionalizálódásra van törekvés, – természetesen a nem kész nemzetekben ez belső válságokkal járt, mert a hegemon főfajta kultúrája ellen egy ideig védekeznek az alsóbbrendűek kultúrái, s ezt a torzsalkodást ismerjük nemzetiségi

kérdés néven. De az egész világ minden országának lakói ilyen egységesülési folyamatokat mutatnak, s a nemzet gazdasági rétegezettsége ettől az egységtől teljesen független. Internacionális néperdekek és tőkésérdekek a gazdasági viszonylatban lehetnek, abban a viszonylatban, amely e két szélső rend egymással harcolásában rejlik és angol munkás német munkással osztályharcra köthet szövetséget, de a nemzetté válás folyamata minden ilyen szövetséget megbont, s ha a nemzet zárt egyéniségét a nép veszélyeztetve látja, a belső gazdasági harc s az erre vonatkozó nemzetközi szolidaritások felfüggesztődnek. Úgy látszik, a természetes fejlődés szerint az emberiség kulturális egységekbe, nemzetekbe igyekszik tagolódni elsősorban, s az ilyen egységeken belül keres gazdasági kiegyenlítődést, s az ilyen egységek labilis, vagy szilárd egymásközött való egyensúlya határozza meg a háborút, vagy a békét. Soha egy osztály háborút nem kezdhet, csak, ha a maga érdekeit nemzeti okká tudja hazugsággal vagy jóhiszeműséggel elhitetni, s anélkül, hogy a nemzeti gondolat természettudományos realitását most mással, mint a szemlélhető eseményekkel igazolni akarnánk, egyszerűen a látott dolgok alapján konstatáljuk, hogy az országok egymás között való viszonya a nemzeti egyéniségek egymáshoz való viszonyával azonos. És amikor a nemzet még

nem alakult ki egészen, akkor a hegemóniára, sőt beolvasztásra törekvő főfajta bizonyos erőszakkal segíti a természetes folyamatot* s ezt nevezik a humánus objektívek túlzó és nemzetiségeket elnyomó sovinizmusnak és ha a nemzet kész és energiával expanzióig telítődik, akkor esetleg, mint kifejezett egyéniség a többi egyéniség rovására akar érvényesülni és azt nevezik a béke emberei fenyegető imperializmusnak. De csak esetleg van úgy, a nemzeti készség nem jelent okvetlenül hódító és ragadozó vágyakat, s hogy a nemzeti egyéniség alapkaraktere békés, vagy támadó, ez a domináns fajta alapvető tulajdonságaitól függ. És ettől függ a nacionalizmus karaktere is, amely nacionalizmus nem más, mint a nemzet kollektív tudata magáról, s ennek egy ideológiában való kifejeződése, s ez az ideológia úgy lesz belső elmélyedést, vagy kifelé terjeszkedést igazoló, ahogy a főfajta természete békés, vagy agresszív.

És a háború mégis gazdasági okokból támad és nem is a nemzet teljes egészének egy más egész nemzettel való gazdasági ellentétéből, hanem a nemzetek egyes osztályainak gazdasági érdekeiből, amelyek ellentétesek más nemzetek uralkodó osztályának érdekeivel. A három rend fölött minden nemzetben kialakul egy negyedik: a vezető politikusok

* Svájc példája senkit ne tévesszen meg, mert ezt az országot három, kultúrában egyformán erős fajból álló polgárság lakja.

rendje, s amelyik osztályából ez a negyedik rend kiválik, annak az osztálynak az érdekei okozzák a háborút. És az uralkodó negyedik rend felhasználja azt a reális erőt, amit a nemzet öntudata, akarata, karaktere, kifejeződni és szaporodni és nőni vágyása jelent, s amit nacionalizmusnak nevezünk. Már most az országok háború veszélyessége attól függ, hogy az országbíró nemzet melyik rétegéből válnak ki a vezetők, s igazán nagy emberek egyáltalában kiválhatnak-e vezetőikül. Ez a lehetőség nem függ a kormányformáktól, mert az élő nemzet bármilyen formákon át kifejezi magát, de függ a nemzet belső struktúrájától, attól, hogy melyik rend érdekeltsege kerül túlnyomó fölénybe, s ezáltal melyik rend ideológiája telíti a nemzet szellemi életét.

A nép, a démosz még sehol sem lett uralkodó és demokrácia sehol a világon nincs. A nép ideológiája belső viszonylatban, a nemzet belső életét illetőleg egyrészt forradalmi, mert elnyomatást érez és szabadulni akar, de a forradalmiság – bármilyen paradoxul hangzik is – erősen konzervatív, mert minden szerzett értéket csökönnyösen megőrizni és örökre birtokolni akaró. A paraszt is forradalmi volt, amíg jobbágyból szabad paraszttá nem lett és csak addig kizárólagosan konzervatív, amíg megélhetése szabad földjén biztos, de rögtön forradalmi ideákkal szaturálható, amint másokra utalt, béréből élő,

tehát munkás lesz. De éppen, mert nincs feleslege, sőt deficitje van, s a deficit kiküszöböléséért a munkája teljes értékeléséért harcol a nemzeten belül, éppen ezért békevágyó a nép, s legalább addig, míg feleslege nem lesz, elért eredményeit nemzeti válságokban kockáztatni nem hajlamos. Sehol még a nép nem uralkodik és sehol még demokrácia nincs, de feltehető, hogy a nép gazdasági kielégülése után a megélhetés és a munka tisztességes arányba állítása után, a tőke legyőzete vagy államosítása után a nép ideológiájából kivessznének a forradalmi elemek, s a konzerváló hajlandóság kerekednék felül, amely ebben az esetben a nyugodt, emberi megélhetés lehetőségének konzerválását akarná s ezért háborús válságokat nem óhajtaná, annál kevésbé, mert nagy feleslegek híján imperialisztikus vágyai nem volnának. Feltehető, hogy az így uralkodóvá lett nép az egész nemzet öntudatra hozott erőérzetét, a nacionalizmust belső és külső béke garantálására használná fel, s a konzervatív nacionalis demokrácia volna az a gondolkodásforma, amely a nemzetek között legalább csökkentené a háború veszedelmét. Azonban demokrácia nincs, s amit széltében annak neveznek, az a polgári rend uralma, s mert a polgári rend ezer szálon függ a nagytőkéstől, ez a hibrid polgári demokrácia a tőke érdekeinek szolgáltatója ki a nemzetet igen könny-

nyen. A polgárság ideológiája felemás: nem lehet tudatos osztályérdekből forradalmi és egyúttal konzervatív, de nem lehet egészen olyan sem, mint a nagy tőkée, amely szintén forradalmi, csak hogy nem az osztályok közötti forradalom, hanem a más nemzet tőkés rendszere ellen való forradalom, a más nemzet tőkésrendjét legyőzni és kizsákmányolni akarás ideológiája, s a nemzetközi gazdasági harc, a gyengébb tőke harca az erősebb ellen háborús célból használhatja ki a nacionalizmust, miközben bent, a nemzetben belül reakcióval védekezik a támadó másik szélső rend ellen. Ez a kifelé agresszív, befelé reakcionárius ideológia, ez az imperialisztikus-reakcionárius-nacionalizmus csak autokrata formák között érvényesülhet úgy, ahogy, mert a nemzet egy igen kis töredékének ideológiáját jelenti, de hatalmassá lesz, amint a nemzet egy nagy hányadát fertőzi, s erre a fertőzésre a polgári rend fölöttébb hajlamos. A polgár részben tőkés, részben függ a tőkétől, mert egymás közt is marakodván, nem képes a tőke ellen szervezkedni, s ebből a függéséből következőleg korrumpálható, másrészt azonban fél is a polgár a nagytőkétől, s maga nem lévén képes szervezetten védekezni, a nép egységes erejétől is szeretne támogatást és ezért kacérkodik a forradalommal is, anélkül, hogy a nép konzerváló tendenciáját bírná fékezni. Így jön létre az az ideológia, ame-

lyet radikalizmusnak neveznek, s amely nem más, mint elszakadás minden tradíciótól azért, hogy a pillanatnyi érdek szerint változtatni lehessen az ideológiát és semmi öröklött elv és moralitás és semmi kialakult forma ne zavarja ezt az elasztikus alkalmazkodó képességet. A radikalizmus merő ellenlábasa a konzerváló hajlamnak, s rokonabb a tőkés reakcióval, mert szintén moráltalanságra hajló, de rokona az abszolút forradalomnak is, mert tradíciót nem respektáló. Ahol a polgár uralkodik, ott egy jól plaszírozott jelszóval fel lehet borítani, amit egy előbb volt hatalmi csoport megkezdett, s nincs olyan vakmerő korlátoltság, aminek hirtelen hívője, publikuma, pártja nem lenne ott, ahol a félművelt, már nem nép és még nem intellektuel polgárban realizálódnak az eszmék tettekké. A bölcs, aki a dolgokat kritizálja és mindent a konzervált eredményekbe akar bekapcsolni, aki az elért fejlődést folytatni és az új szerzeményeket tovább folytatásra konzerválni akarja, a nagylátókörű és bonyolult, messzi lehetőségeket áttekintő zseni, a Clemenceau (aki minden ellenkező látszat dacára aggodalmasan és óvatosan konzervatív) csak nagyon véletlenül kerülhet felszínre ott, ahol a nyárspolgár kritikája válogatja ki a nagy embereket. Delcassé egy kolerikus, szájas, civakodó házmesterlélek, akit vénasszony undokságai miatt Theophile-nek neveztek egy

időben, s mert ő ilyen, a francia ideológia a revans és a népgyűléspáthosz és a duhaj, mérges, bosszúálló, kötekedő összeférhetlenség olcsó szeszével telítődik. Egy másik radikális csoport pedig oldalba rúghatja ezt az egész mait és a maitól függetlenül újratekve új politikát, békés, szentimentális, tunya, energiátlan lehet, s ilyen mód lehet végzetes az országra, ha az új Delcassé véletlenül békés, kövér, tunya, szentimentális lesz és ha a mérges Poincaré helyett egy potrohos Fallières mászna fel ügyesen, a francia külpolitika is ilyen potrohossá válnék. Épen itt különbözik a radikalizmus a konzervativizmustól: az első mindent újra kezd és mindent rögtön megcsinál az első ötletre és ezért állandóság nélkül való, tehát a kalandor ügyesek előnyös formája, az utóbbi az ötlet és a tett közre érlelő időt és megfontolást helyez, s így az evolúció természettudományos formája. Míg tehát a radikalizmusban a változások forradalomszerűek, s ha a nép akar változást, szükségképen katasztrofálisak, a konzervativizmus az elért eredményekben az új gondolatok értékét mérő biztos kritériumokkal bírván, simán és rázkódás nélkül vetheti el, ami nem mutatkozik jónak és célszerűnek. A demagógok és az államférfiak reprezentálják ezt a két világnézletet és hogy most Clemenceau, az államférfiú magán érzi beteljesedni a radikális végzetet, s hogy a radikális par-

lamentnek nem Clemenceau, hanem Viviani-Millerand-Poincaré-Delcassé a prófétája és hogy a bölcs Clemenceau esetleg csak forradalomban mondhatja majd meg, hogy mit akar a nép: ezek az igazságok mutatkoznak a francia eseményekben, s ezeknek az igazságoknak tragikus súlyától súlyos a meghasonlás szélén álló hithű republikánus egész dühös ellenzékieskedése, a Clémenceaué, aki még nem mondta ki, de már sejteti, hogy nem radikálisnak képzelte a demokráciát. Éppen azért utalunk erre a francia példára, mert ott és a többi latin országokban virul háborút gyümölcsözve ez az ideológia, s ott látszik, mennyire akadályozója egy ilyen radikális fertőzés az igazi nagy emberek érvényesülésének.

Úgy látszik, az igazi nagy ember az, aki a fejlődés múltjából tud elvonni törvényeket a fejlődés jövőjére, s aki nem csökönyösen egy helyben maradó, tehát haladásra is kész, de tetteit kritika motiválja, tehát konzervatív. A zseniben ez a két divergáló hajlandóság egymást fejlesztővé egyenlíthetődik ki, s úgy látszik ennél fogva, hogy a nagy ember ott válhatik ki legkönnyebben vezérül, ahol a nép, a démosz válnék uralkodóvá, s ahol a békevágygal felszerelt nacionalizmus töltené el a lelkeket, ha volna egyáltalában ilyen ország a földön. Ahol azonban radikális polgári demokrácia van, ott minden érdek felé elbil-

lenhet az uralkodó rend által befolyásolt nacionalizmus és mert a polgári érdek összefüggése a tőkével pozitív, a néppel pedig csak ideális, egész biztosan tőkés nacionalizmus keletkezik a polgári rend országaiban s ezt a radikális*demokrata?nacionalizmus a demokrácia hazugságával a tőkés érdeket nemzeti érdekké képes igazolni. Ez történt Franciaországban, ez ölte meg Olaszországot, s ez kezdte ki Angliát, amióta a pair-shub rést ütött a radikális ideológiának a konzervatív angol alkotmányon, s ettől van, hogy Európa nyugatán csak az ügyes középszerűség tud vezérül kiválni, ettől van, hogy a művelt Nyugat a nyárspolgár képére és hasonlóságára alakult és ettől van, hogy ott a nacionalizmus a nagytőke imperiumának szolgálatára használdik fel.

Van aztán egy nacionális, egy emberi általánosságú radikalizmus is, egy tudós doktrína, amely kint csak doktrína, s arról nevezetes, hogy negligálja az emberiség nemzeti tagolódottságát, s az egész emberiséget homogénül fogván fel, csak gazdasági rétegezett-ségét, a nép, polgár és tőke szerint való tagoltságát látja. Ez az orthodox szociológia, amely azért nevezi magát természettudománynak, mert a legkézelfoghatóbb realitást, a nacionális erőt negligálja, s ez doktrínát termel abból a dogmából kiindulva, hogy a nép faji és nemzeti különbség nélkül az egész

világon egységes és egyéb motívumra, mint a többi rend ellen való gazdasági fenekedésre nem reagál. Ezt az ideológiát nem volna érdemes most, a rettentő praxis idején nagyon észrevenni, de nálunk Magyarországon csak ez van, és azért van az is, mert kultúránk fiatal és tele van féligemésztett ideákkal és beáramlott idegenséggel, s nálunk talán bomlást okozhat ez a doktrína, mert még nem vagyunk kész nemzet, s ébredő nacionális öntudatunk még vissza eshetik az előbbi passzivitásba. A hegemon magyar fajta különben is hajlamos az objektív türelemre, már pedig a nemzet alakulás ideje a szubjektív erőezret és a harcok impulziók ideje, s most hűs objektivitással bénítani a magyar nemzeti érzést igen is lehet fölöttebb vészthozó.

Valami olyan dermesztő idegenség, a mi nemzeti létünk és tradíciánk és szentségeinkhez való vérfagyasztó közömbösség árad ki a lelketlen doktrinárségnek ebből a mintapéldányából, hogy az ember vitatkozni sem tud vele.

Most minden nacionalizmus hevesebb és inträhzigensebb, mint tíz éve volt és minden nemzeti szolidaritás igyekszik tömörre szervezni magát, más nemzetek ugyanilyen tendenciája ellenében. Most modern lett a hazaszeretet, a faj, a nyelv, a zárt faji kultúra szerete és a boldogabb, nagyobb, készebb, erősebb nemzetek erőik konzerválásában látják

közvetlen tennivalójukat. Micsoda rettentő idegen az nekünk, aki most nálunk egy elméleti orthodoxia bomlasztó reagenseivel analizálja szét, úgy ahogy megteremtett egységünket s itt a szétesés hazájában vitathatónak mondja a magyar, nyelv és a magyar nyelvű kultúra fontosságát, mikor pedig egyéb sincs, ami a nemzetet összetartaná. Most kíméletlen, nyers, brutális, önző, parancsoló tudata kellene annak, hogy jogunk van a mi magyar létünkhöz és most jönnek objektív idegenek, akik, mintha nem is tartoznának semmi nemzethez, egy elméleti internacionalizmus, egy hideg és elvont humanizmus, egy marxi dogmatika tételeit vitatják akadémikus különségben, míg a nemzet betegen vonaglik és láztól gyötörtén vár egy, csak egyetlenegy mentő ideára. Kik ezek, akiknek hekuba, hogy magyar-e a kultúránk, csak hogy kultúra legyen, kik ezek az ügyvéd urak, orvos urak és megint ügyvédek és megint orvos és cégvezető és szénkereskedő urak, akik egy forrongó, egy ki nem alakult, egy még folyton változó új tudományos diszciplína, a szociológia félig kész elveivel mernek most kísérletezni a mi beteg szervezetünkön és vajjon milyen távoli, egyetemes cél érdekében mernek ők rajtunk kísérletezni? Kik azok, akik nem magyarok, csak emberek, akiknek mind-egy a kultúra, csak kultúra legyen s akik egy snob féltudásának fölényével mosolyognak

le elmaradott magunkra, sovén fajszerete-
tünkre s arra a konok régi hitünkre, hogy a
nemzeti élet a humánus igazságnál is erősebb
jogú? Kik ők, ezek az idegenek, akik végül
kegyesen felajánlkoznak a munkásságnak is,
hogy oldalukon fognak állani, ha az ő anyagi
és szellemi megerősítésükről van szó? Na-
gyon bajos és nagyon könnyű erre a kérdésre
felelni: az új polgárok, a magyar múlt-
hoz idegenek ők, s amit nálunk ők csinálnak, az
a radikalizmus tudálékosan nagyképu és az
emberi egység fikciójába bolondultan nem-
zetellenes. De ahol kész nemzetek vannak és
ahol a nacionalizmus egészen kiforrott erő, s
ahol az uralkodó nyárspolgár ezt a kész erőt
használja ki, ott az a radikalizmus van, amit
a Nyugat széltében látunk, s amely igenis n.a-
cionalisztikus, még a szabadkőműves páho-
lyokban is az és bolond volna, ha nem lenne
az és nem használná fel ezt a nagyszerű és
legtermészettudományosabb energiát. Ha a
háború örök okát keresed, oh nyájas olvasó,
íme előtted áll: az örök nyárspolgár, ő, a derék
Biedermaier úr, ő a háború örök prófétája.
A snob és az ő vezérei.

*

Poincaréről.

Valaki azt mondta, hogy Poincaré úr Eu-
rópa legveszedelmesebb embere. A frázisok
tengeréből nagyon fülberagadóan válik ki ez
a pár szó, mert tragikus abszurdumok sűrített

megjelölése ez és bevilágítása egy félszeg helyzetnek, amely talán az összes ráncszakadt zivatarok groteszk forrása. Egy burzsoá,, aki az iroda szürkeségéből cári és királyi udvarok füledt pompájába mászik fel, s nem tud ellentállani annak az illúzióknak, hogy ő a cárok és királyok között egyenrangúvá dicsőült. A republikában egy ember, vagy egy szűk csoport okvetlenül felségjogokhoz jut,, de akkor aztán ez az ember ne hat évre választott burzsoá legyen, hanem király, akinek nem kell a hat év alatt kiforszírozni összes ambícióit és akinek egy élet áll rendelkezésre, hogy bejusson a világtörténelembe. Az a nagy magasság, amelyben a király van a népek felett, kell ahhoz, hogy az egyes ember életétől függetlenül, polgári előélet nélkül, az egyéni ambíciókat nem egy küzdelmes törtető pályafutásból, hanem egy tisztára uralkodói ideológiából merítvén, csakugyan egy egész népnek mintegy szublimált lényegét, elvont lelkét tudja magában kifejezni. A napi élet küzdelmeiből feltörekedett burzsoá azonban, ha bankár volt, a trónon is bankár marad, s a francia nemzet a trónt sohasem tudta elmulasztani, csupán annyi változott, hogy hat évenként egy másik polgárt ültet abba a trónba. A polgárnak hat éve van arra, hogy beleírja nevét a világtörténelembe, a polgár egész becsületesen úgy érzi, hogy az egész életében megszokott bankárérdek.

most kvadrálnak ambícióval, a polgárral cárok és királyok egyenrangúként tárgyalnak . . . „úgy-e, kedves elnököm, mi értjük egymást”, . . . mondják és hadsereget defilíroztatnak el a szédülő úr előtt. „Papa” . . . mondja a szép Reymonde Poincaré asszony, – „papa, te semmit se gondolsz a jövőddel. Az az angol király is csinált már háborút, az a cár is akar csinálni, de benned nincs semmi ambíció. Csak nem hagyod cserben a cárt és a királyt, a mi barátainkat, nekünk uralkodóknak össze kell tartanunk. De persze, te itt ülsz, és hagyod az időt múlni és csak a pocakoddal törődöl. Papa, te már nem szeretsz”, így a szép Reymonde és a világ legszörnyebb háborúja elkezdődik, s Poincaré valóban a világ legveszedelmesebb burzsoája lőn.

D'Annunzioról.

Firenzében láttam D'Annunziót. Lovon volt és akkor piros pörge kis szakállt és szép kopasz fejet viselt és félájult nők szórtak elébe perverz virágokat, mintegy epedően, hogy a szegény Duse után őket méltóztassék új regényével kompromittálni a költő. Minden, ami a széplelkű nyárspolgár (és a nagyon kulturált nők is ilyenek), minden, ami a közép fajú francia drámában a páholy-publikumot megbolondítja, minden rajta volt a

költőn, aki fájdalmas hercegként taposta a női szíveket Fiesole zöld lankái fölött s Itália kék egébe révült szemeiben akkor még nem az Alpokon túl verődött testvérek szerelme, sőt inkább a szerelmi üdv s a pénzügyi nehézségek között dúló csaták vihara villámlott. A csaták a szerelmi üdv vereségével végződtek és a költő visszavonult az offenzívába lépett hitelezők elől a latinság második védelmi vonalára, s itt, Parisban újracsoportosítván témáit úgy találta, hogy pozitív eredményt csak a honszerelem ígér, s megépítvén első irredentista nagy művét, a „Hajót”, erre szállt, hogy kikerüljön a vízből.

A költő, mint költő csodálatos bőséget birja a szavaknak s bizonyos fülbemászó mondatok szerkesztésére példátlanok a tehetségei. Amit ezek a mondatok mondanak, az a legszolidabb banalitás, s mondanivalói aligha emelkednek túl azokon az igazságokon, hogy a szerelem szent örület, a latin fajta nemes, a germán barbár és hogy a költő látnók, akihez nem érhet fel az anyagi szenny. De éppen, mert a mindenütt jelenvaló, a mindenütt a publikum lényegét tevő nyárspolgár gondolatait harangozza jól hangzó és drágakőfényű üveg csengetyűkön, bámulatos pontossággal rezonál poézisére a sznob, amely tudvalevően maga a nagyotakaró közepszerűség, amely a túlnehéz kultúra nyomása alatt szétlapult középfajú intelligenciát jelenti, s

amelyet ismertebb nevén úgy is hívnak, hogy a latin intelligencier. Ez a fajta a nálunk ott-honos germán eredetűtől abban különbözik, hogy amannak banalitásai romantikusak, a mi fajtánk banalitásai pedig inkább természet-tudományosan naturalisztikusak, de végeredményben, egy ponton mind a két fajta találkozik, s ez a pont a radikalizmus, ahova a dolgokat csak elszigetelten, vonatkozásaik nélkül látó középszerűség föltétlenül elérkezik. A D'Annunzió népe, ha latin, akkor a dicsőség, a forradalom, a szent művészet és a politikai szenvedély kürtjét fújja, ha német, akkor szabad szerelem, anyaság, szociológiai disznólkodások, emberi egyenlőség, szexuális freudizmus, internacionális közösség, történelmi materializmus jellemzik előnyösen. Ha latin, akkor nemzeti, sovén, lírikus, ha német – (mert ott nem politikai faktor) emberi, objektív, tudományos, de mindenképpen dogmatikus, annyira, hogy egyházközségekbe verődik és abban föltétlenül hasonló, hogy nem lát problémát és a maga szűk kis körében megmagyarázotttnak látja a világot. A kultúra veszélyes fegyverré válik a szükítéletűek kezében és D'Annunzió a kritikátlanok költője, akiknek közveszélyes banalitásokat tud a ragyogó rethorika gondolatokat mutató maszkjában felvezetni, s ezért szavára a mindenütt lehangosabbak rezonálnak s ezért nagyszerű demagóg ő abban az országban,

ahol a nagy hang, ha dallamos, tartalom nélkül is berúgatja a kedélyeket.

Az ország vezető elméinek mindenütt a sznobbal kell legnehezebb csatákat vívni és pedig a latin országokban küzdeni kell a nemzeti önzés, a kíméletlen nacionalizmus, a következményekkel nem számoló, elvakult nemzeti impresszionizmus túlsága ellen, nálunk pedig a mindent megértés, a mások igazságában való túlságos hit, a szentimentális humanizmus, a kiegyező és koncedáló hajlandóság snobisztikus túlsága lehet veszélyes. Mindenesetre háború veszélyesebb azonban az előbbi, mert lírikus, frázisban jobban kifejezhető, s jelszavakban bővebb, mert nem támadható argumentumokkal, hiszen – hogy úgy mondjam – zenei elemeivel hat, s az ilyen sznobizmus annyira közel van a legalsó mob ingerlékenységéhez, hogy éppen úgy a demagógia vezénylete alá kerül szükségképpen, mint amaz. Nagyon nehéz lehetett a helyzetük Itália más bölcs vezetőinek is, s az entente igen jól választott, mikor D'Annunzio csillogó frázisát vásárolta meg fegyverül a szükségképpen nem harcvágyó java Olaszország ellen. Ezek a frázisok az olasz nyárspolgárnak a nagyságról, a dicsőségről, a szent célokról való fogalmait öltöztették gyönyörű, flitteres, selymes, olcsó bársonyos színpadi ruhába, s ezekben a frázisokban díszesnek és szépnek látta az olasz nyárspolgár a maga

gondolatait, s a szavak csengésétől megrészegetett. Ezeknek hiába beszéltek, hogy a háború rettentő katasztrófa, hiába beszéltek, hogy Itáliának a művészet és a történelem páratlan kincseit őrizni is hivatása, hogy egy rommá lőtt Firenze füstje még egy győztes olasz hadsereg zászlóit is elcsúfítaná, hogy a háborúval szenvedés, betegség, képzelhetetlen halál, szépségek elpusztulása jár együtt, hiába beszéltek, hogy semmi területnagybodás nem kárpótol az elveszített pótolhatatlan dolgokért és végtelen bűn háborúba menni pusztá frázisért, mikor még az ország területi gyarapodása is elérhető háború nélkül, ezeknek hiába beszéltek akármit, ezeket le kellett volna győzni, s a mostani konfúzió-
nak főként az az oka, hogy Giolitti nem volt elég erős legyőzni őket. D'Annunzió, az olasz sznob demagógja, úgylátszott, levitézlett: a quartoi sziklák nem visszhangozták szavait túlságos messzire, s mintha ez a költői paroxizmus az egész válság krízisét jelentette volna . . . Istenem, akkor azt hittük, hogy D'Annunzió zengő húrja elpattant, máról-holnapra csend lehet a visszhangos ég alatt. Reméltük, hogy talán eszébe jut most már valakinek megkérdezni, hogy tulajdonképen miért haljon meg félmillió munkás olasz férfiú? Hogy D'Annunzió hősi éneket mondhas-
son róluk, s dicsérhesse a halál szépségét, messze annak dögszagú mezőitől, illatos nők

kéjelgő öröme? Egy vedernyi szép szóért haljanak meg a munkás olasz férfiak, vagy csak azért, mert egy csomó olasznak nem elég, hogy olasz lehet, hanem francia akar lenni? Miért haljon meg félmillió munkás olasz, miért pusztuljon el Európa legdrágább múzeuma, miért, ezt most talán megkérdi Olaszországban valaki? És ha ez a kérdés elhangzik, D'Annunziónak vége, akkor csend lett volna és a Garibaldi harcaiban elvérzett magyarok lelkei visszaszállhattak volna Quartó szirtjei fölé, ahonnan oktalan gyűlölség s a művészettel kendőzött hálátlan düh rivalgása riasztotta el őket. Ezt reméltük a vihar pillanatnyi csendjében, az olasz téboly lucidum intervallumában s hogy minden mégis másképp lett, az nekünk különösen fájdalmas csalódás, mert azt látjuk belőle, hogy ez a rideg boltos, ez a D'Annunzió csakugyan igazi poétája az olasz népnek.

*

Portugáliáról (1915)

Hogy mi van Portugáliában? Forradalom valaki ellen, valaki fellázadt és valaki leöli a másik valakit, a nép egyik fele öli a másik felét és a hadsereg egyik fele hadat visel a hadsereg másik fele ellen. Portugália köztársaság, Portugáliában a nemzet választja vezetőit Portugáliában elűzték a királyt és a nemzetből való hivatalnokot tették helyére és

most Portugáliában forradalom van valami zsoldos ellen, amely úgy látszik, idegen zsoldon, éppen úgy, mint Olaszországban háborúba akarja vinni a népet. A tragikus komolyságok között groteszk fintorral toppan elénk Portugália sorsa: ott talán már régen háború van, talán már régen ömlik portugál vér Afrika szikkadt földjére, s talán már harcban állanak az Angolai csapatok a német gyarmati seregekkel, s talán éppen az ugrasztotta ki a forradalmat, hogy a nemzet, a szabad, a demokratikus, a republikában élő nemzet csak most tudta meg, váratlanul és felbőszült meglepetéssel, hogy mi az ő szuverén akarata. De lehet, hogy csak akarják még a háborút Portugália uralomra jutott angol ügynökei, s ott most a fordított procedura játszódik le, mint Olaszországban. Lehet, hogy ez a kis nyomorultf náción az ellen tiltakozik, hogy Anglia végóhídjára vigyék s eladják a zsoldos hadseregnek idegen érdekek szolgálatára, s lehet, hogy a portugál önérzet leckét ad az olasznak, amely nem fejlődött odáig, hogy ne akarjon a gazdag s előkelő rokon elismeréséért annak cselédjéül szegődni. Lehet, hogy Portugália egy neki kelletlen háború ellen tiltakozik forradalommal, de akárhogy van, a lényeges az, hogy Portugáliában a néppel egyes emberek olyan szabadon rendelkeznek, hogy a nemzet csak forradalomban fejezheti ki ellenkező akara-

tát, s ha végignézzünk a köztársaságokon, mindenütt azt látjuk, hogy a nemzetnek ott olyan korlátlan urai lehetnek, akikkel szemben felelősségrevonásának egyetlen eredményes formája a forradalom. Portugália polgári demokráta ország lett és mint ilyen fogékony minden radikális gondolatra. És Portugáliában forradalom van, mert radikális és szélsőségesen liberális formák lehetővé teszik, hogy az uralkodó polgár a maga labilis Ítéletével válassza ki vezéreit, lehetővé teszik érdekcsoportok felülkerekedését, s a dogmatikusan hangsúlyozott materiális világnézet olyanok élre jutását könnyíti meg, akik lám, eladják a nemzetet Angliának, s a nemzet csak forradalommal szabadulhat meg önmaga zsarnoksága alól. Morális célok, ideálok és etnikai determinánsok hiányában az abszolút materializmus szükségképen egy új kiválasztódás, egy új arisztokrácia, egy új fölény kialakulását hozza létre, a gazdasági fölény uralmát, amely nem más, mint a kapitalizmus. Valahol találkozni kell a nemzeti gondolatnak a szociális forradalom ideológiájával, a nemzetekbe tömörült embercsoportoknak magukba kell fogadni valahogy a nép erős fiatalságát, s a modern nacionalizmus és a nemzetbe felvett proletariátus most paradoxnak látszó egyesüléséből lesz valami, a boldogságot nekünk megteremtő, s egészen másodlagos kérdés, hogy ez az új, termékeny, fejlődésképes „nem-

zeturalom” külső formáiban a monarchiához, vagy más, államot kifejező szimbólumokhoz fog-e hasonlítani. Csak egy biztos: radikálisan demokratikus köztársaság nem lesz, ezt a hibrid képződményt most megöljük, s az olasz szabadkőműves republikánus-radikalizmus, az amerikai tröstdemokracia, a francia bank demokracia és az angol imperialistád-parlamentarizmus egyaránt dögvoráson van; s ezeknek pusztulása tükrözik most a portugál forradalom groteszk, torzító, kicsinyítő tükrében. Aki látni akar, megláthatja ebből a képből a fejlődő igazságot, azt, hogy háborút kezdeni becsületesen csak nemzeti érdekből lehet, s nemzeti érdekei, amelyek a nemzetközi konfliktusokat megszabják, csak egy nemzetnek lehetnek. A nemzetben pedig egymással szemben álló osztályérdekek vannak, amelyek hordozói szükségképpen osztályok, s osztály más nincs, csak munkás és munkaadó. Amit a radikális demokracia népek nevez, az tulajdonképpen a polgárság, mely érdekeiben bonyolultan függ össze egyik vagy másik osztállyal, s mert a proletariátusba nehezen olvadna be, felszívódik a tőkés csoportba, lévén önmagában konfúzus és egyéniség nélkül való. A nép csak mint osztály eleven valóság és a polgárság nem osztály. Nemzet pedig csak határozott osztályérdekek kiegyenlítéséből alakulhat meg, s a munkás és munkaadó kiegyenlített érdekeinek eredőjeké-

pen lesz a nemzeti érdek, amelyért egyedül erkölcsös háborút is indítani. Az országban csak a nemzet uralkodhatik, s ahogy nem volna kívánatos a munkásosztály korlátlan uralma, úgy rettentő az egyoldalú tőkésuralom is, amelynek legveszedelmesebb formája a polgárdemokrácia, legveszedelmesebb, mert a polgárság egyedül nem képes uralomra és szükségképen a tőke eszközévé lesz, de egyúttal a munkásosztállyal is vonatkozásban állván a haladás és a szociális forradalom megvesztegető álruhájához juttatja a kapitalizmust. Egy országban csak szociálisan kiegyenlített nemzet uralkodhatik, amelynek viszont karakterét a többi nemzetek között a faji jelleg adja meg, s nem egységes fajtájú nemzet megalakulásához egy harmadik momentum is járul, valamely kultúrképességekben és alkotó kvalitásokban fölényes fajta hegemoniája, amely karaktert ad a nemzetnek, s az ilyen fajilag kifejeződött és gazdaságilag kiegyenlített érdekű osztályokból álló nemzet megtalálhatja magának külső megjelenési formául azt az államideált, amely valahol a nemzeti monarkia és a szociális utópiák között a középben, a valóság szigetén várja idejének eljövételét.

Kénbárók és szabadkőművesek.

Egyszer mintegy bombaként hatott egy szabadkőműves vasárnapi vezércikk, amely arra

a konklúzióra jutott, hogy ezt a háborút az olasz kénbáróknak, az olasz latifundistáknak és az olasz nacionalizmusnak köszönhetjük. A megállapításban a lokális érték volt a nagyszerű, az a nevezetes körülmény, hogy épen a „Világ” című lapban varrták az összes felelősségeket a Világétől eltérő világnézletűek nyakába. Hiszen tudvalevő, hogy a „Világ” bizonyos vonatkozásokban van a magyar szabadkőművességgel, másrésről az is tudnivaló, hogy a Quartói ünnep tulajdonképpen egy nagyobb szabású vakolási ünnepély volt. Ami lárma, ami D'annunzió, ami abasso Austria és ewiva Italia ott ostromolta a szirteket, abban mindben a szabadkőmíves lélek fújta a prímet és hogy a magyar szabadkőmívesek lapja a döntő pillanatban előkelő exkluzivitásba zárkózott eme tények elől és hogy egyszerre három nem szabadkőmíves faktorra zúdította a felelősséget, abban van valami több, mint természetes. Hamlet többször idézett szavai szerint. A doktrína olyan, mint a színes üveg: a többi sugarakat elnyeli és minden mögötte való dolgot a maga színére pingál és ha valaki egy dogma színes üvegházában él hermetice elzárva, könnyen láthatja a túllevő dolgokat a minden más szint elnyelő üveg mögül derűs rózsaszínben. Mert észre nem venni a burzoáradikalizmus kártevését Italia „sacro egoismo”-jában, ehhez a dogma színszűrő válaszfala kell és megint mindent a kénbárókra és a

latifundiumosokra utalni, akik szegények lehetnek igen rettentő népnyúzó szörnyetegek, de ott igen kevés hasznuk lehet a háborúból, ezeket így odaállítani a véres kaland kalandorainak, ez mustra példa a radikalizmus fegyvertárából, ahol minden bekövetkezhető eshetőségre a nem radikálisok bűnösségét bizonyító formulák jóelőre föl vannak halmozva.

Most engedtessek meg egy kis kitérés. A burzsoá nem lehet öntudatos, legfeljebb gőgös lehet és a nagy és kisvárosi cipőfelsőrészkészítő azt mindig gyűlölni fogja, akit kultúrája és kvalitásai urnák választanak ki, viszont sohasem fogja megérteni, hogy a segédje éppen olyan életre tarthat igényt, mint ő s hogy annak a véleménye éppen olyan jelentős lehet, mint az övé és hogy a jogok nemcsak azt jelentik, hogy arra szavazok, aki érdekeimet képviseli, hanem azt is, hogy rettentő felelősséget vállalok magamra, mikor valamely politikai törekvéshez szegődöm. Két erős osztály érintkező határterületén, a kettő elmosódott, jellegtelen részleteiből keveredve, a polgár sajátos életviszonyai külön emberfajjá, a középfajú emberré alakítják, aki mindenben közepszerű, mindenben átmeneti és kultúrájában is azt a típust képviseli, amit félműveltnek neveznek. Már nem fér el egy tömeggondolat uniformizáló egységében, de még nem odáig fejlett individualitás, ahol a dolgo-

kat a saját kis életén túl konstatálható kapcsolatokban látván, ismét szociális egységhez jut s ítéletét a felelősség érzete s a közösség világosan látott nagy érdeke motiválhatná. Szóval az átlag-burzsoa a kritikátlanok tömegéből van összeverődve, s egységes tömeggondolatra, vagy távolabbi nagy célokért áldozatok hozására a legkevésbé alkalmas. Nincsen osztályönzése és nincs fejlett moralitása: kis viszonyok között él és nem láthatja a nagy összefüggéseket s oda már eljutott, hogy kételkedni tud, de világszemléletet alkotni magának nem képes még, ennél fogva mohón és ellenőrzés nélkül kapja be az új ideákat, s mert valami világnézet okvetlenül kell, s legfejlettebb típusában radikálissá lesz. A burzsoá-kvalitások tarka zűrzavarában úgynevezett vörösfonálként húzódik végig a kicsinyes egyéni önzés, s a nyárspolgár stupid, kendőzetlen, szűkagyú specerájos egoizmusától kezdve az intellektuell kultúrával kendőzött önzéséig gazdag fokozatban találhatjuk meg ezt a kellemetlen erkölcsi állapotot, s a különbségek csak abban jelentkeznek, hogy a legalsóbb fokon naiv ez az önzés, a legfelsőbb fokon pedig már bizonyos igazolásokat keres a maga számára, de minden esetben jellemző rá, hogy a maga jogait intenzíven érzi, kíméletlenül és korlátlanul érvényesíteni próbálja s az intellektüellség fokozatán is csak a maga korlátlannak érzett jogait érzi,

bár ekkor már emberi jogoknak nevezi a maga önzőén értelmezett jogait.

Nem ok nélkül való volt ez a kitérés témánk eredeti útjából, mert nagyon fontos azt tudni, hogy ahol a burzsoá uralkodik, ott igazi nagy emberek nagyon ritkán kerülhetnek felszínre, hiszen a burzsoának már egyéni nézetei vannak, s maga fölött már csak olyanokat tűr, akik az ő nézeteit reprezentálják. És ahol polgári demokrácia van, ott már és még nem lehet állandó morál, mert a polgárnak éppen lármás és hangadó fajtája, az intellektuell a maga napi szükségletei szerint változtatja világnézetét, s ahol a burzsoá uralkodik, ott szükségképpen eljutnak az egyéni jogok szélsőséges értelmezéséhez és a kötelességek szélsőséges negligálásához, szóval a moráltalansághoz, amit egyszerűbben radikalizmusnak is lehet nevezni. „Sacro egoismo”, íme ez a burzsoa-demokrácia hitvallása, ahol ebből indulnak ki a dolgok értékelésében, ott könnyen megy az állásfoglalások napról-napra való változása s ahol a burzsoá demokrácia kiválasztottal uralkodnak, ott nem lehet morál, mert ez az emberréteg a priori nem választ ki magának vezérül fölényes kvalitást, csak demagógot, a kapzsiság és a szélsőséges érvényesülési jog prókátorát. És most rátérhetünk a megvádolt nacionalizmusra és konstatálhatjuk, hogy a latin burzsoá nacionalizmusa nem más, mint a közéletbe kivetített

egyéni önzés, a közélet vezető gondolatainak kifejlődése az egyéni egoizmus ideológiájából, s az egész olasz politika nem érthető másképpen, csak ha abból indulunk ki, hogy ott a cipőfelsőrészkészítő gondolatait reprezentálja. Ha az olasz háborús kalandot csakugyan a kénbárók és latifundiumosok csinálták volna, ez is csak azért lett volna lehetséges nekik, mert ott burzsoa demokrácia van és burzsoa-nacionalizmus van és a szűklátókörű egyéni önzés és az annak mintájára készült nemzeti önzés és a mind a kettőből következő moráltalanság könnyű zsákmányul adja ügynökeiknek az egységes és szükségképeni célok híjján való országos politikát. Teljesen igaz az, hogy az olasz a némettől abban különbözik, hogy mindenkitől fél, csak az Istentől nem, s ebben a viccnek látszó megállapításban benne van egy sorozat igazság: mindenekelőtt az, hogy kis piszkos egoizmusának rémült mámorában, mikor valami kapzsi kívánságát veszélyben látván, fél, még háborúra is képes, s a mások boldogulásától fél, mert másnak az erősödésében is kapzsiságot feltételez, – továbbá az, hogy ami nem kézzelfogható, ami csak racionálisan megismerhető, amit rideg kalmár nem kapiskál, a jövő, a következmény, a mai veréb feláldozása az erkölcsi tisztaságért, amely erkölcsi tisztaság nemcsak az államnak, hanem az állandó egészségű gazdasági életnek is talpköve,

– szóval, ami nem közvetlenül az orra előtt van, azt meg nem érti, tehát erkölcsi javak pusztulásától félni nem tud, s ebben a vicces megállapításban bennfoglaltatik, hogy ahol önzés van és morál nincs, tehát ahol radikális burzsoa-demokrácia van, ott a tőke is könnyebben szolgálatába veheti a politikát, amit meg is tesz, ha hasznosnak látja, s bolond volna, ha meg nem tenné.

Olaszországban a radikalizmus egyházközégei, a szabadkőmíves páholyok republikánus forradalommal rémítették meg a gyenge királyt, Olaszországban a szabadkőmíves páholyok azon a címen, hogy az emberi szabadság korlátlan, s hogy minden számárságnak egyaránt joga van érvényesülni, ódon és akadémikus államformának jelentették ki a monarchiát, Olaszországban egy békét akaró demokratikus parlamenti többség szétfutott az egyéni érdekeket is fenyegető kisebbségi terror első rohamától, Olaszországban egyetlen demokrata meg nem merte kérdezni, hogy miért okvetlenül szükséges, hogy félmillió olasz vére árán szerezzék meg azt, amit ingyen megkaphatnak, Olaszországban egyik demokrata nem vájja ki a másik szemét és egyik demokratavezér se képes ellenszegülni, – mert nem érez erre morális parancsot, – az uralkodó nép két leglármásabb rétegének a mobnak és a sznobnak, Olaszországban, ahol demokrácia van, a szocializmusnak nincs

hatásosabb szava, mint a félig abszolutista Németországban, Olaszországban egyre be akarják a demokraták csukatni hazaárulásért azokat a képviselőket, akik a háború ellen voltak, tehát a szabadgondolkodó Olaszországban rettenetesebb és szűkebbagyú pártzsarnokság van, mint a legsötétebb és leglatifundiumosabb Magyarországon. Olaszországban mindenki mindentől fél, csak az Istentől nem és a Világ, a magyar szabadkőművesség lapja nem a magát prostituált polgári demokráciát lattá, nem a radikalizmus zsarnokoskodását látta, nem a szabadkőművességnek vallott emberséges céljaitól eltérését és a véres demagógiához való áttérését látta, s nem azokat ítélte el, akiket így meg lehet venni, akiket így az orruknál fogva lehet vezetni, s akik az ország vezetésére való alkalmatlanságukat ilyen ordító módon bebizonyították, hanem azokat, akik legfőlebb és állítólag megvásárolták őket, akik állítólag kihasználták a maguk céljaira ezt a demokratikus ii>potenciát, s akik a „sacro” polgári egoizmtá sal könnyedén játszanak a maguk nem kevésbé „sacro” latifundiumos egoizmusuk hasznára. Nem a kénbárókat védem, hisszük, hogy ők a háború okai, de ez a módtalan butaság, az a bányú bedőlés, amelyet a teljesen burzsoá Olaszország ebben az afférban produkált, az elfogulatlan embert szükségképen a polgári rend kvalitásainak és a polgári de-

mokrácia életképességének legalább is a kritikájára készteni, pláne, ha azt is látjuk, hogy a háború ellen a polgári rendben komolyan csak a klerikálisok, tehát a morállal valahogy összefüggők mertek kapálódzni és hogy ezt a mi radikális újságunk mind nem látja, s egészen mohamedán fanatizmussal, konok kapacitálhatatlansággal alkalmazza az állandó és minden helyzetre és minden jelenségre alkalmazható sémát a latifundium kizárólagos bűnösségéről, ehhez, – ismétlem olyan végzetes elfogultság kell, amire csak az képes, aki magyar radikális.

A pesti sznobról.

A sznob beszélt. Kis nyelvsziget fővárosa vagyunk, mondotta, már aggasztó, hogy mennyire elmagyarosítottunk itt mindent, egészen elzártuk magunkat az idegen kultúráktól s már itt az ideje, hogy az idegen nyelveknek koncessziókat adjunk. Olyan liberális felfogás ez, amelyet meg kell fontolnunk, mondta a pesti sznob, a cvikkerét (mert muszáj, hogy cvikkere legyen) az intelligencia dacos és hideg villámaként irányítván a lesújtott reakcionáriusokra, leült. Bámulatos, hogy megint milyen intelligens voltam, konstátálta magában a sznob, s azzal az édes bús

érezssel szívében készült a reakcionáriusok várható támadására, hogy a kultúráért fog vérezni, a sötét sovinizmus ellen és az emberi egyenlőség mellett s a tudományos objektivitás megnyugtató öntudatában, könnyű, gúnyos mosollyal nézte le az egész gyülekezetei, amely persze, hogy nem érti meg a természet-tudományos etika ilyen magvas szempontjait, de hiszen ez nem is baj, mert ő, a sznob Európának beszélt. Bús nosztalgia van a sznob szavaiban: íme én Székely Ferenc (most így hívták a sznobot), magyarnak kárhozott író (mert író, amint később látni fogjuk), ismét tanúságot tettem arról, hogy ebben az elmaradt és buta országban vannak rejtve tenyésző lelkek, akik a messzi nyugat ide vert száműzöttjeiként csöndesen viselik a barbárok közé szorult ájropér keresztjeit és bár eleve tudják, hogy szavuk kiáltó szó a magyar pusztában, a nyugati, különösen a német, kultúra csábjai felé próbálják fordítani a nyomorult és üdvét föl nem ismerő magyar nyelvsziget érdeklődését. Én, Székely Ferenc író, aki több mint hét könyvet elolvastam és túlfejlődtem a vallás, a hazaszeretet, a faj szeretet és nemzeti elkülönődés ostoba középkorán, s aki embernek érzem magamat s nem karakán magyarnak, én, Székely Ferenc író, aki nem érzek más közösséget, csak emberit, s nem bírom elviselni, hogy magyarnak kell lennem, mikor hétkönyves, művelt német le-

hetnék, minden fenyegető vész dacára ki-
mondom ezennel, hogy nekünk nyomorultak-
nak örvendeznünk kell, ha odaengednek Lázárként a nagy német kultúra dús lakomájá-
hoz. A természettudományos tudás alázatos
belátása ez: tehetségtelenek vagyunk (én,
Székely Ferenc író nem, épp azért nem férek
el itten), ázsiaiak vagyunk (én nem, én euró-
pai árja vagyok) és kultúrára képtelenek va-
gyunk, (én Székely Ferenc épen ezért vágyom
egy kis importra, hogy ne legyek annyira ide-
gen itt), és ki kell mondani elvégre, hogy a
magyar fajtát semmi se jogosítja itt fölényre,
s nem lehet követelni, hogy én a magyar nyelv
szegénységében tengődjem; én, a jó ájropér,
Székely Ferenc író és ne juthassak itt hely-
ben nyugati kultúrához, melyet egy páran:
rőfösök, ügyvédek és szociológusok hét
könyvből megtanultunk, s a túrhetetlen ma-
gyar elmaradottság ellen a radikális párt című
hitközségben búsan ápolunk, mi, Székely Fe-
renc író és csekély pár intelligensek.

Soha még ilyen szépen nem zengett a pesti
sznob, mint a főváros pénzügyi bizottságának
emlékezetes ülésén. Iskolai példa ez a Székely
Ferenc és igazán nem túlzás, ha azt mondom,
hogy a világháború okaira világít rá ez az eny-
he – mondjuk – naivságnak látszó kirucca-
nás. Hiszen volt itt azelőtt is ilyen nyilatkozat
s hetenként egyszer Jászi Oszkár summázva
vágja a fejünkhöz a természettudományos

demokráciát, de ezek a doktrínák négy fala mögött elvonatkozott professzorlélek hangjai voltak, Székely Ferenc azonban az élet szavát hallatta, ama hatások élő megnyilatkozását, amelyek a nyárspolgár intellektusban támadtak a négy fal mögül előszivárgó radikális dogmák trágyázó erejéből. Könnyen érthető és a világon minden problémát játszi egyszerűséggel megoldó doktrínák ezek: demokrácia tehát démosz, azaz nép és ebben közömbös, hogy a nép milyen nyelven beszél és milyen fajtából eredt. A fő a kultúra, ez a homályos valami, a nyárspolgár értelmezése szerint jog, hogy kivételnek érezze magát az elmaradottak között s ha németül több kultúrához jutunk, nincs értelme, hogy valamely immateriális érték, például a fajiság kedvéért a magyar nyelvhez ragaszkodjunk. Szabadság, ez annyit jelent, hogy úgy és ott élek, ahogy és ahol nekem jól esik, s a nyárspolgár lelkében, ahol a kiválóbbakat gyűlölő gőg és a maga kis érdekein túl nem érző önzés fészkel, kellemesen muzsikál a doktrína, amely mintegy tudományos hitelesítése a nyárspolgár fantáziátlan és korlátolt a priori világnézetének s amely nem követel több bonyolult szempontok között eligazodni próbálást, hanem a tudomány márkáját ráüti arra, amit a krájleros önzés titokban mindig igaznak hitt. Most emberi jognak nevezik s ennél fogva zsén nélkül, sőt a progreszió fölényében hir-

detik azt, amit ezelőtt, amíg morális érzéketlenségnek és a magasabbrendű összefüggéseket nem érző egoizmusnak nevezték, nem volt divat hirdetni, s ahogy a monizmus, majd a Freud szexuális interpretációja, éppen, mert egy könnyen hozzáférhető szempontból megoldotta az összes problémákat és tudományos jelmezbe öltöztette a nyárspolgárnak az altruista moráltól és az élvezetek korlátaiktól szabadulni igyekvő önzését, – ahogy ezek a radikális gondolatok nyárspolgár hitközségekben zápultak el, éppen úgy zápul most a történelmi materializmus dogmáin épült radikális demokrácia ilyen hitközségekben.

Hogy hol függ ez össze a világháborúval? Egyszer egy középszerű ügyvéd a cárnál volt vacsorán, s azóta nincs hatalom, amely ő belőle azt kibeszélje, hogy neki kell megváltani a világot. A francia bankárok futottak pénzüik után, s a francia demokrácia, amely ugyanúgy a nyárspolgár uralmát jelenti, ahogy a mi radikálisaink ideológiája a nyárspolgár ideológiáját, megtalálta a bűvös ígét, amely erkölcsösnek és tudományosnak bélyegzi a nyárspolgár korlátolt önzését. A kultúra a német militarizmus ellen: íme, ez a francia nyárspolgár megváltó ígéje, s hogy ott a miénkkel merőben ellenkezőül heves és agresszív nacionalizmusban tombolja ki magát a sznób, az éppen nagyszerűen mutatja, hogy ugyanaz az igazoló tudományos jelszó

mennyire a nyárspolgár magánérdekei szerint ölt különböző gyakorlati formát.

Nálunk a nacionalizmus lemondást, türelmet, munkát, a következő generációknak dolgozást, kevesebbel megelégedést és kukurális mulasztások fáradtságos pótlását, gondos kritikát és tetszetős, de a fajtára ártalmas javaktól való elzárkózást jelent, konzerválást jelent és óvatos, fáradalmas, nem mindig jövedelmező építést, nálunk tehát a sznobradikalizmus a kultúra cégérével olyan doktrínát produkál, amely ezeket a kényelmetlenségeket kizárja. Nálunk a hűs, fölényes objektivitás mentesít a gondolkozástól, és a küzdelemtől, nálunk tehát a radikalizmus nemzetietlen, mert a legsúlyosabb tennivaló éppen a nemzet kiépítése volna. A francia radikalizmus viszont készen kapta a kialakult nemzetet, s egy régi befejezett nagy kultúrát kapott készen, de éppen ennél fogva kapta azokat a kötelességeket, amelyek az erősebbeket illetik: a hatalommal való vissza nem élés kötelességét, a béke biztosításának kötelességét, a civilizáció, az erkölcsök nemesítésének kötelességét, a maga gazdagságával való megelégedés és a gyengébbeket segítség kötelességét, s a francia nyárspolgár szükségképpen támadó és harácsoló nacionalista lesz, mert ezzel tudja magáról legjobban lerázni az ilyen kötelességeket. A francia nemzet lehetne objektív és lehetne a maga veszedelme nélkül

egyenjogosító és a francia nemzet bátran megnyithatná határait idegen kultúráknak és kiegészíthetnék idegen érdekekkel, mert a francia nemzet kész, kiépült, s a francia nemzet többé semmi hatástól el nem veszíthetné egyéniségét. Ott tehát a kiváltságos helyzetűek és vezérek, ha nem radikális nyárspolgárok volnának, a bölcs és erkölcsös erősebb fél áldásos kötelességeit művelnék a világ javára, de mert nyárspolgárok, megint csak a maguk egyéni érdekeit művelik s a nemzet jogaival igazolják a terhes erkölcs alól kibújni törekvésüket, s agresszív nacionalisták, ahogy a mieink ugyanilyen motívumokból antinacionalisták, mert kompakt nemzet híjján itt az európai közösség van készen adva, mint a terhes erkölcs alól szabadító varázsige. Az alapidea pedig közös: a francia nyárs fanatikusan hiszi, hogy ő az egész világ javáért harcol, mikor franciává akarja tenni a világot, s kultúrát mond, mikor új birtokot, új javakat harácsol, konkurenciát igyekszik megfojtani és ilyen célokra bérelt szövetségeseitől a kifizetett munka effektuálását követeli, és a mi sznobunk is fanatikusan kultúrát mond, mikor ki akar bújni a nemzetépítés fájdalmas kötelességei alól és be akar tolakodni valamely kész nemzet kötelékébe, ahol készen kapja az itt munkával megteremtendő lehetőségeket, s ahol nacionalista lenne, mert ott ez kényelmesebb.

A harcias nacionalista Poincaré és a békés internacionalista Székely Ferenc, íme mind a ketten a kultúra nevében radikálisok és Európa amaz országaiban, ahol a fegyelmező tradícióktól elszakadt, a nyárspolgár ideológiából táplálkozó polgári radikalizmus uralkodik (s a korlátoltságnak ezt a zsarnokságát nevezik ők demokráciának) – mindeütt, ahol az önző sznob kerül élre, ott az ország nyárspolgári lényegből és tudományos ürügyekből kevert machiavellizmusba romlik és szankció híjján, magasabb hatalmi kényszer híjján elvész a nemzetközi jog, ha éppen a vezető nemzetek, a kész és önzetlenségre erejük folytán képes nemzetek kerülnek a polgári radikalizmus kormánya alá. A korlátosság féltudós maszkban, az egyéni kis önzés doktrínákkal igazoltan: íme a világháborúk ezután is megmaradó rettenetes indítéka s ahogy a mi Székely Ferencünk radikális szózatát elzengette, szükségképen Poincaré testvér és az olasz szabadkőművesség jut az ember eszébe és az, hogy mennyire a civilizált világ érdekében való ezt az egész radikális ideológiát tövestől kiirtani.

A világháború alighanem el is végzi ezt a munkát, s a pénzzel le nem mérhető értékek őre, a hagyományokon át folyamatosan fejlődő és a magánérdektől természetesen sokkal kevésbé korrumpált vezetőségű német monarchia megeszi a bankárok és szabadkő-

művesek demokráciáját. Mi magyarok meglehetősen páholyból nézhetjük a spektakulomot, a magunk radikálisaival sok bajunk lesz, hiszen ezek, akik nekünk a német kultúrát hozzák, s akik idevándorolván a második generációban mint jóakarató és a mi régi dolgainktól abszolúte idegen, közömbös ájropérek itt a maguk kényelmére akarják átalakítani az országot és átértékelni régi értékeinket, ezek a pesti nyelven szólva „hochem” emberek most a harcban felébredt magyar nemzeti öntudattal találják magukat szemben. Eddig se volt komoly a dolguk: Pest és Nagyvárad, ez a két város a fészkek és ezek a városok legfeljebb a háború után is a polgári – radikális – szabadkőműves demokrácia fészkei lesznek, s a magyar Magyarország, a magyar nemzet és a magyar kultúra építő munkájában egyszerűen negligálhatók. Ezt a Székely Ferenc író is csak azért volt érdemes ennyire észrevenni, mert közel láthatóan reprezentálja azt a típust, amely a Salandra, Poincaré, Delcassé, Sonnino és Asquith társaságban a világra közveszélyessé magasztosult, s abból a módból, ahogy ez a bankárember a kultúra fölényével védett rongyos üzleti érdekeket, kicsiben látható az európai diplomácia egész lelke. A Népopera sorsáról volt szó, arról, hogy a fővárosnak ezt a sok milliót elnyelt kétes üzletét rejtelmes „vagyó-

nos polgárok” szanálni akarják. Ki akarják 50 évre bérelni, nemzetközi tinglitanglinak akarják berendezni és németül akarnak benne gajdolni és ötven évig akarják hagyni ezt a hódályt, éktelenségül a főváros egyetlen terén, s legfeljebb valamely jó és busás pönalé ellenében mondván le a szerződésükről, ha 50 éven belül akad nem demokrata városi magisztrátus, amely egyrészt a német tinglitanglitól, másrészt a rút gipszmonstrumtól meg akar szabadulni. Még azt sem mondják meg, hogy kik csinálják ezt az üzletet: valószínűleg demokraták, akiket csak hódolat illet meg s nem bíráló. Már most ezt a kis pesti magán, házi osztozkodást védte meg Székely Ferenc, s erre a tingli-tanglira mondta, hogy ez a kultúra, amit be kell eresztetni a túlságosan magyarizálódó, ennélfogva bárbar fővárosba, s ahogy egy német zengeráj üzletszerű létesüléséért kész a magyarságot fölládozni, s ahogy ezt kis hazaárulást a kultúra nagyképű és ebben az esetben szemérmetlennek mondható követelésével tette mintegy tudományossá, ez a mód tiszta, sőt fajtisza tősgyökerességében mutatja a radikális pesti demokratát. Székely Ferencet, az író. Az író, aki Seifensteiner Salamont írta a Borsszem Jankóba. Aki ezen a címen érez szoros testvériséget az európai kultúrával, s aki ezen a címen nem fér el a szűk magyar Macedóniában. Akinek mindenképpen kultu-

ra kell. Seffensteiner, esetleg a bécsi „Buda-
pester Orfeum”, Trebitsch, Satyr, Folies
Caprices, Fidibusz, szóval, amit ők nekünk
behoztak. Ez kell, s ezért áldozható a ma-
gyarosodás, s ezt kapjuk a főváros új üz-
letéből, s hogy ezt nem akarjuk, ezért sújt
le ránk a radikalizmus egész dogmatikájával
Székely Ferenc, az író. Egy üzletet takarni
szabadsággal, egyenlőséggel, testvériséggel:
demokrácia, radikalizmus, Poincaré és Szé-
kely Ferenc. – Az egész műveit nyugat, de
nálunk szerencsére csak Pest és Nagyvárad.

*

Albán intermezzoó
(1915. június.)

Szép, régi idők, mikor még az volt a legna-
gyobb szenzáció, hogy Prenc Bib Doda her-
ceg elindult, a herceg már közeledik, a her-
ceg még közelebb ér és minden nap begom-
bol tizenhatezer koronát. Hogy lestük akkor
a felszabadító herceg útját és szegény Wied
is hogy leste, és hogy örültünk, mikor Doda
úr közeledett és hogy felháborodtunk, mikor
a herceg megfelelő mennyiségű ezresbankó
bekebelezése után egyszerre szélnek eresztette
vitégeit s szegény Wied a felkelők kényére
kiszolgáltatottan maradt Durazzóban! Aztán

Essad pasa, a derék albán hazafi, aki eladta a szultánt Nikitának, Nikitát a nagyhatalmaknak, Albániát Olaszországnak és Olaszországot Wiednek és Wiedet az Isten tudja kinek, ez a szorgalmas Essad pasa, az ellen Doda, – vajjon emlékszünk-e még az ifjú és teljesen untauglich Albánia kamaszéveire, mikor ez a kis idétlen ott rugdalózott az európai diplomácia kényes cukortortái között és lestük, hogy melyikbe lép bele egyszerre és váratlanul. Szép idők voltak, akkor kotyvasztották rejtelmes konyhákból a világháborút és Grey már tudta és Isvolszky is tudta, Delcassé is tudta, sőt Sonnino is tudta és Pastes is tudta, csak éppen mi voltunk túlon túl az idétlen gyermek nevelésével elfoglalva s mindenekelőtt talpra akartuk állítani ezt a csonkot, amelynek végtagjait jó előre lefacsarta az ántánték előrelátó gondoskodása. Albániából nem lett, mert nem lehetett ország s az a kezetlen-lábatlan darab, amivel mi a bekerítő ántánt vasgyűrűjét meg akartuk szakítani, gazdátlan, vad terület lőn, s amivel mi Szerbiát az Adriától elzárni akartuk, az szükségképpen megkönnyítette a szerbek útját az Adriához; maholnap Durazzóban lesznek a mi tehetséges szerb ellenségeink. Hja, ez a diplomácia, ha nem is mindenütt, de itt-ott ez, és ha nem is sikerül mindig, amit akar, annak az ellenkezője igen sok esetben mégis sikerül.

Most egy ideig csend volt a mi Albániánkban, leszámítva azt a kis zörejt, amit Valona olasz megszállása okozott, jelenleg azonban ismét aktuális a senki földje, amit mi tettünk azzá, s ami most éppen gazdátlanságánál fogva minden mágnésnél vonzóbb vonzója Adriaéhes ellenségeinknek. Ha Albániát országgá tudtuk volna elevíteni, akkor most talán csakugyan ék volna Montenegró, Szerbia, Olaszország és Dalmácia között, jelen állapotában azonban nyílt kapu, – amelyen át adriai ellenségeink megtalálhatják egymást és kezet foghatnak ellenünk, s így nézve a dolgot, veszélyes ez a nyílt kapu, – de úgy is lehetne, hogy egymásra találván, összeverekednek a gazdátlan birtokért, s akkor diplomáciánk egyik legszebb sikerét ünnepelehetné, olyan sikert, mely annál értékebb, mert maga az Úristen készítette elő, szinte diplomáciánk szándékai ellenére. Hogy most mi van a Balkánon és hogy Olaszország mit szól a szerb hadsereghez az Olaszország részére igényelt területen, ezt ma még találgatni sem lehet, de annyi bizonyos, hogy Szerbia ezt a földet többet ki nem engedheti markából, mert ha kiengedi és így szükségképpen olasz kézre jut, akkor miért ette meg a békát, – hiszen akkor soha eddig nem volt bizonyossággal el van örökre zárva az Adriától. Ha pedig Szerbia befészkel magát ebbe az Olaszország számára aránylag könnyen

hozzáférhető adriai pozícióba, akkor a nemes Itáliának, hogy többet érjen el, mint amennyit ingyen kapott volna, csakugyan a dalmát szigetek közé kell merészkednie, amit megtenni keserű és nem a művelt olasz flotta számára való feladat. Továbbá a senki földjén való osztozkodás az epiroszi görög vágyakat is fölmelegíti és Montenegró Szkutari nélkül ilyen körülmények között el sem képzelhető. Ámde az egyensúly ilyen fölfordulása a bolgár elevenbe vág és az egész bukaresti szerződés felborul és a Kavalla kérdés, a szerb Macedónia kérdés, a Dobruđa kérdés és a dedeagacsi vasút kérdés szőrén-szálán aktuálissá válik. Tehát előáll az a helyzet, hogy Szerbia követel Olaszországtól, Bulgária Szerbiától, Törökországtól, Görögországtól és Romániától, Görögország ismét Olaszországtól, közben forr a görög szigetek kérdése, a kisl-ázsiai görög aspirációk és a nevezetes Dardanellák kérdése, a fekete-tengeri államok élet-halálharca az orosz Konstantinápoly ellen, az ántánt-államok élet-halálharca az orosz Konstantinápolyért, s ebben a rettentő zűrzavarban Esszad pasa húszezer emberrel hol a szerbek ellen vonul, hol az albánok ellen és mind az egész szövetséges és szövetkezendő komplexum egymás testéből darabokat leharapni kész, mialatt a főtémát, az ellenünk való háborút zavartalan együttesben harsogják. A diplomácia kimeríthetetlen kincses-

bányája most a Balkán, a zavaros helyzetek olyan dús lakomája, hogy megnyalja tőle a száját a legfásultabb nagykövet is és a kívülről szemlélő kíváncsian lesi, hogy fognak ántánték ebben a széthúzó érdekeltségben egyseget teremteni és ha teremtenek, ezt az új balkánblokkot hogy fogják belevinni a háborúba a Dardanellák eloroszosítása érdekében, annak a biztosan bekövetkező végveszedelemnek az érdekében, hogy Oroszország rajtuk keresztül keressen utat a Fekete-tenger kapujához és mivel fogják a balkániakat egy létérdekükkel mereven ellenkező célra összekovácsolni és hogy hitetik el a népekkel, hogy nekik okvetlenül háborúban kell megszerezniük azt, amit háború nélkül is megkaphatnának. A felelőtlen diplomáciák meg egyeznek, pláne a balkániak, ez bizonyos, mert hiszen jórészt személyek kapacitálásáról van csak szó és az ántánt keze hosszú, s kapacitálni szükség esetén hirtelen halállal is tud, de hogy milyen alapon lesz meg ez az egyezés, azt józan ésszel előre látni nem lehet, s éppen azért lesz izgatóan érdekes utólag megismerni ezeket a tárgyalásokat. Az ántánt diplomácia ismét egy remekművön dolgozik, s ez nekünk talán veszedelmes is lenne, de hála Istennek, nemcsak diplomácia van a világon: amíg lent, fent, oldalt, körülöttünk mindenütt élesesű civilek fáradnak azon, hogy egyenesre húzzák, ami görbe és elgör-

bítsék, ami egyenes és hogy semmi se úgy legyen, ahogy józanul lenni kellene, s aki nagyon szeret élni, az okvetlenül az öngyilkosságban lássa az élet teljességét, – amíg a diplomácia bogoz, old, hazudik, zavar, kuszál, szédít, veszteget, baktat, felemel, fúr, farag, izzad és kulcslyukakon át búvik és remekművét építgeti, azalatt a katonák Isten segítségével agyonverik odafönn a muszkát, s ez az egyenes brutális tett minden diplomáciai mesterművet pocsékká lapít. Tulajdonképpen nem is érdemes találgatni, az összes kérdések megoldása ott fenn készül Galíciában és ha így dolgozunk még egy kicsit, a diplomaták elhülve fogják megláthatni, hogy milyen egyszerűvé lesz máról-holnapra, amit ők hónapokon át gondosan összekuszáltak és remekmunkájuk romjain sírni fognak, miközben jobbkezükkel vakarják balfülvük tövét.

A tudósról.

Egyszer nagyon kikaptunk, mi „álhaza-fiak”, (engedtessek meg, hogy magamra vegyem az engem megillető kis részét ennek a dorgatóriumnak), kikaptunk azért, hogy – „a nacionalista sajtó utóbbi időben egyre hangosabb a „magyar fiúk” hősiességének dicsőítésében”. Ez a mondat jelent meg a „Huszadik Század” című orgánum egyik számában s ezt a mondatot V. B. úr azzal az

idegességgel és azzal az elutasító kultúr-türelmetlenséggel helyezte el cikkében, amelyvel az ember a túrhetetlen, az immár undorító komissziókat, vagy számszámokat szokta magától elhessegetni. Fel van háborodva V. B. úr mondván: . . . „egyre telibb tudóval zengik a lapok a „magyar bakák” hős tetteit, de mélyen hallgatnak a nemzetiségi katonák viselt dolgairól”. Méltóztatnak észrevenni, hogy megint macskakörmök között vannak a „magyar bakák”, amint az elébb a „magyar fiúk” voltak úgy megtisztelve s tudjuk, hogy ezek a macskakörmök az élő beszéd gúnyos, lekicsinylő, a valódi értékre leszállító hangsúlyát hivatvák pótolni. Eme nevezetes V. B. úr már unja a magyarság folytonos dicséretét és ellágyultan gondol vissza azokra a szép napokra, mikor hadbavonuló katonák, nemcsak magyar nemzeti zászlóval, hanem oláh és szerb zászlókkal is marsíroznak s a nemzetiségi színek az első felbuzdulás pillanataiban a magyar nemzeti színekkel egyenlő lelkes megbecsülésben részesültek. „A háború nagy, kényszerítő ténye egyszerre, szinte forradalomszerűen elismerette, egyenjogúsította a nemzeti és nemzetiségi jelvényeket”, – így sír V. B. úr és ez valami haladott, valami végre európai állapot volt V. B. úr szerint. De fájdalom, az álhazafiak ezt a kultúreredményt le akarják bombázni, amidőn az undorig csak a magyar di-

csőséget zengik. V. B. úr nem félti ugyan ezt a forradalmi eredményt, a nemzeti és nemzetiségi jelvényeknek ezt az egyenjogúsítását, mert így véli V. B. úr: . . . „az a nép, amely vére omlásával bizonyította, hogy e zászlók (a nemzetiségiek, az oláh és szerb zászlók) alatt épp úgy küzdött és szenvedett a hazáért, mint a magyarok, egyéniségének a háború vérzivatarából visszahozott e szimbólumait itthon is meg fogja tudni védeni”. Ez ugyebár érthető? V. B. úr nyugodt, az oláh és szerb a maga zászlóit meg tudja majd védeni, ha mi álhazafiak ellenük acsarkodnánk s midőn nemzetiségeinket egy föderalista forradalomra ilyen szépen biztatja V. B. úr, megállapítja úgyis, mint V. B. úgyis, mint próféta, hogy . . . „ha e hadi nép győzni fog, győzelme nemcsak a külső ellenségén aratott győzelem lesz, hanem a belsőkön is”. Ezek a „belső” mi vagyunk, álhazafiak s a föderalizált magyar állam minden túrhetetlen nemzeti gondolattól és magyar ideológiától szűztisztán marad, mert az álhazafiak ellen, akik a magyar élet reneszánszát és a magyar Magyarországot várják ettől a háborútól, szóval ezek ellen a „belső ellenségek” ellen az oláhok és a szerbek most már meg fogják védeni a nyelvet, a jelvényeket és a kultúrák egyenjogúsítását, szóval a „háború vérzivatarában” kicsírázott és sudárba szökken föderalizációt. „Útszéli jegyzetekének nevezi V. B. úr

cikkét, (amelyet talán legegyszerűbb volna szórói-szóra közölni, minden kommentár nélkül) és ezen a ponton igaza is van: ezek útszéli jegyzetek olyan dolgok, amiket az útszélen talál az ember, s amikbe az útszélen, lép bele az ember, ha nem vigyáz a lába elé. Az erős Magyarország felé vezető út szelelte pottyantott dolgok ezek, s annyiban mégiss megnézni válók minden útszéli voltuk dacára, amennyiben nyomai annak, hogy ezen az úton, amelyet mi, álhazafiak tisztára igyekszünk sepregetni, nem „zimmerrein” portyázok is portyáznak, s útegyengető munkánkat lényük legjavával igyekeznek valahogy megnehezíteni. A derék radikálisak ők, akik szívós fanatizmussal tartanak ki a kínok között világra hozott amaz egyetlen gondolatuk mellett, hogy Magyarországon a magyarság csak egy a többi között s a nemzet minden vonatkozásban egyenlőjogú több nemzetből kell, hogy összeföderalizálódjék. Nem történelmi belátás, nem az élet eleven figyelése és nem heveny honfiúi aggály adta nekik ezt a tan^tételt, hanem könyvek, elég régi és eléggé túlhaladott könyvek, a Marxi dogmatika szentkönyvei. Koránjai, Vedái és Bibliái, amelyekből az a kusza, furcsa, minden élőtől elvonatkozott, papírlelkű felekezeti táplálkozás, az, amelyet szociológusoknak neveznek, itt e honban s amelyről nekem egyszer Parisban egy nevezetes biológus, aki valami előadást

akart tartani Pesten, úgy vélekedett, hogy: „jó jó, az előadásról lehet vitát is indítani, de szociológusokat ne eressznek oda, mert ezek annyira ignoránsak, s ennél fogva olyan fanatikusak, hogy vitatkozni velük nem lehet”. Tudjuk kik ők, s hogy vitatkozni velük nem lehet, mert éppen úgy, mint Take Jonecut Andrásstól, őket is egy világ választja el tőlünk. Más nyelvet beszélünk, mint Take Jonecu mondotta, ők egy otthon készült doktrína kedvéért egész magátólérte-tődéssel áldoznák oda a magyar életet s mert zörgő papírlelkükön érzés soha ki nem virulhat és mert most egy nagy, tragikus érzés, a magyar nemzeti lét mindent legázoló érzése lett a dolgokat mozgató legfőbb erő nem is kívánhatjuk, hogy észrevegyék, mennyire tengermesszire vannak ők mindattól, ami itt készül és ami itt lesz. El fognak szörnyedni, mikor a magyar akarat fergetege feltépi majd a dohos szobák ablakait s a doktrína szétté-pett foszlányai el fognak tűnni a sárga sem-miségbe, s amint az éles logika belevág a kon-fúzió gomolyába, majd akkor ők is meglát-ják, hogy az ő országuk igazán nem erről a világról való, mert konfúzió” ez a „nemzettel” egyenjogúsított „nemzetiség” s a legjellem-zőbb rájuk, hogy terminológiájuk is annyira zavaros: beszélnek nemzetről és nemzetiség-ről, tehát megkülönböztetnek egy generáli-sabb és egy speciálisabb egységet, egy egé-

szet és annak részeit s a részek egyenjogúsítását követelik az egészszel. A nemzeti zászló és a nemzetiségi zászlók egyenjogúsítása? Jó, és ha ez az egyenjogúsítás elmarad, majd adnak nekünk az oláhok és a szerbek, mondja V. B., aki se nem oláh, se nem szerb, de nem is magyar, hanem nemzetiségére nézve: JászL Hát ez, mint szobatudós bogarászat ad akta tehető, de mint egyenes lázítás mégis figyelemre méltó. Ennyire egyik felekezeti papjának sem szabad belevakulni a dogmáiba és ha V. B. úr nem is érzi dagadni mellét, amikor végre tiszteltté válik a magyar név a világ előtt, ha ő nem is érez szolidaritást ezzel a fajtával, amely most kivirágzó gyönyörű erényeit eddig nem tudta napfényre hozni, ha öneki terhes, unott és savanyu is a „magyar haza” folytonos ízetlen dicsérete és ha ő beposhadtan kis szobájában nem is látja meg, hogy az egész világon a nacionális érzés sohasem sejtett ereje téríti a népeket a józan, kalmárokosságtól esetleg el is térő utakra, ha nem is veszi észre, hogy az irredenta bontogatja határainkat és vagy egy összetartó magyar nacionális erő lesz itt uralkodó, vagy szétesünk a világ minden tája felé, mondom, ha V. B. úr a doktrína mécs-világától nem látja is a napot, ellenünk, magyarok ellen bujtogatni, a „zászlóikat elvenni nem engedő nemzetiségeket” még sem egészen illendő most, amikor nekik ezt tenni szabad, mi „ál-

hazafiak” pedig ezt nem vizsgálhatjuk meg tüzetesebben, és most nem is tartanánk célszerűnek vizsgálgatni, hogy azok az oláh és szerb katonák csakugyan minden vonalon, a vitézség, az intelligencia, a tudatos áldozatkészség, a hűség és a kultúrérték minden vonatkozásában egyenlők voltak-e a leintett és macskakörmök közé kicsinyelt „magyar bakákkal”.

Mi tudjuk, hogy kik mit tettek Grodek-nél, Klenáknál, a szerémségi falvakban és a kárpáti utak mentén, mi tudjuk, hogy kik verkedtek Limanovánál, kik verekszenek a németek között és kik mennyire közelítettek meg a magyar állampolgár ideálját. Mi sok mindenfélét meg fogunk vizsgálni annak idején, s hogy ez a vizsgálat a magyar ember apriori képességeinek s megszerzett kultúrájának óriási fölényét fogja mutatni, ezt az elfogulatlan, tehát nem Jászi nemzetiségű idegenek már ma is körülbelül előrelátják. Mi, álhazafiak jogok érvényesülésének ellene szegülni se engedünk senkit, s ön V. B. úr, elszörnyedve fogja látni annak idején, hogy ilyen álhazafiakból áll az egész ország és a felébredt magyarság sokkal, nagyobb erővel fogja akarni a maga jogait, mintsem hogy önök, a könyvekben született jogok fogadatlan vagy fogadott prókátorai csak nyikkanni is mernének ilyen rettentő akarattal szemben. A háború „vérzivatarából” hazahozott

magyar *zászló* a magyar nemzet szimbóluma s a magyar nemzettel s ennek a szimbólumával egyenlőrangú itt más nem lehet: ezt V. B. úr a maga kárán fogja megtanulni, ha még úgy utálkozik is most a magyarság folytonos, neki kellemetlen dicséretét hallván. És amint arról lesz szó, hogy a nép nagy áldozatait jutalmazták, legyen nyugodt V. B. úr, ott mi is ott leszünk és követelni fogjuk azokat a jogokat a magyar nép számára, amelyeket vére hullásával kiérdemelt. „Minden eredményt csakis a magyarságnak akarnak lefoglalni” – kesereg V. B. úr s aggályoskodik, hogy mi, álhazafiak azért, hogy most a parasztot dicsérjük, még se fogjuk eltörölni akarni a hitbizományi, nem akarunk majd általános titkost, jobb adózást és egyéb népboldogító javakat. Derék V. B. úr, mi mindent fogunk akarni, ami jogos és mi, akik ugyanazokat a könyveket is olvastuk, mint önök, csak éppen (nem vagyunk erre olyan gőgösek, tudjuk is, hogy mit kell majd akarunk. Mindent akarni fogunk ami a magyar nemzetnek jó és a magyar nemzetet erősíti, s ezen a nagy princípiumon belül minden fajtának akarjuk az őt megillető részt abban a később megállapítandó arányban, ami az eredmények szabad mérlegelésekor ki fog tűnni. Mi nem fogjuk elfelejteni akkor sem a népét, V. B. úr és a törvények ereje be fog telleni és úgy lesz, ahogy mi akarjuk, mert

ez a „mi” nem e sorok szerény íróját jelenti, hanem – meglátja V. B. úr – azt a magyar öntudatot, magyar népet, amelynek ébredését sejtve előre is annyira viszket az önök bőre, V. B. úr.

Ellenséges fajták.

III.

Alapjában véve miért haragudnék Cesare Spagetti, a becsületes régiséghamisító Fekete Nagy Balázs magyar földészre, esetleg Erasmus Zipfelbach tiroli fafaragómeszterre, mikor őneki, a derék Cesarenak soha semmi baja nem volt ezekkel a messzi emberekkel? Cesare Spagetti szorgalmasan hamisította az etruszk sírleleteket, sőt a Pompeji szakmában is elismert tekintély volt és sültolaj szagú otthona a város szélén éppen elég volt legeszeveszettebben csapongó ambícióinak. Én ismerem Cesaret, engem is becsapott boldog olaszországi ifjúságomban és tanúságot merek tenni mellette, hogy egy célirányosan elsikerített üzlet egész lelki világát elegendőképpen betöltötte és sohasem vágyott meghalni az Alpeseken túl felszabadításra váró testvérekért, sem a magyar földészt és a tiroli fafaragómestert megölni nem vágyakozott. De ismerem a felszabadítandó

alpesekentúli testvért, signore Guillelmo Zuppeli vendéglős urat Trient mellettről és öfelőle is biztos vagyok, hogy eszeágában, sem volt felszabadulni, ellenkezőleg: most kapálódzik kézzel-lábbal a testvéri uralom ellen s mindenáron az osztrák iga alatt akar maradni. Az ember mostanában eleven valósnak látja a térképet és a festett színes foltok görcsben vonaglanak ott a papíron és ahol széleikkel érintkeznek, ott most az úgynevezett világtörténelem rajzol láthatatlan tűzzel még most láthatatlan új vonalakat. Ezek a festett színes foltok most a Cesarék és Balázsok, a Hiasok, a Mauriceok, a Johny-k felzavart millióinak képzetét asszociálják és az összeérő széleken lángolnak a színek és a kis fekete karikák ismeretlen falunevek mellett ezer ismeretlen földész vagy régiséghamisító temetőjét kanyarítják körül. íme, egy halványkék, békés vonal, s fuldokló emberek és korbácsoló gépfegyvertűz messzi víziója támad elém, ha nézem, és itt egy szám, ami máskor egy közömbös hely tengerszínfeletti magasságát jelentette, ma egy körtvélyesmegyeri magyar családnak az örök gyász feketén lángoló jele. A térkép ép és a festett színek mély, panaszos bugással dalolnak a halálról és a nagy tarka mezők között egy apró piros folt, mint egy szőnyegre hullott friss vércsepp, Magyarország ragyog az áldozat és a hűség új szépségében.

Ki elevenítette meg a festett térképet csata-térré? Cesare nem, ismertem őt és Erasmus sem és Jean Baptist Dubois sem, ők holtig meglettek volna egymás mellett s a térkép nekik néma és közömbös idegen írás maradhatott volna idegen dolgokról. Valahol valaki kiengedte odvából a halált, sa a népek számára az elszabadult halál üzenete lett a térkép, ismeretlen szenvedélyek szítója, lázító beszéd és álmatlan, gyötrődő, hazaváró éjszakák látomása. Valahol, valaki elkövette a világ névtelen nagy bűnét és soha meg nem tudjuk, ki volt ő, mert bűne olyan, hogy az Úr nem engedi, hogy a lelkeket megbotránkoztassa a látása.

*

A hazaszeretetről.

De már benne vagyunk a háborúban, meg kell vívni, s amíg ez a szörnyű konfliktus elintéződik, a térkép szakgatott vonalai egymás ellen törő ellenséges tömegeket választanak ki az emberiségből. Vajjon, amit azelőtt gyanútlanul fajiságnak, vagy nemzeti gondolatnak nevezünk, az csakugyan a gyűlölet támadó indulata-e az embercsoportok lelkében és csak felszabadulásra, a törvény nyúgének szétpattanására vár, hogy öljön, raboljon és nekiessék azoknak, akik a térképen más színnel festett földdarabokat szednek hazájokul? A hazaszeretet csakugyan

a más nemzetek gyűlöletét jelenti? Ha igen akkor a háború örök és megszünhetetlen oka ez, s aki az emberiségnek ezt az állati motívumát nem elfojtani, hanem politikai célokra stimulálni kész, az minden emberi fantázián túl rettentő kárhozatra érett. Da valóban a gyűlölet volna-e a honszerelem legaktívabb formája? Cesare Spagetti, az én olasz régiséghamisítóm ezt látszik igazolni, mert ő, bár semmi oka sem volt a német Ludwig és a magyar Balázs iránt gyűlöletre, a törvényekből való kivetkőzés első pillanatában már gyűlölte őket, bottal, dikiccsel és csóvával ment nekik, az öregeknek, az asszonyoknak, a gyermekeknek, a civileknek, és ha nem jutott hozzájuk, saját városait gyújtotta fel, hogy benneégjenek a gyűlölt ismeretlenek. Van tehát a hazaszeretnek egy támadó, egy borzalmasan agresszív válfaja, amely nem véletlen és nem eltévelyedett fejlődésből lett, hanem adódott a priori, mondhatnók szerves része fajták lelkének, s hogy ez az agresszív hazaszeretet a latin fajták tulajdona, ez a mostani nagy próbában bebizonyuló igazság egy régi gyanúnkat erősíti megismeréssé: az emberiség nem egységes és egyes csoportjai között olyan különbségek vannak, mint az állatvilágban. Rágadozó fajták vannak, telhetetlenek és éhesek, a harcért magáért harcolók, támadó szelleműek, bosszúállóak, a bosszú gondolatát tit-

kon, szinte öntudatuk alatt ápolók, vadak, erkölcstelenek, fürgeeszűek, gonoszak, szóval latinok, akikben szűztisztán megőrződött az apák atavisztikus öröksége ama idők óta, amikor Rómát a világ kivert és összeverődött csirkefogói megalapították az etruszk kultúra határán. A hazaszeretet aktív forrása a nacionalizmus, ami nem jelent mást, mint a haza, illetőleg a hazát birtokoló nemzet vágyainak és ösztöneinek kifejeződését az egyes ember tudatában s nem lehet béke a világon, amíg olyan nacionalizmus van, amely csak a támadás és a rablás gondolatában tud megélemedni, amíg olyan nép van, amely gyűlölni tud s a gyűlöletet lelke kincsei között őrzi erkölcsül. Amíg a világon erős latinok vannak.

*

Franciákról és magunkról.

A franciák minden öt percben bosszút állanak valamiért és örök időre, a háború utánra is élővé akarják szítani a gyűlöletet. A németek a francia termőföldet bevetik kenyérrel, a belga munkásviszonyokat német gondossággal javítják, támogatják az elfoglalt ellenséges földnépet és soha nemkatonát másképpen, mint magukhoz hasonlatos embert nem kezeltek. A németek nem adnak gúnyneveket ellenségeiknek, a németek megverik őket, letörik támadó gonosszágu-

kat és visszaemberesedni kényszerítik őket, és a „Gott strafe England” fenyegető himnuszát is visszavonták már, pedig az nem a gyűlölet, hanem a harag fenyegetése volt, amely nem a másik fajta egyes embereinek gyötrését, hanem az egész fajta gonosz indultainak megfékezését ígerte. És mi magyarok? Harcolunk, mert így végeztetett és mert ragadozó fajták ólálkodnak házunk körül. Fokosra kapunk és bús haraggal verjük el a támadót, haraggal, mert oktalan rosszság támad bennük, és búsan, mert az ember szépségét látjuk meggyalázva a vérszomjas indulat ellenünk lobogásában. De éppen ezért emberi öröm melegíti a bakaruhában és huszárruhában küzdő magyar paraszt szívét, ha az ellenségben meg tudja látni az embert, és a gyengének, a szenvedőnek, a legyőzöttnek, sőt a kötelességből becsületesen harcolónak sem vesztére törő és őt nem kedvteléssel megölni akaró ellensége, hanem tisztellenfél a magyar, aki elintézvén az ügyeket, magától értetődően kezet nyújt, mondván: csakhogy megjött az eszed, testvér, most hát meglehetünk egymás mellett békében. A gyűlölködő gőg és a haragra lobbant büszkeség különbsége ez a fajták között s világosan lehet látni, ahogy a latin fajtákban az első rohamra kialszik a békeszeretet mesterséges világa és ahogy a magyar lélekben a béke a harcok haragos fátyola mögött mint

kiolthatatlan égi fény világít és világosan látni lehet, hogy vannak fajták, amelyek a békében is a halálosztás vágjától izgatottak és vannak fajták, amelyek a halál idejében is az eljövendő béke eleven gondolatától emberek. A latin agresszív nacionalizmussal szemben áll a mi békés hazaszeretetünk, amely klasszikusan fejeződik ki abban a komoly intelemben, hogy ne bántsod a magyart és a tigrisfajták szinte tárgyaltan, minden ellen égő gyűlölete áll itt szemben az ember szolidaritásokat érző és jogaiban biztos öntudatával és a rablóöszön merészsége áll itt szemben a hősiességgel, egymástól gyökerelesen különbözvén abban, hogy az egyik képtelen, a másik nagyon is képes a szeretetre. Az emberi közösségnek legfejlettebb formája mégis a béke s az emberiségben az a fajta a nemesebbik, amely a békére hajlamosabb és az emberi tehetségek között a békéhez való tehetség a legemberibb. Az értékesebb fajták most megpróbálódznak: amelyik ahogy békülni tud, abban a mértékben ember és az igazi hősiesség ott van a mi lelkünkben, ahol sohasem hunyt ki az a hit, hogy egyszer megint béke lesz és megint testvérek leszünk.

*

Egy magyar huszárról írtak a minap, ki kegyetlen kézitusaiban megsebezte muszka ellenfelét és maga is megsebesült. A ma-

gyar maga is vérezve, gyöngéd szeretettel támogatta a félig ájult ellenséget és az bízószeretettel támaszkodott a magyar karjára. „Én sebeztem meg, nekem kell ápolni”, mondotta egész egyszerűen a magyar és fogalma sem volt arról, hogy ebben a pár szóban elmondta ama hősök hitvallását, akikért Krisztus Urunk nem hiába halt meg. És orosz tisztek beszélték bámulva, hogy a harcban félelmetes magyar a front mögött megosztja kenyerét a fogollyal és a győzelemért mindenét áldozó magyar anya, itthon maradt testvér és a büszkén gyászoló magyar család ezeket a tiszteket a fogolytáborba vezető utjókban friss fehérneművel látta el. Ezek megint emberré lettek, vendégek, így érzi a magyar és nem felesleges ezt a faji nemességet mindig a világ elé tárni, mert magunk se tudunk róla, hiszen lelkünk integráns része ez és másképpen tenni nem is volnánk képesek.

A francia akadémia most kizárja tagjai sorából Ehrlichet, Behringet és a német tudomány más nagyságait és a Sorbonne egyik hadbavonult professzoránál találtak egy naplót, amelyben a professzor elmondja, hogy parancsnoka megróttta a tiszteket, mert nem szítják eléggé a németek ellen való gyűlöletet katonáikban, „örök gyűlöletre kell nevelni a gyerekeket is”, – ezt mondta a francia parancsnok, maga sem tudván, hogy ezzel az örök háború evangéliumát mondta ki, azok

hitvallását, akikért hiába halt meg Krisztus Urunk a kereszten.

*

A jenkiről.

A Cleveland Automatic Machine Company in Cleveland terjedelmes hirdetést tett közzé az „American Machinist” május 6-iki számában. Ez a hirdetés egy újfajta gránátot ajánl, amely két savnak egymásba keveredésétől minden eddiginél rémesebb erővel robban fel és minden más gránátnál tömérdekbebb embert tud elpusztítani. De ez nem a főerénye ennek a gránátnak. A robbanásból támadt gázok mérgező réteggel vonják be a szilánkokat és a gyár biztosítja vevőit, „hogy az így ütött seb föltétlenül halálos, ha négy órán belül orvosi segítség nincs kéznél”. Valószínűtlen azonban, hogy sebészi beavatkozásra elkészült orvos négy órán belül kéznél lehessen, – így nyugtatja meg vevőit folytonlagosan az amerikai gyár, – ennél fogva a mérég okvetlenül elpusztítja az ellenséget és pedig nem egyszerű halállal, hanem négy órás kínos haláltusa után. Ennek a mérregnek eddig semmi ellenszerét nem ismerik, – így fejezi be ajánlatát a gyár, s biztos benne, hogy jól beajánlotta magát, mert tudja, hogy kinek ajánlkozott.

A világháborúból az Amerikai Egyesült

Államok népe ezt a dokumentumot viszi majd a következő nagy ítélet széke elé. A latin fajták agresszív nacionalizmusa, a német és magyar fajták emberisége mellett harmadikul ez a motívum jelentkezik; szenvedéstelen, stupid, sem szeretni, sem gyűlölni nem képes kapzsiság. Van tehát egy ország, amelyben nincs nemzet, amelynek egyes tagja az egész nemzet vágyait érezze, amelyben csupán kereskedő van, rettentő csorda üzletember, akiket valamely államformába szövetkezni készített a pénzszerzés kielégülni kívánó vágya. Semmi emberi érzéssel nem befolyásolt üzleti gondolat, közömbös és fanatikusan egy célra néző: ez az amerikai néplélek egyetlen kincse s ez a harmadik fajta hazaszeretet, amely mint jóforgalmu helyen levő bolthelyiséget, úgy nézi hazáját és úgy ragaszkodik hozzá s amely az idegen országok nemzeteit egyszerűen vevőként értékeli s a jó vevőnek esetleg tömegmérgezésre jó gránátot is szállít és senkivel semmi emberi szolidaritást nem érez, csupán üzleteit, s más morált, mint az üzlet elvont morálját, a „pénzért jó árút szállítani” elvet nem ismer. Olyan embersereg ez, amelyet nem közös kvalitások fűznek össze egy csoporttá, hanem egy geográfiai véletlenség s olyan ország, amelyben domináló fajiságú nemzet nincs. És mert nincs egyéni nemzet, amely a szeretet vagy gyűlölet emberi indu-

lataival fordulna a többi nemzetek felé, az egyes ember se érezhet magában a többi nemzetbelivel ilyen vonatkozásokat s szükségképpen az a harmadik fajta hazaszeretet alakul ki benne, amit a nemzetközi tőke hazaszeretetének lehetne kissé paradox névvel megjelölni. Közös emberi kvalitások nincsenek, csak közös érdekek vannak, s míg a francia és német nagytőkét befolyásolják a nemzet vágyai és érzései, az amerikai tőke steril és közömbös, az amerikai embersereg pedig szintén ilyen, mert a pénzgyűjtés kívánságán kívül semmi összefűző, nemzetegyesítő közös kvalitásuk nincs. Rosszabb ez az állapot az állati állapotnál, mert a lelketlen gépiesség állapota ez és amíg a háború üzlet lehet s amíg az amerikai Egyesült-Államok olyan marad, amilyen most, addig háború mindig lesz, ezt hirdeti a Cleveland Automatic Machine Company in Cleveland. Szegény Kolumbus pedig megfordul sírjában, hogy miért is fedezte ő fel ezt a földet, ahol azelőtt becsületes indiánok éltek, nyilaikat szintén mérgező vadak, de akiből mégis lehetett volna ember, mert mérgezett nyilakat sohasem adták el egyszerű árucikkül európai népeknek hidegen, bután, szívtelenül, nem is állati, hanem gépi közömbösséggel!

A Lusitániáról.

Egyszer már sírtak ántánték és keserve-
sen szólt a vád végig a világon a német bar-
bárság ellen. Barbár az, aki meg akarja verni
a művelt franciát, s a dicső gall lélek egész
effeminált, hisztérikus logikátlansága zengett
abban a felháborodásban, hogy a kecses
francia egy finom, kissé betegesen exaltalt
s éppen ezért gyönyörű rohamában ki akarta
kaparni a kockafejű német szemét s ez nem
gyöngéd alázattal fogadta az ilyen szándékot,
hanem gyors és hatásos pofonokkal, ami
szemmelláthatólag lovagiatlanság. Elkényez-
tetett asszonyok nyafognak úgy, ahogy a
francia reprezentánsok nyafognak és amidőn
ehhez a rikácsoló szopránhoz az angol uzso-
rás puritán rekedt tenorja és az amerikai
tröst-prédikátor reszkető baritonja társul,
olyan koncert alakul ki, amely a sok egyéb
undok dolog között is elsőrendűen undorító.
Egyszer már sírtak így az ántánték, mikor a
rheimsi katedrális köveit bontogatták né-
met gránátok s a világ minden kasztrált esz-
tétája velük sivalkodott, mondván, hogy in-
kább millió német pusztuljon el, mintsem a
pótolhatatlan köcsipkék eme kincsháza s
ahogy egy asszony, aki a villanyoson kalap-
túvel kiszúrja a szememet, sohasem fogja
elismerni, hogy nekem azért bizonyos nehez-
telésre van jogom, mert hiszen a kalap szép-

sége művészet és ehhez a tú kell és a művészet többet ér, mint az én szemem, éppen így hiába beszéltek volna a görcsökben fetrengő antantnak és esztéta kórusának, hogy az a katedrális szép ugyan, de ha belőle katonák lönek kifelé, megszűnik műemlék volta és erődítménnyé lesz, ha még egyszer olyan gótikus lenne is, mint amilyen. Mintha egy katona papnak öltöznék s úgy támadna rám s ha én leütöm, azon botránkoznának a világ minden papjai, hogy egy szent papot brutalizáltak és megszenteltelenítették a tisztelteméltó talárt; ilyenforma bárgyúság sírt a katedrális körül, s az egészben az a naiv, őszinte meggyőződöttség volt a legelképeseztőbb, amellyel azok a műveltek odaát hitték, hogy nekik lesből és orozva és a művészetnek maszkírozva szabad ölni, mert nekik egyrészt sok pénzük van, másrészt egy időben sok jó festő támadt közöttük.

És mint amikor szerb komitácsiasszonyok gyermekeiket tartották maguk elé s azok mögül indítottak sortüzet katonáinkra és mint ahogy akkor a mi katonáinkat vádolták gyermekpusztítással ántánték, úgy rikácsol most a vád a németek ellen, hogy civileket, sőt egy terebélyes vagyonú Vanderbiltet lőttek szét a Lusitánián, amely nagy hajó volt, amíg volt s méhében muníciót hordozott az ántánték számára. Egész felesleges a német védekezés, hogy ők eleve figyelmeztették

Vanderbiltékat a veszélyre, felesleges, mert ezeknek a franktirőrlelkű ántántéknak ugyan hiába minden becsületes logika és felesleges, mert ha nem figyelmeztettek volna senkit előre, akkor is teljesen jogban vannak a németek, mert a Lusitania nemcsak ágyút viselt, tehát hadihajó volt, hanem semleges országból rengeteg muníciót is szállított s ha ilyen hajóra civilek szállanak, ezt csak a maguk perverz passziójából szabadon elkövethető öngyilkosság szándékával tehetik. Ahogy én az amerikai gazdagokat ismerem, ilyen veszélyes sportra mindig kaphatók lesznek s Anglia minden hadihajójára, sőt a szárazföldön is minden muníciós kocsijára kaphat egy félbolond milliárdost, hogy aztán a telibetalált hajó, vagy kocsit vesztén a civilgyilkoló német barbársággal vigasztalja magát s a világ hisztériás szép lelkeit és nincsen már csak egy lépés addig, hogy a harcba indult suffragettek esetleges fejbetisztelése miatt asszonygyilkosságot citáljanak a németek fejére s az angol ágyúk pánccellemezeit a flamand múzeumok festményeivel helyettesítvén, művészpusztító vandáloknak piszkolják le őket.

Alapjában véve tiszta és világos a dolog: ha egy hadsereg műemlékekbe bújik bele, akkor az a hadsereg felelős a műemlékek romlásáért, s ha egy hadicélokra szolgáló hajóra civileket ültetnek, a civilek pusztulásáért az fe-

lelős, aki odaültette őket. Hiszen ha nem így volna, akkor régen vége lenne a háborúnak, s részint sérthetetlen asszonyok szoknyái mögül, részint sérthetetlen műemlékek ablakiból, részint sérthetetlen luxushajóknak maszkírozott hadijárművekről régen és egyenként agyon lehetett volna lőni a központi hatalmak minden katonáját, s már Lüttich erődéit is meg lehetett volna menteni azzal, hogy a páncélkupolákat Meunier szobraival díszítették volna és az ágyukat von der Stappen mintázta volna karcsú női idomokból. Nyilvánvaló, hogy a háborúnak túlságosan egyoldalú lefolytatása nem lett volna igazságos, de célhozvezető sem, mert viszont a németek is elbújhattak volna a műemlékekbe és a civilek háta mögé, s akkor csak egy esztéta és humanista zsűri dönthette volna el, hogy melyik műemléket és milyen civileket szabad mégis szétlővöldözni. Nyilvánvaló ennél fogva, hogy hiába beszélnek az antantnak, mert az, mintegy önmagától megszédült tenorista, vagy egy félbolond piktor sohase fogja elhinni, hogy másnak éppen annyi szabad, mint neki és hogy nemcsak az ő képei szentek és sérthetetlenek, hanem a másikéi is, nyilvánvaló, hogy minden beszéd fölösleges s nyugodtan kell tovább lőni az álruhás ántánt vízi és szárazföldi hadseregét, csak éppen az az érdekes, hogy mit fog most már tenni Amerika, amelynek különösen a sokpénzű Vanderbilt faj, s

amely most háborút üvölt a felháborítóan erős Németország ellen.

Németország messze van, s Amerika abban a biztosságban rázhatja ökleit, hogy egyelőre nem kaphat ő se hatásos visszaboxot, mert közben van az Óceán. Lám, Japán, Amerika Monroe elvvel páncélozott, eleven testéből szelt le magának flottabázist, s a jingó sajtó hallgatott erről a mexikói partraszállásról, mert a fenyegetődző ököl csakugyan hozzáérhetne véletlenül az ellenséghez, s ebből háború lenne, s a háború rossz üzlet, s ebből következik, hogy ha van egy olyan rész Amerika testén, amelyre a német ököl mégis lesújthat, akkor ez a mostani vitézkedés is meg fog szűnni, amint ezt a részt felismerik. És ezt a sebezhető részt hamarosan felismerhetik, mert a Lusitániát pusztító tűzvész fényesen megvilágítja, s élesen láttatja, hogy az amerikai hajózás és kivitel mérhetetlen kára lenne egy háború egyetlen következménye, hiszen ami most a Lusitániával történt, s amiért a németek őszintén sajnálkoznak, ezután sajnálkozás nélkül és sokkal gyakrabban történnék meg. A Lusitánia tulajdonképpen amerikai hajó volt és Amerika tulajdonképpen rég háborút visel Németország ellen. A háború célja tudvalevőleg az, hogy az ellenséget lehetőleg meggyöngítsük és Amerika Németországot másképpen gyöngíteni nem képes, mint hogy ellenségeit erősíti, azt pedig hónapok

óta nagy buzgalommal csinálja, rá sem hederítvén a tiltakozó német jegyzékekre. És ez a háborús módszer példátlanul előnyös is Amerikának, mert ezzel a módszerrel nemcsak a maga javaiból nem kockáztat észrevehető mennyiséget, hiszen a semleges maszk megvédi attól, hogy a németek ártsanak neki, hanem rengeteg pénzt is keres és ha egyszer mégis megtörténik, hogy egy muníció szállítmánya az angolnak szánt torpedótól elpusztul, az neki nem kár, ez az antantnak kár s neki kára csak akkor lehet, ha kilépve a semlegességből, magára szabadítja a német búvárhajók vadászatát. A Lusitánia tulajdonképpen amerikai hajó volt, mert az amerikai németellenes akciót szolgálta, a pusztulásával mégis csak Angol és Franciaországnak volt anyagi kára: olyan nagyszerű állapot ez, hogy ezen a maguk kárára rontani ostobaság volna, s aligha volna kellemes az ilyen fordulat antantokra is, hiszen többet ártani, mint most árt, semmi háborúval nem tudna Amerika Németországnak. Azt ugyanis senki sem hiszi, hogy Amerikában önkéntes hadseregek fognak alakulni, s átmennek ghurkának és turkónak Európába, ennél fogva, ha a jingó sajtó nagyon kiabál, azt csak abban a reményben teszi, hogy hátha mégis megijed Németország és valamely kárpótlást kiutal a Vanderbilt elsülyedt podgyászáért. Amit csakugyan meg is kapott később más ügy-

ben, az Arabicéért, nem azért, mintha Németország megijedt volna, hanem mert egyelőre nem ér rá annyi jegyzéket költeni.

A barbárságról.

Nálunk úgy történik, hogy az emberek a harci lázak első hetében pláne, mikor még a katonabandák itt voltak, valami nagyon szép és regényes lendületű színházi előadásnak képzelték a háborút, valami nagyon Reinhardtosnak, tömegekkel, felvonulásokkal és megható epizódokkal. Az első sebesült transportok aztán fejbeütötték ezt a lelkesedést, s bizonyos elképedés látszott széltében, amely lassanként egy suttogó kérdésbe realizálódott: hát csakugyan ilyen barbár dolog a háború? Bizony ilyen. Az ellenségeink mondhatni egyenesen ellenünk dolgoznak, s amit kínos meglepetéssel konstatáltunk, az fájdalomosan igaz: az ellenség visszalő. Most aztán egyre hangosabban morajlik végig a lelkeken ez a szó, hogy „barbárság” s minden, amitől félünk, amitől megijedtünk, amire sohasem gondoltunk volna, az barbárság, amely valami szent és drága kincset veszélyeztet, valamit, ami alapjában véve a mi önző, nyugalmas biztonságérzésünk, álnéven azonban kultúrának neveztetik. Mindenesetre érdekes volna jól a mélyére nézni ennek a szónak, mert úgy kezd alakulni az érzés, hogy minden célbatalált puszkagolyó és minden felgyújtott paraszt-

ház, szóval minden, ami háború, az barbárság, s civilizáltak tulajdonképpen mi vagyunk, akik nem verekszünk, hanem itthon ülve siratjuk a rommá lőtt reimsi katedrális. Mi az a barbárság, kérdem tisztelettel, mi a barbárság: maga a háború, vagy az a mód, ahogy a németek, vagy ahogy a franciák hadat viselnek? Ezen a kérdésen elmélkedni nem egészen érdektelen.

Maga a háború an sich nem lehet barbárság, hiszen a kultúra egy nagy részét háborúra való készülődés termeli, s legfeljebb azt mondhatjuk, hogy az egyetemes kultúra még nem talált egyéb expedienst a mostani ultima ratio helyett. Ellenben egész barbár állapotban levő népek ellehetnek háború nélkül és a Csendes óceán szigetein békés, paradicsomi állapotokat talált még Gaugin is, mikor kultúrától fáradtan oda kimenekült. A barbárság és a háború tehát nem így függnék össze, s ha egy kicsit merészen akar az ember okoskodni, még az is kisüthető, hogy a kultúra fejlődésével a háború lehetőségei is egyre szaporodnak. A barbárság tehát nem ott mutatkozik, hogy háború egyáltalában van, hanem abban az állapotban, amelyben a háború az emberi csoportokat visszahelyezi, más szóval, amint a legvégső konzekvenciák levonódnak, s az *égető* kérdések egész komplexuma egy paragrafusba egyszerűsödik, amint a tömérdek vágy, érdek, bosszú, gyűlölködés,

irigység és szeretet egyetlen erőfeszítésben készül sommás megoldásra, a népek lelkében ez a radikális egyszerűsödés úgy hat, hogy lefejtí a ránevelt kultúrformákat, s a népek ősi, barbár, primaer, kultúrelőtti mivoltukban mutatkoznak.

A barbárság a kultúrátlan állapot, de nem egyúttal a civilizálatlan is, mert vannak fajták, amelyek morális törvények megismerésére és etikai belátásokra kevesebb kultúra révén is rájönnek, mint más népek, úgy hogy a háború folyamán drasztikus meglepetésül nagy kultúrájú népekről kitűnik, hogy az a nagy kultúra csak azért kellett, mert a nép ősi, primaer diszpozíciója erősen morál- és etikaellenes volt. A népek maszk nélkül, barbár meztelenségükben jelennek meg a háború idején és egy francia arról cikkezik, hogy a német sebesülteket nem szabad szeretettel és gonddal ápolni, mert azok kárt okoztak a franciáknak. A barbárrá demaszkírozott francia itt tanúságot tesz népe eredendő vadsága mellett, s rámutat arra, hogy a francia kevérek nép egész óriási kultúrája kellett ahhoz, hogy annyira civilizálja ezt a népet, mint a talán kisebb kultúra a németet, tehát rámutat arra, hogy a polgárosult életformákra, morális és etikai értékek realizálására a germán-ság a priori sokkal nagyobb mértékben diszponált. AZ a francia népet reprezentálja a maga ősi mivoltában, kultúrjelmezét levetet-

ten és ez a bemutatkozás csak azoknak hoz káros meglepetést, akik a kultúra dús virágaitól bódultan nem keresték a kultúra gyümölcsét, a polgárosodást, viszont pedig sok mindent megmagyaráz azoknak, akik törvényszerűséget keresnek a dolgok között.

Nem véletlen az, hogy a morál kategorikus imperatívuszát Kant, a német állapította meg és hogy a folyton moralizáló francia filozófia ekkora megismerésig sohasem emelkedett. A német ember önmagát szemlélvén meghallotta az erkölcs abszolút parancsát, a franciáknak pedig művészet, irodalom, szóval buja kultúra díszé és mámore kellett ahhoz, hogy ősi rosszaságát elaltassa magában. Ettől van, hogy a francia mai élet olyan félszeg: idegen és erőszakkal magára oktrojált humanizmus termel ott szociális és büntetőjogi abszurdumokat, miközben az egyes ember sehol a világon nem olyan fukar, kegyetlen, önző és rosszhiszemű, mint éppen Franciaországban. Az ősi vadságot megfékezte a kultúra, de egészen civilizálni nem tudta, míg a német civilizáltságra való ősi hajlamossága talán kevesebb kultúrával is, szolidabbá, megbízhatóvá, szocializálttá, szolidárisá és jóhiszeművé fejlesztette az egyes embert. A civilizáló a belső morális parancs megismerése, a kultúra pedig a minket környező dolgok megismerése: ebben a rövid meghatáro-

zásban a két nép lényeges meghatározása is foglaltatik.

A háború barbár állapotukban mutatja a népeket és a németeket rommá lőtték a reimsi katedrális. Vajon azt jelenti ez, hogy a németeknek viszont a kultúra alkotásaira van kevés eredendő fogékonyságuk? Nem. A régi német művészet, irodalom és tudomány sem marad nagyon mögött a franciának, a mai meg egyáltalában nem, csak épen ott a különbség, hogy az erkölcs parancsa német ember előtt még a kultúránál is fontosabb. Reimsnál az történt, hogy a híres székesegyház a franciák megfigyelő állomásul és tüzérségi pozícióul használták fel. Rosszhiszeműek, vérbelien franciák voltak akkor, mert ezzel rákényszerítették a németeket egy kultúralkotás elpusztítására, hogy aztán elszörnyedhessenek ezen, s civilizálatlanok voltak, mert a maguk kultúrájának egyik remekét így eleve halálra ítélték, hogy gonosz hírbe keverjék ellenségeiket, ők maguk többre értékelik azt az eredményt, hogy egy rágalmazó hazugságot rákenhetnek a németekre, mint az egész francia gótikát. A németek ellenben így látták a kérdést: a reimsi katedrális nagyszerű kultúralkotás, s ezt kímélni kell, amíg nagyobb értéket nem veszélyeztet ez a kímélés. Minden művészi és egyéb alkotásnál nagyobb érték azonban az emberi élet s ezt az igazságot még háborúban is olyan

világosan látja a német ember, hogy egy pillanatig sem habozik rombadönteni egy műremeket, ha azt az emberpusztítás megkönnyítésére használja az ellenség. A művészet szent dolog, de a német ezredek élete még szentebb, s ez a világos, tiszta, egyszerű, ősi belátás különbözteti meg a civilizált németet a kultivált franciától.

A reimsi történet most így fogalmazható: a franciák azt követelik, hogy a németek egy francia műremeket német életek feláldozásával kíméljenek meg, a németek azt felelik, hogy ők még egy francia műremek feláldozását sem tartják nagy árnak német életek megmentésére. A franciák a kultúra fanatikus tiszteletét követelik az ellenségtől, miközben maguk csak alattomos hasznot akarnak húzni a kultúra tiszteletéből, a németek pedig nyugodtan félredobnak minden álszent esztétizálást, amint az erkölcsi parancs érvényesülése így követeli. Ahogy tehát a népek a maguk barbár ősiségében megmutatkoznak, ez nagyon szomorú a franciákra, s a dum-dum lövedékek és az a kegyetlenül vad izgatás a német sebesültek ellen úgy fog megmaradni, mint egy rés, amelyen át mindig be lehet pillantani a francia barbárság civilizálhatatlan vadságába. A német barbárság ellenben erkölcsösnek és az emberi szolidaritásra fogékonynak mutatkozik és a reimsi katedrális pusztu-

lása a német etikának még a kultúrán is túl-
emelkedő jelentőségéről és erejéről fog tanú-
ságot tenni minden népek előtt. A háború
barbár, ősi állapotukban mutatja meg a népe-
ket és ez a látvány rettentő tanulságokkal
szolgál. Sokaknak lesz kínos meglepetés, hogy
ellenségeink között a francia a legkegyetle-
nebb, s az orosz a legcivilizáltabb, de aki nyu-
godtan tud elmélkedni a dolgokon, az már
eleve nem is várt egyebet.

Védelmi háborúkról

Kezdetben úgy volt, hogy meg kell vé-
deni a kis népeket Németország bekebelezési
vágyai ellen. így lett védelmi háború az angol-
francia-orosz támadás, amely az aligha Isten-
ben boldogult VII. Eduard virágzása óta előre
megfontoltan készítődik elő. Szegény kis or-
gyilkos Szerbiát védjük és Belgiumot, amely
a mi támadásunk szolgálatára adta el magát és,
amelyet ádáz németek elsőnek agyonverték
így mondták kezdetben, s azóta mit tesz Isten,
csakugyan védekező háború lett a háborújok,
mintha egy titokzatos és maliciózus erkölcsi
rend sorra valósággá váltaná azt, amit hazud-
tak. Aztán kiváló olasz szövetségünk így

szólt: én titeket, kedves szövetségeseim, te osztrák és magyar, én titeket orvul le foglak gyilkolni, ha tüstént öngyilkosok nem lesztek, mert van nekem, olasznak egy úgynevezett természetes jogom, (Naturrecht, sacro ego-ismo), amelynek alapján ezt tőletek követelem. A perfid monarchia nem akarta fölmet-szeni tulajdon hasát és lám, az olasz parla-ment egyhangúlag kimondta, hogy védelmi háborút kezd a monarchia ellen, amely pusztá létével, azzal, hogy olyan javai vannak, ami-ket el lehet tőle venni, ádázul támad az olasz létérdekek ellen. És mielőtt még azt a háborút is csakugyan védekezővé valósíthatná az is-teni igazság, fölhasan a legmeglepőbb véde-kezési manifesztáció, a legmeglepőbb eskü-dözés, hogy ő csak védekezik: az orosz túl-erő bizonygatja ártatlan szándékait és aki tegnap negyven millió zöldrefestett kozákló-val akarta megnyargalni a nagy magyar alföl-det, ma sírván sír, hogy mi ráéheztünk a föld-jére és mindent el akarunk venni tőle, sze-génykétől, mi rettentő rossz és nevetlen fiúk. Eddig a muszka nem igen beszélt vé-delmi háborúról, de most nagyon hangosan arról beszél és – mit tesz Isten – csakugyan neki is igaza lett, s körülbelül úgy van, hogy ez az egész világháború csupa védelmi hábo-rúból kezdődött, a világ két fele védekezni kezdett egymás ellen és a sors megtette azt a maliciózus tréfát, hogy azoknak adott igazat,

akik hazudtak, hogy védekeznek. Mi komolyan védeni akartuk magunkat és ma egyre-másra kisül, hogy a buzgó és őszinte védekezéssel mintegy 120 ezer négyszögkilométert el lehet foglalni, s amazok a legpompásabban meg vannak rökönyödve, hogy csakugyan mi támadunk, mikor pedig ők is ezt mondták. Az öreg Flammarion bizonygatta mostanában, hogy ő előre tudott mindent, mert a német az egy agresszív utálatos, az is volt mindig, hiszen már az a bizonyos Arminius is becsalta a szegény ártatlan Varrust a teutoburgi erdőbe és agyonverte őt, mikor pedig az csak latin védekező hadjáratot kezdett a germán földek latinositása céljából és ahogy ezt az agg latin tudós egész komolyan kifejti, ebben a zsörtölődésben benne van az ő egész moráljuk: a jogos önvédelem az, ha én agyonverem, aki nem engedi magát kirabolni.

A történetírásról.

Minden bűn szükségképen megkapja büntetését és különösen megkapja a hazugság, amely végzetessé válik magára a hazugra nézve, mihelyt maga a hazug elhiszi, amit hazudik. Ha sokáig és konok, egyhangú, folyamatos áradatban ismételnék egy hazugságot, ez a füleket folyton egyformán izgató inger szuggesztív erejűvé válik, a hallgató előbb odafigyel, aztán nem tud másfelé figyelni és

végre megadja magát és belekábul a végnélkül csergedező szavak monoton ritmusába. Az ellenünk szövetkezett diplomáciák módszere eddig a pontig be is vált: ez az elv, hogy igazat mondani szinte illetlenség és még akkor is hazudni kell, mikor az igazmondás talán célszerűbbnek látszanék az avatatlanok előtt, hazudni l'art pour Tart, mesterségszerűen, röstelkedni, ha az embert igazmondáson kapják és hazudni, mert az ember olyan foglalkozást űz, amelynek éppen úgy egyetlen szerszáma a hazugság, mint Paganinak volt a hegedű, a hazugság ilyen metodikus kizárólagossága csakugyan mutatott is fel bizonyos eredményeket. A dolog ott kezdődött, hogy mister Grey hazudott egy erkölcsi elvet, a kis nemzetek védelmét és mikor az elégtelennek bizonyult, a német militarizmus ellen küzdő kultúrát is hozzáhazudta. Ehhez az elvhez Kitchenej* egy hárommilliós angol hadsereget hazudott és az angol diplomácia módszeresen kezdte hazudni a német birodalom gazdasági csődjét és a monarchia nemzetiségi felbomlását. Praktikus semleges lelkeket kellemesen bizseregтетett ez a hazugságkomplexum £ íme a megromlott központi országokon nagyobb kockázat nélkül osztozkodni lehet, és az üzletnek erkölcsi címet is szállít Anglia, ennél fogva lehet a dologról beszélni. A puritán erkölccsel maszkírozott kapzsi féltékenység rokonérzelmeket pengetett semleges lelkekben

és a harmonikus rezonancia fokozására Franciaország szállította a hazugság romantikus komplexumát: a latinság minden szépség, emberiség és szabadság őre, s benne a liberalizmus nagy eszméjét támadták meg, a német ellenben vad és műveletlen, gyermekeket és asszonyokat gyilkol, a sebesülteket lenyazkazzá, a foglyokat éheztet, Vilmos császár messiásnak hirdeti magát, de jönnek a latinok, már itt is vannak, Joffre megkerüli a német jobbszárnyat és karácsonyra Berlinben kezelnek az orosz gőzhenger vezetőjével. Nyomatékkal az orosz diplomácia az ijesztgetés, a megrökönyítés, a terror hazugságait liferálta: gőzhenger, száznyolcvan milliós népáradat, negyvenmillió zöldre festett kozákló a magyar Alföldön, tizenhat millió osztrák fogoly, s amit megvetéssel konstatált a francia államférfiú a németeknél, a számbeli nyers túlerő orosz részről mint kulturális és egyedül üdvözítő érték csinál reklámot magának. A német életrealitás konkurrenciájától szorongatott üzletek könnyen zsongultak abba a háromfelől áramló édes mámorba, hogy a nagy emberi javakért harcolás ürügye alatt a rettentő túlerejű entente cimboráiként majdnem ingyen részesülhetnek a biztos osztozkodásban és a metodikus hazugság iskolája eddig a pontig eredményesnek is mutatkozott: Amerika elkezdett muníciót, mérgezett gránátokat és javított dum-dum lövegeket

gyártani a német barbárság ellen és Olaszország zászlókat varratott, katonabandákat szervezett és pontosan kidolgozta annak a diadalmenetnek programját, amely adott pillanatban megkezdődik az irredenta földek szélén és egyetemleges berugással végződik Bécsben.

Aztán elmúlt egy esztendő és úgy vannak a dolgok, ahogy mi látjuk és odaát egyre különösebb jelenségek kezdenek mutatkozni. Angliában Morsey lord elnöklete alatt rendes civil bíróság ítéletet mondott a Lusitania elsüllyesztői ellen és senki ott nem röhög ezen az ítéleten, amelynek végrehajtásáról Morsey lord miáltalunk ismert okokból nem nyilatkozott. Harrison ezredes pontos tabelláris kimutatást készített a decemberig elkövetkező eseményekről s ha jól emlékszem, szeptemberre jelzi a német hadsereg teljes kimerülését és a decemberi rubrikában csak ennyi van: Németország fegyverszünetért könyörög. Joffre mintegy sok százezer francia hulla fölött állván, rejtelmes mosollyal szemléli, amint a németek azt a pár gödröt is rendre visszaveszik, amit a sok tragikus offenzívaiban elvesztettek és immár negyedszer mondja el azt a siralmas aforizmát, hogy a háború végéről addig nem lehet beszélni, amíg el nem kezdődik. Agyonverten, ferdére pofozottan áll ott Joffre és el akarja végre kezdeni a háborút, mert eddig csak móka volt,

csak hagyta, hogy a németnek is legyen egy kis öröme és midőn recseg az egész szerkezet minden eresztékében és az álló ellenséges frontok ott mozdulnak meg futó frontokká, ahol mi akarjuk, Calaisban összegyűlnek a vezérek és konstatálják, hogy hála Istennek, ők győztek, most már biztos, hogy a szívós defenzívák felőrlik a németeket s a végső győzelemig most már nem kell egyéb, mint hogy hagyják a németeket győzni. Egész komoly képpel készülnek a téli háborúra és három évig fognak így harcolni, és végre szétütnek a semlegesek között és itt az ideje, hogy hozzáfogjunk az osztozkodáshoz, mondják, s mialatt az orosz harctéren az első és második orosz védelmi vonal egyszerre bomladozik, mialatt a tényleg legyöngült franciaországi német frontot még tartósan behajlíítani sem volt képes az utolsó”: erőfeszítéssel nekilódított francia offenzíva, azok ott úgy intézkednek, mintha már most teljesen csak tőlük függene, hogy mi fog történni. Kinek hazudnak most ezek? És kinek hazudik oda-lent Olaszország, amidőn a mi intakt flottánk minden harci kiáltásukra egy csatahajójuk elpusztításával felel és Tirol, Karintia és Isztria határán kilenc hónapi készülődés és sok hónapi harc után az olasz halálmezők, a temetetlen olasz hullák szomszédságában ki-nevezik a meghódított tartományok miniszte-rét és Trient, Póla, Laibach, Trieszt és Bozen

és Dalmácia olasz közigazgatását szervezik, mialatt a bersagliere tíz kakastollából kilencet már kitepelt a kétfejű sas és a magyar turul? Odaát a végleges osztozkodásra és a győzelmi ünnepre készülnek, s mialatt fent egy csorda menekül három oroszán elől (így írta *ezt* egy angol újság), balról egy véres csonk vonaglik fennakadtan a német vastüskök között, lent egy lampionos színpadi fölvonulás a tűz és vas valóságában üvöltő haldoklók hegyévé omlik és mialatt a Gallipoli félszigeten, mint a tragikus végzet pörölyütése hangzik: Ari-Burnu, Sedil-Bahr, és hangzik már három hónapja és hangzani fog, amíg mi akarjuk,; az alatt ı derült nyugalomban tárgyal az entente s már a harctérrel alapjában véve nem is törődik, csak a berlini diadalbankett menüjén végzi még az utolsó simításokat. Mánia ez? A nagy szorongásban megőrültek ezek, s mint egy földrengésben összeomló tébolyda lakói, rendületlenül játsák Napóleont, Mohamedet és a Világzellemet? Kényszerképzetek ezek, vagy még mindig öntudatos hazugságok, ha öntudatosak, kinek hazudják most már ezeket? Úgylátszik, ez mégiscsak téboly, hiszen a maradék semlegeseknek hiába hazudnak s biztosan téboly, ha azt látjuk, hogy most már nem is könyörögnek semleges segítségért, hanem követelőznek, fenyegetnek, blokálnak, elzárnak, kinyitnak, föltételeket szabnak és szét akarnak ütni az engedetlenek között.

Azt gondolhatná a megriadt szemlélő, hogy itt valami pokoli terv forr titokban s ennek előszivárgó gőzétől lehet mámoros ez a társaság, s aztán látván a magunk rettentő elemi erejét, azt lehetne hinni, hogy talán a maguk népének hazudnak, hogy megállítsák az időt, amely be fog telleni a lámpavas és a barrikád közelgő napjaiban. De nem, ők mondják, hogy hurrá, Nis nemsokára elesik, evviva, megint elsülyedt egy olasz hajó, helyretyutyutyu, a németek előrenyomulnak az argonnei erdőben, hatvanezer angol halt meg a Dardanellákban és Riga mindjárt elesik, az átkozott Riga elesik és az oroszok – háromszoros hurrá, és most már repüljenek fel a zászlók – az oroszok az egész vonalon visszavonulnak, ők nem tagadják a dolgokat, hanem éppen ebből várják a közel örömet. Mert Churchill mondja – a németek gazdaságilag kimerülnek a győzelmekben, – Poincaré mondja, – a német barbárság fegyverbe szólítja a többi kultúrnépeket is – Barone mondja – a tiroli és krajnai határon csak öreg asszonyok és gyermekek állanak már s a monarchia a végkimerülés jeleit mutatja, – sa petrogradi hang mondja: gőzhenger, gőzhenger, gőzhenger ... oh Istenem, ők a rettentő mából a tegnap hazugságait lúgozzák ki, ők az ellenkező tényből is a maguk mániáját látják igazoltak, ők a nyelvüket öltögetik a marcangoló oroszlánra, ők csakugyan meg vannak örülve,

mert elérte őket a hazugság tragédiája: elhitték, amit hazudtak.

És a történetíró? Úgy hírlik, hogy az olasz király D'Annunziót a háború hivatalos történetírójává nevezte ki. Azért őt, – mert diadalhimnuszt semmiből is tud írni és az ő érdeme, hogy most százezerszámra halnak meg munkás olasz férfiak. Mintha egy rengeteg költő szatirikus kedvében komponálna gyilkos szatírárt s a világ legrettentőbb poémjét találná meg, mikor erre az ötletre jut: az ántánt sorsának D'Annunzió a hivatalos történetírója! Ő majd a kultúra és a latin szépség egész fölényével fog gúnyverseket írni rólunk és véres csúfolódással csúfol meg bennünket az olasz, francia, angol, orosz, szerb halál apokaliptikus ünnepén.

A vezérkarok lírizmusáról.
(1915 június.)

A harctéri hivatalos jelentés, mint irodalmi műfaj, leginkább hasonlítható a bankok üzleti mérlegéhez: annál szebb, mentől kevesebb nyoma van benne az alkotó költői fantáziának. Mikor a főhadiszállás lírikus kezd lenni, pontosan akkortól kezdve búbanatos a hadsereg és hogy a mi Höferünk és Nagy vezérkarunk végig, a kétségesebb napokban is mindig el tudott zárkózni a tények lirai tartalmától, ez nekünk nagy vigasztalásunk volt

a súlyosan félreérthető események napjaiban is. A rideg és őszinte tárgyilagosságban foglалható össze ennek az irodalmi műfajnak egész esztétikája s amíg ezt benne megtaláljuk, addig a céltudatosság, a biztosan jóra fordulás, a határozott akarat és bizalom szuggesztiója árad a komor somokból és mert nekünk a Höfer és a német hivatalos sohasem magyarázott, nekünk lelkes buzdításokat nem énekelt és soha mást ,mint befejezett akciót, jól vagy rosszul sikerült, egyforma tárgyilagossággal nem jelentett, folyton ébren tartotta bennünk azt az érzést, hogy ezek a beavatottak valami szépet és biztosat látnak és tudnak s ami történik, az mind csak kellemes, vagy kellemetlen epizód addig.

Ha nem látnánk a térképen es nem éreznénk minden idegszálunkban, hogy győzelem felé megyünk éreznünk kell ezt, ha az ellenséges jelentéseket és kormánynyilatkozatokat, olvassuk, amelyeket igen bölcs belátásból, most nekünk közölni engednek, pedig, vagy éppen mert ezekben halomra győzi magát, az egyesült latin, szláv és angolszász értelmiség. Bizonyos, hogy a háború után lesz német könyv, amely megállapítja a hivatalos jelentés esztétikáját, de addig zavartalanul gyönyörködhetünk a technikájukban, amelyet felismervén, nyitott könyvként tárul ki előttünk az ellenséges nép lelke s a benne dülő aggodalmak, keserúségek, dührohamok és konok

megátalkodottságok háttéréből, tiszta reliefben] emelkedik ki a mi jósorsunk. Az ellenség Höferjei fölöttéb irodalmiak lettek s a tények szuggesztiója fogytával egyre inkább rá vannak szorulva a képek, a figurák, a trópusok, a gúny, a pathos, a pompás jelzők, a lelkes elragadtatás, a rejtelmes sejtetés, az ólc és a dolgok vakmerően egyéni szögből való szemlélésének irodalmi szurrogátumaira s mentől finomabb részletfelhőbe burkolózik a francia jelentés, mentől fölényesebb az angol, mentől monumentálisabb az orosz és mentől részegebb az olasz, annál kegyetlenebb a mi jelentéseink változatlan, örülni és aggódni nem tudó ridegsége, amely, mint a csapásra emelt kard hideg sugara világít be megnyíló utakat.

Egy idő óta, hála Istennek, fontos odaát, hogy az elrejtethetlen dolgok másféléknek mutatkozzanak, mint amilyenek valósággal, szegényen mulatságos látvány, ahogy a faji temperamentumhoz és az olvasó-publikum igényeihez képest más és más technikai módszerek alakulnak ki erre a keserves manővrozásra. A nagy verduni offenzívában találták meg a franciák a maguk metódusát s az arrasi offenzívában a tökély magas fokára fejleszték azt. Verduntól délkeletre két tőszomszédos hely van: Eparges és Combres nevűek, amelyek közül az előbbi volt a német front előőrsi állása és Combres volt a megerősített

főpozíció, Már most, amint kétfelől nekilődult a támadás a német frontnak, Epargesből kivonták az előretolt német erőket a Combres pozícióba és ebből következett a francia győzelmi hírek ravasz sorozata teljes öt héten keresztül. A német front egy lépést se veszített, ezt bajos volt az előzetes reklámok után bevallani, a főhadiszállás francia poétái tehát rávetették magukat Epargesre: ezt a kiürített előállást először darabonként elfoglalták, felrobbantották, kiképezték, megszállották, jobbról-balra és hátulról mellbe, srégen és keresztül-kasul gyúrták, gyömöszölték, több méterrel előretolták, bekerítették s megsemmisítették s ezalatt a németek rendületlenül mondták, hogy Combrest tartjuk, Combrest tartjuk, s öt hét múlva szentvelenül hozzátették egy mondatban: Eparges-nál támadásunk előrehalad, amiből világos volt, hogy a kiürített előállásokat is visszaveszik immáron. A mádi zsidó közismert történetét írják a francia történészek lankadatlan, sőt egyre fejlődő technikai készséggel úgy, hogy az a folytonos előrenyomulás szolid tényének érződjék: minden esetben kiválasztanak egy helyet, amit a német csapatok önként, vagy kényszerűségből feladtak, s az újra, réstelenül bezárult német front előtt ugyanazt az elhagyott helyet deciméterenként felosztják részeg diadalokra, újra, meg újra elfoglalják, ellentámadásokat vernek vissza és minden gránátlyukban leg-

alább két félhasábos jelentés erejéig berendezkednek, míg egyszer elhallgat a diadal s a német jelentésben megjelenik az izgalomtalan, egykedvű mondat, hogy az elhagyott előrészt ismét visszafoglalták. A francia technika: szédítés a mikroszkopikus részletek özönével s a legfejlettebb latin nép napsugaras pozitívizmusát egyelőre meg is szédíti ez a tudományos pontosság, amely bemondja a ledobott aeroplán bombák számát és méreteit is s amely az exaktságában a laikus számára rejtelmes művelet sikeres előhaladását szuggerálja. A lámpavas előrevetett árnyékában didergő politikusok pedig az érzelmi aláfestést művelik: a német barbár és a Kaiser teljesen megrokkant, mondják és gyermekgyilkosok és aggastyánokat ölnek meg és már egészen odavannak, mondják s az „ántánt győzelme most már egészen biztos, csak az ellenség ellenállását kell még megtörni,” mondja az exgeneralissimus Delacroix az évfordulón kiadott szózatában, amit épeszű ember nem is vonhat kétségbe] s a franciák egyelőre hiszik is, hogy a győzelem biztos lesz, mihelyt sikerül megverni az ellenséget és a souchesi cukorgyáron valamivel túl, a Rajnáig verni őket. Az egész alig négy-ötszáz kilométer, egyenes irányban és mintegy ezer kilométer széltében és két hónap ernyedetlen exakt munkája ebből a területből százötven lépést kétezer lépés szélességben már-már le is rá-

gott s még csak a többi kell, mondja Delacroix és akkor a győzelem egészen bizonyos. Az orosz főhadiszállás eleintén a francia metódussal próbálkozott, némi lokális szükségek szerint módosítván azt. Rengeteg részlet jött, a térképen felkutathatatlan helységnevek, csupa merő győzelmek helyei, de itt hamarosan érezhetővé vált az a speciális nehézség, hogy a győzelmek szinterei rohamosan tolódtak el egyre észak felé. Ekkor még mindig a francia példákra támaszkodva a félbenmaradt elbeszélésnek nevezhető műformát találtak ki. Mikor a mi Höferünk azt jelentette, hogy egy orosz hídfőállást a Búgon ötszörös rohammal elfoglaltunk, a muszka Höfer ebből az ötszörös rohamból négyet hűségesen bejelentett, mondván, hogy a törhetetlen orosz sereg itt négy vehemens támadást vert vissza csodás bravúrral. Ezzel azután abban marad a történetírás, és elmondódik, hogy a Narev fronton pláne hat rohamot vertek vissza; majd ismét visszatér a jelentés a Búghoz, ahol új három rohamot vernek vissza, csakhogy valamivel keletebbre a folyótól s a közbeneső ötödik roham éppen ebben a keletre eltolódottságban van elrejtve, illetőleg ebben mutatkozik világosan. De hova-hamar ez a metódus is végkép nehézkesnek bizonyult s az orosz Höferek átalakultak ravasz stratégiákká. Most a magyarázkodás periódusa konstatálható, most azt mondják, hogy ők

pont azt akarták, hogy oda verjük őket, ahol ők kezdeni akarták a háborút s elmellőzvé az a kínos kérdést, hogy valóban egy kutya-e, ha egy hadsereg előre megfontolt szándékkal vonul egy védelmi vonal mögé, vagy puhára potyoltan oda berugódik, most az orosz Höferek már nem is törődnek a részletekkel, most már nekik minden mellékes, csak az a fő, hogy sikerült bennünket becsalni Lengyelországra, s még csak Wladivosztokig csálnak és ott egyesülve a japánokkal a Csendes óceánba szorítják az egész, akkora szétmorzsolt Hindenburgot. Ez egészen biztos már és az orosz Höferek meghatott verseket írnak arról a dicsőségről, hogy idestova már Varsóba is becsalták a németeket.

Az angolokat itt bátran mellőzni lehet, ők mint harctéri jelentők, csak kibicelnek s fölényes lenézéssel mosolyognak le szövetségest és ellenséget egyaránt. Majd májusban, ha mi elkezdjük, mondták, akkor lesz, ami még nem volt s csakugyan lett is és egy angol gentlemanhoz nem érhet fel a valóság, amely a plebejus népek szemében mintegy az angol bejelentés visszájának látszik és most decemberre mondják, hogy megkezdik a háborút s ha majd meglesz a béke, be fogják jelenteni, hogy éppen két hét múlva akarták elkezdni, ők nem tehetnek róla, hogy kézben a másik három váratlanul megverődött.,

De mindenfölött keserű kanyargásokat

kénytelen művelni az olasz Höfer, aki abból a hibás föltevésből indult ki, hogy mi már tökéletesen meg vagyunk verve. „Győzelemteljes és diadalteljes előrenyomulásunkat megnehezítette a német politika, amely elegendő osztrák haderőt szabadított fel”, – így kesergett a *Messagero*, amiből világosan látszik, hogy az olaszok győzelemmel teljesnek azt a hadjáratot vélik, ahol az ellenség nem áll ellent s amint ellentáll, megcsaltnak érzik magukat. Hapedigerreakatonai majálisra várt az olasz közvélemény, akkor *ezt* liferálni is kell neki, különben ő győzi le Cadornát, mert győzelem kell, de viszont közismert okokból győzedelmet, pláne diadalmenetet ezen a ponton még hazudni is bajos. Ezért muszáj most Cadornának azt a fogcsattogtató, törfenő, revolvertüdőgető haditáncot járni, amit jelenteiben látunk, ahol rémes fenyegetések vannak, hogy így, meg úgy fogjátok meg és keresztül megyek a lelkén és ne nézzetek ide, mert most mindjárt borzasztó lesz és ezért kell minden második mondatában a mámor-tól félig ájultan konstatálni, hogy ő, Cadorna milyen zseniális, az olasz gyalogság milyen formidabilis és hogy mi, a magyar és osztrák bakák milyen iszonyúan félünk őtőlük, Cadornáéktól. „Sose hittem volna, hogy így lehet löni tábori ágyúból”, – mondta egy fogoly tisztünk megsemmisülve a Cadorna jelentésében és a „sötét birodalom” (ez mi va-

gyünk) minden népe természetesen azt nyögi, hogy Istenem, csak már meg lennének verve és egy kétszázhetvennégy éves Garibaldista megmutatta piros ingét az osztrák bakáknak és azok páni félelemmel menekültek a piros ing iszonyatától. Ez a hír a mi újságjainkban is megjelent, kissé átfejelve, úgy, hogy: „az osztrákok alig bírták megtartani állásaikat”, pedig az eredeti, a páni félelem szebb, Cadornább, eltekintve attól, hogy a piros ing mint bűzbomba, egyenesen újszerű a hadiszerek változatos sorozatában. De ez a követelménynek korántsem elég, még események és széleskörű győzelmek is kellenek, amiért is Cadorna kínjában megépíti a következő mondatot: „A Karszt fensíkon az ellenség tegnap megelégedett azzal, hogy szembeszállt előrenyomulásunkkal, anélkül, hogy többet ért volna el, mint hogy feltartóztatott bennünket”. Amely ravasz mondat azt jelenti, hogy mi, olaszok, oly rém vitézek vagyunk, hogy ha megtámadjuk az ellenséget, az legfeljebb fel tud bennünket tartóztatni, s ha azt kérded Cadornától, hogy ennél mi lehet még szomorúbb vége egy offenzívának, ő véres kardjával Róma felé mutat, s pokoli kacajjal, a dervisek önkívületében jelenti ki, hogy nem, soha, az osztrák-magyar defenzíva nem jut el Rómaig, az olasz offenzívát fel lehet tartóztatni, de meg nem adja magát. Ez a technika a legfurfangosabb: úgy állítani

be a dolgokat, mintha az olaszok volnának a mi helyünkön s a mi jelentésünket, amely egy támadás visszaveréséről szól, átplagizálni olyan módon, mint a Doberdoi fensik elindult volna Róma ellen és az olasz offenzíva ezt ragyogóan megakadályozta volna, s mind ezt a gesztusok, a lelkesedés görcsei és az elragadtatás, a győzelmi mámor grimaszai közepette eljátszani egy ripacsszinpadón, ez a stílusa amaz olasz hadseregnek, melynek D' Annunzio mester a hivatalos történetírója.

Az angolokról.

Nagyon búsan hangozhatik most az angol katonanóta. Oh, közel látni a szép nyugalmat, elmúlt polgári életet kézzel elérhető közelségbe visszatérten látni, ülni fáradt testtel, harcok pihenőjében, útmenti kövön és nézni fátyolozott szemmel a mindig láthatót és soha el nem érhető és énekelni búsan: it's a long, long way . . . hej, messzi, messzi ut van még odáig, egy éve, hogy mindig megyünk arrafelé és már látni a hársak alján megbujt boldog kis házakat, de még menni kell és megint a láthatár alá rejti a boldog célt egy új csoda és menni kell a megint beláthatatlan úton Tipperary felé, a messzi élet felé, amelyet elhagytunk magunk mögött s amely mint bolygó kis lidércűz előttünk jár most, a füstben felvillanóan, egész közlelől látszóan

és megint reménytelenül távolról reszketve. It's a long, long way to Tipperary s menni kell tovább a hosszú úton, pedig oly közel volt az út vége és oly vidáman biztató, mikor egy éve megindult az arrafelé áradás: ott túl a keskeny tengeren van Tipperary, mondták, ott a kéken ködlő túlparton tündérek laknak és győzelem kertjében és hetyke ütemben pattogott az angol ének, hogy fürgén, büszkén, délcegen megyünk, hipp, hopp, ott vagyunk, gyors hajón és kattogó vasúton, még a bokréta el se szárad és el se tűnt a búcsúcsók illata, egy, kettő, ott vagyunk s a vidám nóta rithmusában holnap elérjük a meszsi Tipperary szép kertjeit. Akik ezt akkor énekelték, ma már hallgatnak és új emberek zúgó gyászindulónak éneklik az öröklött nótát, mert óh, ott halt meg harmincezer az anafortai árokban s egy éve mindig új, vigasztalan célok merülnek fel a távol tengeréből, csupa új és lidérces Tipperary, elképzelhetetlen, megfoghatatlan fantomok, közel látszók és megint messze libbenők s a világ minden felgyújtott sarkán holnap úgy lehet nem a hosszú utat panaszojják már, hanem azt kérdik búsan daloló angol katonák, hogy hol van hát az a Tipperary és melyik az igazi ama töméntelen sok közül?

Most a Gallipoli-félszigeten énekelnek. Most minden jó és kívánatos ott van azon a csekély földségen, egy lépésnyire az orruk

előtt és mégis emberpusztító, gyilkos meszesességben és a long, long way, a bús, beláthatatlan út sohasem volt olyan végtelen, mint most, mikor a térnek alig pár mértföldes darabját szeli át. A fogak és a körmök és a bicskák harca ez itt Anafortánál, mondja egy angol haditudósító és azt mondja, hogy nem emberek harcolnak, nem megdühödött és eszeveszett emberek, hanem fenevadak és nem is fenevadak, hanem a düh, a gyűlölet és a keserűség ismeretlen állatai tépik, marcangolják és harapják egymást, míg színültig telnek hullával az árkok és olyanokká lesznek, míg a vágóhidak vérlevezető csatornái. Mi lett a régi dal könnyű melankóliájából? Most a halál dühös vágyát dalolják az angol katonák, most Tipperary az a száz lépésre előttük tűzben és dörgésben rémlő török árok, és ott van Tipperary, a boldog, megváltó, édes, mámoros halál, amelyet hogy elérhessenek, fogakkal torkokat harapni, kétségbeesett paroxizmusban ölni, sebeket kapni, kintől üvölteni és a lenyúzott hús alól kivigyorgó csontok láttán megörülni érdemes. Száz lépésre előttük van most Tipperary és most ez a száz lépés a hosszú, végtelen út: most bömbölve, tüzes delíriumban tombolva éneklük a régi dalt új emberek és akik most éneklük, soha meg nem tudják, hogy csakugyan ez a szemközt dübörgő halálos árok-e a mohón vágyott Tipperary, vagy van-e csak-

ugyan egy igazi cél, egy mosolygós, zászlós, virágos Tipperary, ahova egyszer bevonulnak azok, akik még csak most jönnek át a tengeren?

Ma keserű, dühödt bögés az angol katonadal és a tárgyaltan gyűlölet éneke, a mérhetlen szenvedésből szabadulni akarás követelő, állati tombolása, ölni, harapni, szemet kitépni akar a keserű angol katona és mert a török ott fekszik vele szemben és mert arra felé, előre rövidebb az út, most tajtékzó haraggal, tárgyat kereső, elpocsékolt életet bosszuló őrzöngéssel arrafelé veti magát, ahol látható, testesült, meggyilkolható és széttéphető ellenséget lát. Soha még ilyen vértől mocskos nem volt az ember, mint most Anafortánál, mondják az angol haditudósítók és ha a megriadt emberi lélek valami magyarázatát keresi ennek a tébolynak, csak abban lelheti meg, hogy az emberek elől elveszett a fix cél, a felkorbácsolt indulatokat nem kormányozza többé valamely egységes, pontosan kijelölt célszerűség tudata, s mert maga a harcoló nemzet nem látja többé, hogy miért harcol, a nemzeti lélek felgerjedt indulata a tárgyaltan, s a vele szemközt mutatkozó legelső tárgyra mohón támadó gyűlöletben, az egyes ember személyes gyűlölködésében éli ki magát. Mindig a zsoldos hadseregek voltak a legvérszomjasabban gyűlölködők, azok, akiknek semmi közük nem volt a háború cél-

jához, akik semmi belső közösséget nem éreztek valamely szent és a háborút igazoló ügyei. Akiknek a háború öncélú valami volt, azok gyűlöltek mindig legszemélyesebb ellenségüként az ellenséget és ha az az ausztráliai angol kultúrember és az a kanadai angol kultúrember most őrzöngve öli a török polgárt, mintha kettőjük között csakugyan volna valami engesztelhetetlen személyes ellenségesség, ha most az angol nemzet katonája már csak minden áron gyilkolni akar, ebből világosan látható, hogy az angol hadsereg ma már tulajdonképpen idegen horda, amelyet idegen, neki közömbös célokra bérbevettek, s amely, hogy ölésre részegítse magát, a maga személyes gyűlöletében kreál magának motívumot. Tipperary elveszett, nincs, senki se tudja, hol van, a célt jelölő diplomaták se tudják és hogy mégis harcolni kell, ez megbőszíti az embert, vagy még igazabban: az ember vadságba szuggerálja magát, hogy mégis harcolni tudjon. Amint az angol katona egyszerre tudatára jut, hogy ő neki azzal a szemben lévő török polgárral tulajdonképpen semmi baja sincs s révetegen körülnéz, hogy hát akkor hol az a nagy cél, amiért mégis harcolni kell, abban a pillanatban, amint a személyes gyűlölet, amely most mintegy részeg, öntudatlan mámorban tombol, kitombolja magát, abban a pillanatban egy fenyegető, új dal fog üvölni, a Galli-

poli felől haza Londonba és jaj lesz a diplomatáknak, ha akkor egész világosan, kétségtelenül, biztosan meg nem tudják mondani, hogy hol van az a Tipperary!

Westermarck írta valahol, ha jól emlékszem, hogy a kultúrnépek azért olyan vadul és gyűlölködve harcolók, mert ilyen vak tébolyba kell mintegy beleheccelniök magukat, hogy a háború ellen bennük föltámadó természetes ellenkezést legyőzzék. Ebből a tudós professzor azt következteti, hogy a nem gyűlölködő, csak a háborút lehető emberségesen viselő népek tulajdonképpen barbárabbak, mert kevesebb háborúellenes ellenkezést kevesebb szuggesztióval legyőzhetnek magukban, tehát azok a népek, amelyek nem gyűlölettel háborúznak, tulajdonképen hajlamosabbak a háborúra, mint a csak vad mámorba részegedéssel háborúra kapható kultúráltak. Ez persze nem így igaz, s tömérdek faji és fejlődéstani motívum háborítja ezt a tetszetős doktrínát, de talán az angol népre vonatkoztatva egészen helytálló, mert a világ legkultúráltabb népét valóban a gögös gyűlölet állandó szuggesztiójában, a maga kétségtelen masasabbrendűségének és az uralomhoz való apriori jogának szuggesztiójában lehet csak a folytonos háborút jelentő imperializmusra hajlamossá mérgezni. Az angoloknál nem pa-

radoxon, hogy ők azért késhegyig harcolók és gyűlöletben égők, mert nagyon kultiváltak és amíg van előttük világosan jelölt cél, addig ez a gőgös, önző szuggesztió, a világuralomra hivatottság szuggesztió ja mint magasabbrendű, egy cél felé törő, s az ellenségben az egyes embert tudomásul sem vevő hódító indulat lobog az angol katona lelkében. Ha tehát az angolság kollektív kegyetfensége az egyes angol katonák dühödt, egyéni kegyetlenségévé esik szét, abból az összefoglaló egységes cél szem elől vesztésére lehet következtetni és még tovább arra, hogy az egyéneken magát kitomboló nemzeti gyűlölet, ha egyszer elfogy, az egész angol gőg ki fog józanodni és a felocsúdó kultúremlékek számon kérik a vezéreken, hogy miért tették őket állattá és a vezérek elvesztek, ha új és újra részegítő generális célt nem képesek jelölni. Most még nem is kérde egyik sem, most egy kóros lelkiállapot krízisében dühöng az angol lélek. De talán holnap megkérde és vájjon Grey és a többi hiperdiplomata tud-e majd egyszerű és monumentális és szuggeszáló feleletet adni? Aligha, éppen, mert ők hiperdiplomata, mert ők már öncélú művészetnek üzik a diplomáciát, amelynél már nem a cél elérése, hanem a módszer a lényeg, s amely egyre új célokat tűz ki s egyre bonyolultabb datailokra bontja a kezdetben egyszerű és felfogható, és kollektíve átélhető

nemzeti törekvéseket. Mi németek és magyarok a háború első pillanatában is azt akartuk, mit ma és ma éppen olyan tisztán látjuk, hogy Oroszország hódító veszedelmét megtörni, a Balkán tűzfészkrét eloltani és az angol intrikákat lehetetlenné tenni akarjuk. Ezért a német és a magyar katona ma is ennek a nagy célnak akadályozóival harcol csak s a mi diplomáciánk ma is csak azt mondja, hogy meg kell verni az oroszokat, ki kell egyenlíteni a balkáni erőviszonyokat és fel kell szabadítani a tengert. A mi katonáink tehát nem dühöngenek céltalanul, hanem ha Oroszországban harcolnak, tudják, hogy most Oroszországot kell a nagy cél elérésében megverni. Az angol diplomácia azonban egyre inkább belebonyolódik a maga intrikáiba: az első, az angol cél, hogy a német konkurrenciát lebírják, ma egymásnak merőben ellentmondó ezer részletcélá esett szét, ma a Dardanellák megnyitása a főcél, tegnap” Belgium felszabadítása volt az, tegnapelőtt a németek kiéheztetése, holnap Szerbia kompenzálása, Románia erősítése, a japánok kielégítése lesz az egyedüli üdv, s a diplomácia kusza zűrzavarában elvész minden lehetősége egy összefoglaló gondolatnak s mentől több szövetségest vesz meg a túlokos angol imperializmus, annál bonyolultabb, annál kiegyenlíthetlenebb és az angol érdekeknek minden ép logika szerint annál veszélyesebb mellékcélokban zül-

lik szét az angol gondolat. A most konstatható egyedüli kifejezett cél a diplomáciai siker. Hogy bennünket teljesen izoláljanak, hogy ellenünk mindenki felkeljen és egy bődületes káoszban határaink körül tolongjon az egész világ. Az öncélúvá vált diplomácia tragédiája ez: annyi temérdek érdekeltséget hoz össze egy táborba, hogy immár képtelen generális, nemzeti cél kijelölni s nincs messze az az idő, midőn az antant minden nemzete arra eszmél rá, hogy tulajdonképen nem is mivelünk harcol, hanem szövetségeseivel támadt kibogozhatatlan konfliktusait kell állandóan rendeznie.) A világos nemzeti célnak a hiánya már látszik az antant nemzeteinek tébolyult, céltalan, tárgytalan delíriumában és ahogyan az angol katonák Anafortánál tépik és harapják a törököket, abból látszik, hogy jön már az idő, mikor nem arról énekelnek, hogy oh milyen messzi van még Tipperary, hanem ráeszmélnék és irtózatos dühvel odaüvöltik a hiper-diplomáciának, hogy Tipperary nincs, Tipperary elveszett és jaj nekik, ha nem tudnak teremteni új Tipperaryt, amelyről megint hittelt és bizakodva lehet énekelni.

Az angol militarizmusról.

És az angol berkekben baj van. Nem arra gondolunk, hogy az egész olasz felvo-

nulásból fele hasznuk sincs, mint amennyibe ez a hecc nekik került, sőt arra sem, hogy a hosszú háború őket kezdi idegessé tenni, hanem arra az egyre hevesebben jelentkező kívánságra, hogy a szűz Albionban is be kellene hozni az általános katonai kötelezettséget. Emlékszünk még úgy-e? Eddig úgy volt, hogy Anglia, mint az emberi szabadság, a béke istápolója, a hatalmi túlkapások visszautasítója, a terror ellensége jelenkezett, s ami ellen hadba szállt, azt azzal az egy fogalommal fejezte ki összefoglalóan, hogy: porosz militarizmus. A porosz militarizmus volt a legyőzendő és kiirtandó rákfene és már a dolgok kezdetén gyanakodó fejcsóválások történtek az ilyen angol hipokrizis hallatára, hiszen semmi porosz militarizmus akkora terrort nem produkálhatott, mint az angol tengeri militarizmus, de – ez más, ez marinizmus, mondták az angolok, és az ügy rendben is lett volna mostanáig, amikor a militarizmus ellen megindult háború egyetlen pozitív eredményeként az angol militarizmus, a szárazföldi, kezdi előre vetegetni árnyékát. Mi ez, mi ez, mi ez, kérdi a szabad angol polgár gyanakodva, hisz itt valami bajnak kell lenni, ha az eddig legnagyobb veszedelemnek hirdetett militarizmus egyszerre nemcsak kisebb bajnak látszik a háttérben lappangó nagyobb bajnál, hanem egyenesen kívánatosnak is látszik ahoz képest? Militarizmust csak

hasonlóval lehet legyőzni, mondják erre a vezérek, de a polgár tovább kérdi, hogy miért kell másból kiirtani a bajt, ha mi örökidőre megkapjuk, s mit érünk mi a német militarizmus legyőzésével, ha angolt teremtünk a helyébe? Épen ez az, mondják a vezérek, ezután mi leszünk a németek és a militarizmust a kultúra szolgájává nemesítjük a német barbárság ellen. De mondja erre a polgár, vagy ki kell irtani ezt a bajt és akkor mi kapjuk meg, vagy nem baj ez a baj és akkor miért halt meg egy pár százezer angol? És ez a kellemetlen dialóg, amely az angol államférfiú és az angol polgár között már megindult és egyre hevesebben folytatódik, könnyen úgy végződhetik, hogy a porosz militarizmus ellen fellázított angolok, mint őket sokkal inkább fenyegető veszedelmet ismerik fel az angol militarizmust és akkor rossz világ lesz az államférfiura, mert államférfiú kevés van, polgár pedig sok.

Sakálokról.

Mikor a sivatagban nagy, nemes vadak viaskodnak és dübörgő ordítástól hangos az éjszaka, messzi körben ülnek a sakálok és gyáván és éhesen és szimatolva és fogatvicsorogva várják valaki elmúltát. A nagy, nemes csaták fönt északon és északnyugaton, délen és nyugaton egyre szilajabb hévvel

viharzanak és köröskörül sakálok ülnek, lévén, hogy kinek ottmaradt hulláján lakhatnak olcsó lakomát. A hullák és a zsákmánymaradék lakomázol gyávák. Messziről szaglászók, sakálok. Jönnek a világ másik széléről, lappangva, megtorpanva, megint nekiiramodva s ahol bőrük kevés kockázatával rabolni lehet, ott hangosak és csaholva marcangolják az elszakadt maradékot.

Ez a világháború egy pár utálatos típust vetett felszínre s máról-holnapra kiirtott olyan erkölcsi valóságokat, amelyekre a kultúra, az emberi kölcsönösség, az üzleti élet és a népek egymáshoz való viszonya, mint megdönthetetlenek hitt dogmákra eddig felépült. Mi lesz itt a háború után? Mi fogja biztosítani a kereskedőt, hogy a szerződést a másik fél kötelezőnek érzi, ha most országok, kormányok és fejedelmek szinte naiv immoralitással egyoldalúan szüntetik meg a kölcsönös megállapodásokat? Mi lesz ezután a világon a parancsoló, a kényszerítő, az erkölcsi kényszer, ami visszatartja az embert a rablástól, a gyilkolástól és a csalástól, ha az angol nemzet reprezentánsai egész magától értetődőséggel rabolják a magánvagyonot, ha a francia nemzet reprezentánsai rágalmat és a hazugságot bűbajos egyszerűséggel harci formának fogadnak el és ha az orosz nemzet urai az orvgyilkosságot igen célravezető és aránylag kevésbé kockázatos poli-

तिकai eszközül honosították meg? A fejtől büdöslik a hal című életigazság rettentő beteljesedése. Ígérkezik itt a háború utánra, elrothadása és erkölcsi degenerálódása vezető nemzeteknek és elképzelni is szörnyű volna az antant hatalmak győzelmét, amely ezeknek a rothasztó csiráknak virulens szétáradását jelentené. És most képzeljük el, hogy a sakálók politikája is eredményesnek bizonyul és áldozat nélkül és vér és szent szenvedések jogcíme nélkül prédául kapnák nemes nemzetek marcangolt tetemét s az entente nyílt immoralitása? mellé a sunyi kapcabetyárság járulna portyázó kíséretül! Úristen, egy új Krisztus nem tudná megváltani ezt a világot, s a kultúrák egymásután mállanának szét az anarkia pizskos áradatában.

Japán! Japán jön, seréggel, hajókkal, európai technikával és ázsiai morállal, keresztény szervezetekkel és pogány lélekkel harcolni. Idejön Európába, a világ szívébe, a keresztény egység szentélyébe, Európába, amelynek neve a kiválasztott népek földjét jelentette eddig. Azt mondják, jön, mert a franciák hívják s az angolok pénz adnak nekik s az oroszok földet adnak nekik. Jönnek és a keresztény Franciaország, a négerek, arabok, gurkák, szikkeek és egyebek hagenbecki fal-kája mögül várja a sárgákat, a még hiányzó szint, erre a becstelen palettára és Pichon úr, a beijedt francia, kaján örömmel fény-

geti velük Vilmos császárt, aki alighanem rögtön békét fog könyörögni, ha jönnek. A japánok.

Hát jöjjenek. Annak a hadseregnek úgyis az lesz a vége, hogy német állatkertekben, mint „népélet Senegalban” és „indiai tábor fakírokkal”, mint ethnografiai látványosság és tanulságos attrakció lesz látható ' és ha még japánok is lesznek, az csak teljesebbé teszi a gyűjteményt. Hát csak jöjjenek. De nem jönnek, lehetetlen, hogy jöjjenek, hiszen ők a sakálok, ők a legyőzöttek kirablói, ők a biztosra menők, a martalócok, s most, még az entente sajátos logikájával se merhetnek bennünket megverteknek mondani, mikor épen a világ végéről esengenek ellenünkben segítséget ellenségeink. Miért jönnének tehát? Franciaországban változatlanul német diktandóra mennek a dolgok és ha Vilmos császár úgy látja jónak, hogy szünet legyen ott, mert ő Oroszországot óhajtja nyomogatni, akkor szünet van és a defenzívában levő német erővel szemben, egy alapjában véve szintén defenzívába kényszerült francia erő áll. Az van, ami a németnek kell és bár Joffre világraszóló jó katona és bár a német hadvezetésben tagadhatatlanul furcsa zökkenések voltak, az iniciatíva még a francia offenzívákban is rendületlenül a németeké. Orosz földön szédelegve tántorog az orosz kolosszus a villámgyors szövetségesek kedve szerint,

mint mikor mérges kopók fürge rohamokkal terelik a medvét a vadász elé és Szerbia meghal az orosz politika szolgálatában és friss magyar riadal riad másodszor Nándorfehérvár fokán. Miért jönnének? A sakálok ideje még nem érkezett el, hiszen a sakáloknak nincsenek barátaik, akikért vérüket áldoznák és készpénzért Landsknechtnek legfeljebb az olasz hadsereg bérelhető ki. A sakál nem harcos állat, pénzért se jön küzdeni és ígéretért hitelbe pláne nem, a sakál majd akkor fog jönni, ha valaki elhullt és valakitől rabolni lehet, ahogy ezt a tragikusan tévedt olasz sakál képzelte s ahogy most állanak, Istennek hála' a dolgok, inkább hihető, hogy japán azon töri a fejét, hogy mi módon fossza majd ki angolékat és micsoda módon tudja mégis Kiaucsaut megtartani. A sakálok ideje még nem érkezett el és japán nem jön és senki se jön, mert a sakál messzi körben üli körül a nagy vadak harcát és olcsó maradékra vár, gyáván és éhesen. Ha jönnének, megverődnének, ha várnak, legalább Lázárok lesznek a győzelem lakomáján. Miért jönnének most? Hogy ők is a legyőzöttek között legyenek esetleg? Ez nem biztos üzlet, a kibicpénz biztosabb s a legbiztosabb kibicelni az egész partinak. A sakálok igazi ideje még nem jött el s ha majd harapásra nyílnak a most éhesen lihegő szájak, ha az óvatosak koncert fognak szolgálni a győztesek asztalánál, akkor

már valaki elpusztult. Most dübörög a harc és ilyenkor a sakálok várnak.

Szlávokról.

Egyszer régen, vagy tíz éve, volt itt Pesten egy porosz állatszélidítő. Hagenbeck embere volt, egy a sok közül, akiket a strelingeni telepen mindenféle vadállat-truppokkal bemutatkozni és világgá indulni láthat a Hamburg nevezetességeit szemlélő turista. De ez az egy más volt, mint a többi, ez a Savadé nevű valahogy szimbolikus értéket revelált a többitől merőben különböző stílusával, amelyet pszichológiaiainak is mondhatnánk, ha vadállatokkal kapcsolatban lélekről beszélni szabadna. Ismerjük a domptörök rekvizitumait: teátrális lárma, rikító hősi, romantikus jelmez, sok revolver, acélkorbács, hegyes nyárs és minden egyéb arravaló műszer, ami a publikumot a produkció veszélyességére és az artista hősi voltára figyelmezteti, s általában az ilyen produkciók egész beállítása azt szolgálja, hogy a néző az artistában tüzzel-vassal terrorizáló, fizikai fölényű, rettene-tes, babonás zsarnoki uralkodót lássa. De ilyenek valóban a zsarnokok? Én nem hiszem, hogy az orosz abszolutizmusnak csakugyan a kozák és a nogajka volna a leghatásosabb fegyvere, sőt azt hiszem, hogy ezek

csak külső következmények, másodlagos velejárok és hogy ez így van, ezt a Savadé sajátságos produkciójából ismertem meg.

Ez az artista egyszerű, puritán kék ruhában jelent meg és semmiféle puskát nem hozott magával, csak egy hosszú vaspálcát, amelynek a végén egy jókora bőr darab lógott. Volt nála egy kis ostor is, de ezt is inkább csak gesztusra használta és bámulatosan heterogén truppját, oroszlánokat, tigriseket, maláji medvéket és jeges medvéket oly módon tartotta rendbe, hogy ha az egyik nagyon kapkadott már feléje, odanyújtotta neki azt a vaspálcán lógó bőrdarabot, amibe az állat belemart és aztán szemmeláthatólag elhűlve és bámulva meredt Savadéra, aki nyugodtan hátat fordított neki. Ilyenkor megrökönyödés volt a dühös tigris szemében és tátva maradt a szája és egész világosan látható volt, hogy ez az állat a Savadé testének egy részéül, mintegy a karja meghosszabbításaként látja azt a bőrcsapós vaspálcát és mikor Savadé a marás után hideg flegmával otthagya őt, az állat csüggedten és lemondóan kuporodott a helyére s ha beszélni tudott volna, okvetlenül azt mondta volna: hát nem lehet, hiába minden, ezt nem lehet megsebezni. Ilyenkor egy ideig csend volt a ketrecben és az állatok meglapultak. Aztán kis forradalmak törtek ki; a miniatűr társadalomban ellenséges osztályok voltak,

az oroszok voltak a katonák, engedelmesek, de rettentő gőgösek a többiekhez, a két óriás jegesmedve volt a kozákság, vakhitű és nem gondolkozó, Savadé egy intésére minden mozgolódást elnyomni kész, s a tigrisek az orv, lappangó, nihilisztikus forradalmár elemek voltak, a két maláji medve pedig a szocialista munkás, mindig elégedetlen és makrancos sztrájkra hajlamos. Két gyönyörű dán dog volt a legfelső réteg, az urak, a diplomaták, az udvaroncok, a bürokrácia, ott ültek és halk vakkantással figyelmeztették Savadét minden készülődésre, láthatóan remegtek a velük szemben gubbasztó rémületes nyers erőtől, de láthatóan bíztak is Savadé hatalmában, amelynek részeséül érezték magukat s kulturális fölényük és pozíciójukban rejlő erejük világos öntudatával győzték le magukban a borzasztó tömegetől való félelmüket, miközben arra is ráérttek, hogy egymás között diszkrét kis konfliktusokat intézzenek el. Már most egy ilyen letérés után, mikor az egyik tigris nihilista merénylete megint nem sikerült és az elnyomottak csüggedten lapultak a ketrecben, az egyik kis maláji medvéből kitört a keserűség és magát a zsarnokságot sebezhetetlennek látván, antimilitarista tüntetéssel kísérletezett s a zsarnokságot egyik expozitúrájában próbálta megtámadni: beleharapott a legöregebb tábornok-oroszlánba, aki valószínűleg

maga volt Nikoláj Nikolajevics nagyherceg. A ketrecben egyszerre felfordult minden: seb volt, a hatalmas militarizmus vérzett és a tigrisek leugráltak a földre és lesben váró pózba gömbölyödtek, hogy na most, most, vagy soha, most lesz valami és az előkelő dogok között pánik tört ki és menekülni akartak és húzgálták magukkal Savadét. De nem lett baj, Savadé valamit mondott, amire a vén orosz-lán fej beütötte a kis medvét (a bőrét, azt hiszem boldogult Lövik Károly vette meg) s aztán előrohant a két jegesmedve-kozák, helyre pofozta a morgó tigriseket s mikor halálos lett a csend, a két dog gonosz dühvel megugatta a lapuló népet és elfoglalta előbbi helyét a Savadé közelében. Savadé pedig mosolyogva állt a középén, neki az egész forradalom csak egy gyermekszoba naiv lármája volt.

Sokat gondolkoztam akkor ezen a dolgon és most ismét eszembe jutott. Oh, nem a kancsuka és nem az orosz militarizmus és nem a kozák teszi lehetővé az autokráciát, hanem a kozákot is, a kancsukát is, a militarizmust is valami aprioritás teszi lehetővé, az a csüggedt hit, hogy a zsarnokság sebezhetetlen és minden ellene lázadás szükségképpen leveretetéssel jár. Igen, ha egyszer Savadét csakugyan úgy meg lehetett volna sebezni, hogy mozdulatlaná ájul, ha meglátszik emberi volta s lefoszlik róla a természetfölötti háta

lom varázsa, igen, akkor talán, de akkor is mi történik? Egy sereg dühös vadállat minde-
nekelőtt egymást marcangolja félholtra és
folytonos támadás, folytonos forradalom, anar-
chisztikus szabadosság lesz a hirtelen sza-
badságból és szinte azt lehetne mondani eb-
ből következőleg, hogy magára az orosz népre
volna katasztrófa, ha most hirtelen ráesz-
mélne, hogy ő mekkora és milyen ellenállha-
tatlan erő. A szláv lélek most még szolgálé-
lek, latens, önmagát még nem tudó energia
akkumulátora s ilyen öntudat hiányában
passzív, csüggedő, lemondó, bánatos, éppen,
mert már érez magában kvalitásokat, de még
nem hiszi, hogy ezek kvalitások. Nem egy-
szerű etimológiai szójáték, hogy a szláv szó
a szkláv-ból, a rabszolgából lett. Az arany-
horda ült a nyakukon, aztán sok rettentő
zsarnok és a tiszta vallásnak az a babonás
eltorzulása, a bizantinizmusnak az a változó
korokon át üres formalizmussá vált mágikus
szisztémája, amely a szent szinódust és Ras-
putint adta nekik és azt a lenyűgöző ideát,
hogy ez a rend a rettentő, a zsarnokteremtő
Isten akarata. Az Istenfogalom visszatorzu-
lása ez a krisztusi kinyilatkoztatásból az őś
ázsiai mithoszba, és nem a tökéletes, a vég-
telen, az irgalmas, az igazságos egy Isten, a
jó és az igazi, a keresztyény kinyilatkoztatás
Istene lakik a félelmes, aranyderengésű orosz
templomokban, hanem egy olyan fikció, akit

a rettenetességből, a hatalomból, a gonosz szeszélyből és a korlátlanságból mintegy bálványképben modellált ki az a torz bizantinizmus és akit éppen bálványszerűségénél fogva könnyen azonosítani lehet a cár személyével. A szláv tulajdonképpen még pogány-lelkű: Istent egy emberbe realizáltan imádja s természetes, hogy a babonás, misztikus, mesterségesen tenyésztett képzetek felhőjében ülő és mégis, egészen emberi gonoszságokkal korlátlanul, közléről sújtó cárbálvány fogalma rabszolgahunyászkodásba nyomja a szláv lelket, egész hasonlóan a lassai, vagy amióta az angolok detronizáltak, a tasilumpoi nagy láma zsarnokságához. Az egyes ember élete feloldódik ebben az ideában és az egyes ember élete mintegy kölcsönadott érték csupán, amit ez a torz természetfölöttiség szeszélyből bármikor visszavehet és az élet értékének ez a rabszolgai nemismerése és a kiszolgáltatottságnak ez a nyomasztó érzete magyarázza meg a szláv kegyetlenséget is.

A rabszolga nem érzi az isteni rend ellen való inzultusnak, ha életét elveszik s a halál és a gyötrelmek neki a hitében élő természetes rend, ölni és gyötörni neki tehát éppen olyan egyszerű tett, s olyan magától értetődő, ha ő kerül fölénybe, ahogy passzív helyzetében az, s ahogy a fölötte uralkodó természetfölöttiségtől tanulta. Mi lenne abból, ha ez a passzív rabszorgalélek egyszerre aktívvá válnék?

Igazi kereszténység és tiszta, keresztény Istenfogalom híján a fölszabadult rabszolgatömeg anarchiája, s az a borzalmas agresszivitás, a belső tombolás után az a kifelé ragadozó kedv, amit kicsiben a fölszabadult szerbeknél látunk s amely ott a méretek kicsisége következtében kifejlődhetik egészséges nacionalizmussá, de még így is közveszélyes a világra, de az orosz méretek mellett, mire így megtisztulhatna, fölperzselné az egész művelt világot. Nagy veszedelmet és halált kivannak azok az intellektuellerk, akik a szláv lélek szabadságát most kívánják s azt hiszem, előbb tiszta Istenfogalmat, tiszta vallást és az emberi méltóság és az Isten képére alkotottság keresztényi fegyelemmel mérsékelt önérzetét kell neki megadni, megtéríteni kell előbb a szláv lelket s nem radikális forradalmakra kell hajlamossá nevelni (amire rabszolga voltánál fogva úgylis hajlamos), hanem a cár-bálványt kell előbb elvenni tőle, mert egy orosz republika a szláv lélek mai állapotában olyan lenne és még sokkal borzalmasabb, mint amilyenek a Jókai fantáziája elképzelni éppen csak megpróbálta. Itt már nem applikálható a Savadérol és állatairól vett kép, itt az kell, hogy emberré legyen a szlávság és latens lelke fölébredjen az igazság érintésére és amíg ez meg nem lesz, amíg a pravoszláv babona ájulttá nyűgözi a szláv lelket, addig a kultúra élete függ attól, hogy egy tigris rá ne

jöjjön a Savadé sebezhetőségére és le ne lep-
lezze az egyedül fegyelmezni képes hazug-
ságot. Meg kell téríteni őket, hogy Istenben
higyjenek és ne az idomítójukban, mert csak
így fognak emberi módon önmagukban hinni.

*

A szerbekről.

A szlávtság még kultúra előtti korát éli,
(természetesen a pravoszlávia népéről van
szó), de az a pravoszláv lélek is mutatja már
rettentő életképességét ott, ahol egy zsarnok-
ság alól legalább felszabadult. A szerbség
szabadulván a török járom alól, s aránylag
mégis távol esvén a cár közvetlen szuggesz-
tiójától, önállósította magát és végigjátsza
előttünk azt a procedúrát, amit világdöntő
méretekben az orosz játszana el, ha ennyire
felszabadulna. S most látható, hogy egy tor-
zult, emberi hit által nem fegyelmezett rop-
pant életenergia sodorja előre ezt a fajtát, s
ha egész el tud szakadni a pravoszlaviától,
olyan kultúrperspektívák nyílnak előtte meg,
amelyek a cseh fejlődés felé mutatnak, az
pedig, hogy még így is, egy szellemi rabszol-
gaságból félig felszabadult szabadosságban is,
az élet konok és fanatikus akaratával pusztán,
már tényező tud lenni és esetleg fenn is ma-
rad, ez még fenyegetőbbnek mutatja a hirte-
len felszabaduló orosz tömeg veszedelmét.

A szerb polgár mitsem tud a kis nemzetek másra utalságáról és arról a tanításról, hogy rettentő rémek vannak, a kis nemzeteket elnyelni akarók és a szerb polgár csak azt tudja, hogy országa körülhatárolt egyéniség, a maga akarata szerint élni és nagyot merni és ha úgy adódik, meghalni jogosult. Az orosz politika vazallusainak mondjuk őket, pedig ők már fix nemzeti programm célszerűségéből szabad elhatározású szövetségesei Oroszországnak és már ugyan nem hirdetik, hogy létük amattól függ, sőt elevenen tudják, hogy amaz éppen úgy rájuk van szorulva, mint ők amarra. Mi itt dühösek vagyunk, hogy a szerbek nem félnek, hogy nem tudnak megijedni és fogcsikorgatva szegülnek képtelen túlerők ellenébe is, és mi, akik mesterségesen trenírozva vagyunk a kis nemzetek önállóságáról szóló doktrínára, nem tudjuk megérteni és mint valami dühös bolondságon felháborodunk, hogy egy kis nemzet a világ hatalmasai között egyenlő faktorként meri gerálni magát. Nekünk nyers civakodó kedvnek és paraszti összeférhetetlenségnek látszik a szerbség teménytelen energiája és valóban az is és mint ilyen, elszigetelten szemlélve visszataszító, de ha úgy nézzük, hogy ez primitív formája egy kultúrával szabályozottan nagy-szerű potenciának, akkor minden lekicsinyléstől el fog a kedvünk menni. Vagyok és akarok lenni és szerb akarok lenni, ez olyan

realitás a szerbnek, mint nekünk az, hogy csak bizonyos deferálások árán lehetünk bizonyos mértékig magyarok, s ha ezt a kemény szerb hitvallást jobban megnézzük, Európa nagy nemzeteinek azt a kíméletlen önzését és a magabízásnak azt a hősi bornírtságát ismerjük fel kezdetleges állapotban, ami azokat a nagy nemzeteket nagygyá tette. Hivatásban hinni, a maga emberiségében hinni és az egyes ember önfeláldozásáig menően átélni egy nemzeti ideológiát, az a nagy nemzetek ereje és az teszi képessé őket arra, hogy önmagukban meglegeljk létük minden garanciáját, s nem érezvén a másra szorultságot, senkit félénken körül ne udvaroljanak és ne legyenek kénytelenek szentimentális szimpátiákat keresni és ne irtózzanak akárki ellenszenvétől sem és dicsőséget és tiszteletet önmaguktól várjanak csupán és ne hízelegjenek elismertetésért sznob módra hatalmasabbak körül és magukat mindenkivel egyenlő rangúnak tartván, ne tartsák megtiszteltetésnek senki vállvergetését és ne legyenek kénytelenek barátságot koldulni, hanem szabadon választhassanak érdekeiknek megfelelő szövetségeket. Aki nem déferai senkinek, az ellenfeleket szerez, akikkel alkudozni lehet, aki pedig mindenkinek déferai, az protektorokat szerez, akik az első engedetlenségre kérlelhetetlen ellenségek lesznek éppen azért, mert tudják, hogy a protezsált gyengének ismeri magát: ez a nemzetek,

legalább az európai nemzetek egymáshoz való viszonyában kemény igazság. Európa legfőbb nemzetei nem romantikus, érzékeny széplelkek, hanem kíméletlen és önző boltosok és itt megállani akarni a jog, méltányosság és erkölcsös igazság, engedékenységgel, és jót váró jóság pusztán abstrakcióival annyi, mintha assisi szent Ferenc a börzén érvényesülni akarna. A nemzeteken belül lehetnek emberi szépségek, de a nemzetek egymás között rideg üzleteket ismernek csupán és ez lehet nem uri, nem szép, díztelen törtetéssel és gyöngédtelen, szemérmetlen, piaci marakodással járó, de ilyen és aki itt akar lenni, az csak ilyen önmagának elég energiával lehet itt. Üzletember nem félhet attól, hogy nem fogják szeretni a többiek, sőt attól kell félnie, hogy nagyon megszeretik, mert ez veszélytelenségének lesújtó jele és ha egy üzletember szemérmesen félrevonul és szégyelli az eszközöket, azt bolondnak fogják tartani a többiek és elnyomják. Gyengeséget mutatni kész halál az üzletben és az erőt mutató gyengébb is jobban boldogul, mint az erélytelen erős és amit előbb csak hősi bornírtságnak mondtam, az a mások erejét nem respektáló, s csak egy cél felé néző konok elszántság, az az egyetlen módja, hogy egy nemzet, még ha kicsi is, faktor legyen a többiek között. Ha nagyon sokat tart a többiekről és félni kezd, biztosan vége van, ha pedig nem fél, csak

esetleg van vége, esetleg azonban imponál és megalkusznak vele és ha Szerbia eszeveszeten rohan neki minden nemzeti ellenségnek, az nem kétségtelenül Szerbia végét jelenti, hanem esetleg azt, hogy értékes üzlettársnak és ilyenül megszervezendőnek fog látszani. És ha a szerbség konok üzleti energiája nem lenne ilyen formátlanul barbár, ilyen paraszt kapzsiságban és paraszt agresszivitásban 'megnyilatkozó, hanem már fegyelmezné kultúra, és már az a maradék szentimentalizmus is kinevelődött volna belőle, ami most még esetleg érdekei ellen is beugratja tetteibe, akkor Szerbia talán már biztosíthatta volna létét, de így is, hacsak teljesen ki nem irtják a föld színéről (ami megint nem lehető) ha, akármilyen fogyatkozottan megmarad, még mindig a naggyá fejlődés sokkal több lehetőségét viszi magával a békébe, mint azok, akik félénken, mások hatalmát túlságosan respektálván a tett szolgálatokért jutalmul várják kielégítésüket. A szerb handabanda le fog csillapulni és olyan rideg, kívülről finom, de lényegében szívtelen és csak önmagában bízó börziánerőzéssé lesz, mint a többi nagy nemzetek fenntartó kvalitása, amit hol nemzeti öntudatnak, hol sovenizmusnak, hol gögnek, hol prepotenciának neveznek és minden sanyargattatása közt is örökkévalónak látszik a szerb nemzet, mert nyers formában bár, de már teljes eréllyel dolgoznak benne az európai

nemzetek kvalitásai. Ezt a kis nemzetet magukhoz hasonlóknak fogják elismerni Európa nemzetei, mert csakugyan hasonló is és ezzel egyúttal meg van az is mondva, hogy bennünket miért nem ismernek el nagyobb kultúránk, szebb, emberségesebb kvalitásaink és úribb erkölcsünk dacára sem: azért, mert csakugyan nem hasonlítunk hozzájuk. Közönyösek magunkkal szemben és liberálisak másokkal, kritikusak a magunk képességeivel szemben és a mások képességeit túlkészséggel értékelők: íme, pontosan a szerbség ellentéte vagyunk, és, fájdalom, ezzel merőben ellentéte vagyunk a többi versenyképes nemzeteknek is, kicsinek, nagynak egyaránt, s élehetetlenek volnánk háromszor ekkora létünk-re is, amint a többi kis nemzethez hasonlóan független létre képesek lennénk Európa üzleti túlekedésében, még félekkora létünk-re is, ha olyanok lennénk, mint a szerbek: undorítóan európaiak.

Ruszkij Invalid.

Isten veled, gémlábú sas, saszól tépett vén varjúvá szerencsétlenedéit csodalény, zsarnoknak indult, világot verni kelt rosszindulatú máj bajos: Nikoláj Nikolajevics, te az igazi Russkij Invalid, a világháború tragikus, összetört, pocsékká lapított, igazi rokkantja. Az egész emberiség a maga zsarnokának a

bukását ünnepli s a béke közelebbi hajnalát sejtí a zörgőcsontú rém legyőzetésében, aki most nagy, kopár, sivatag hegyek közé bujdosik komikus alkirálynak, mint a hajnal jöttén a hegyek odvában megbúvó éjszaka királya, éjjel, fantasztikus sötétben tömérdek ijesztő rém, az első világos pillanat fényében enyésző árnyék, barlangokba megbúvó, manókkal cimboráló, tehén tejét véresre rontó, javas mesterek, kóficék, lidércek királya, gúzsbakötött rossz, a maga mérgében elpusztuló dühös, furcsa, megfélemezett, veszélytelen sötét király, a Kaukázus groteszk, kupiékirálya, szegény Russkij Invalid. Az egész emberiség szabadult meg tőle, nemcsak Oroszország, mert ő volt a háború, valószínűtlenül hosszú köpenye két szárnyával ő sötítette az eget, s ő volt az orosz pusztákról Európára indult fekete Burán, minden európai rosszal cimboráló mágusa misztikus erőknek s rettentő alázkodásból, folyton marcangoló szégyenből az egész emberiség boldog fölszabadulása lett ez a nap, mikor a gyűlölet furcsa fúriáját a Kaukázusba zárták kopasz sziklákat körmével kaparni kínjában. Tavaszi, friss erők ébrednek rögtön, mintha az egész háború most már a békéért vívódnék s messzi északról ébredő lelkek áradnak dél felé: orosz újságok írják a gyűlölet ellen, írják, hogy Oroszország és Németország a háború után is élni fognak, a nemzetek nem halandók, a nemzetek egy-

másra szorulnak, s most már szabad arra gondolni, hogy a háború nem öncélú valami, hanem új testvériségért, bűnös felelőtlenek bűneiktől való szabadulásáért ráncmért vezeklés. A nemzetek nem halandók: íme, a pápa intő igéje visszhangzik északról s most már visszhangozni fog egyre hangosabban, egyre égibb melódiában a világon köröskörül, és procesz-sziók indulnak szent helyek felé és a remény elköltözött kis madarai megtérnek a régi fészkekbe és most, a tél kezdetén jég olvad az élő vizek fölött és a lélek melegfényű tüze-
ket lobbant föl a halhatatlan nemzetek eddig hideg szemében. Talán nem igaz, de úgy érzi minden ember, hogy most halt meg a halál, most verték bilincsbe és most száműzték a Kaukázusba a tavaly elszabadult pusztulást s ahol Prométheusz bűnhődött azért, mert elhozta a világító lángot az embereknek, a gyötrelmes sziklák közt most a sötét tűz titánját láncolta le a világosságra vágyó emberiség. Szinte mithikus dimenziókba nő ez a tragédia: revans Prométheuszért, minden vértanúért, aki világosságot hozott, revans a jó szolgálatában meghalt Prométheuszokért, a szirtekhez láncoltakért és most fölszabadultakért és az erkölcs emberfölötti szépsége tündöklük most a pusztá Kaukázus fölött, ahol a régi ellenség máját marcangolja most ugyanaz a keselyű, amely időtlen idők régiségében a világosság titánját marcangolta.

Ő maga, a rettentő Nikoláj, aligha tragikus figura, ő maga valószínűleg egy végzetesen deplaszírozott konok, önző, korlátolt nyárspolgár, amilyen milliószámra hemzseg körülöttünk s akiket ismerünk vérig menő családi perpatvarokból, kíméletlen boltosok konkurenciájából, hű bürokraták intrikáiból, politikusok stréberkedéséből, polgári drámákból, naturalista regényekből, irodalomból és személyes élményeinkből. Aligha tudta ő, hogy milyen jelentősége volt keze egy gesztusának, egy rosszkedvű percének és egyetlen elhibázott tettének s valószínűleg az egész háborút olyan magánügynek érezte, amit magán ambícióból, mint egy vadászatot, vagy egy börszemanővert, vagy egy kedvére való politikai megbízást, a maga tetszése szerint intézhetett. Ha nagy ember lett volna, tragikusan gonosz, akkor már régen ő volna az úr Oroszországban, s ott most belső katasztrófák zavarosában tombolnának a vele szolidáris minden gonosz indulatok. De ő hű alattvalója a cárnak, most talán keserűen érzi mellőztetését, de talán még nagyobbnak látja magát, hogy félreáll, amint ura így parancsolja s ebből a siralmas eltávozásból nyilvánvaló, hogy sohasem volt több, mint ambiciózus hivatalnok, aki éppen úgy nem érezte, hogy működésével emberek millióit teszi tönkre, mint ahogy egy adóvégrehajtó nem érzi át soha a hivatali ténykedésével felidézett kis

katasztrófákat. Egy ostoba véletlen zseninek való feladatra jelölte ki és ő elrontotta Oroszország dolgát: ennyi az ő egyéni érdekeltsége az afférban, és ez nem tragédia, csak pech, s hogy köréje a háború démonának legendája szövődött, az nem az ő egyéni nagyságából volt, hanem attól, hogy ő került a háborút okozó gonosz legendák közéjébe. Akárki lett volna az orosz háborúspárt vezére, ilyen démoni maszokban jelent volna meg, mert az egész háború indító oka egy félig öntudatosan terjesztett, félig a népek lelkében mint egy fixa idea elharapódzott babonás félelem volt az orosz emberrengeteg misztikus legyőzhetetlenségéről és a többi népek számára felfoghatatlan hatalmáról és ha ebben a bukásban van tragédia, az annak a bankárönzésből, radikális s nacionalista tőkések spekulációiból és diplomata nagyravágyásokból összetevődött háborút okozó motívumnak a tragédiája, amely a Grey, Poincaré, Salandra, Izvolszkij-csoportban fejeződött ki, s amely az orosz rém fikciójával izgatta és szédítette a népeket, s amely ott követte el tragikus tévedését, hogy ezt a gémlábú hivatalnokot, ezt az invalidus Nikolájt gondolta olyannak, akiben ez a gonosz hazugság méltó testesülést találhat. Nikoláj addig élt, amíg az orosz rém fikciója élt s mert ő megbukott, ez jelenti, hogy az a nyomasztó hazugság is megbukott s az ő bukása mégis mithikus dimenzióig

szörnyű, mert szimbólum volt ő, annak a kevés bölcsességnek a szimbóluma, amely a világosság hozóinak ellene szegülve kormányozza a világot. Minden összeomlott, amit ellenségeink építettek és a romok közül a hazugság bálványa mered a tiszta, éles napfényben: oly furcsán, oly világosan hazugság most minden, ami a tegnap homályában még fenyegető rejtelem volt és boldogan felkacagnak az emberek s egy kicsit szégyellik is magukat és már óvatos, kutató, reménykedő szemek pillantanak át lopva a vérrel rajzolt új határokon.

A latin lélekről.

Fogyokról volt szó egyszer a *Matin*-ban. Francia fogyokról, Berlinbe került franciákról, akik, ha nem is egészen úgy, ahogy eleve elképzelték, most mégis bevonultak oda. Pláne a Siegesalleén át vonultak be, ama szobrokkal prémezett útvonalon át, amelynek vévén a győzelem aranyosra fényezett igen rossz, de mindamellett szimbolikus jelentőségű szobra meredt keserű viccként a szegény bevonuló franciák elé. De nem ez fáj a *Matin*-ben Garat francia képviselőnek, aki a bevonulást egy semleges szemtanútól hallotta, s a *Matin*-ban a franciák okulására közreadja, sőt egyáltalában semmi sem fáj neki. Ellen-

kezőleg, az ántánt közeli győzelmét látja pirosítani ebből a bevonulásból, s a német győzelem útján marsoló fogoly franciák sorsában a gloire közeli hajnalát derengeni látja ez a furfangos és okoskodásában világtörténelmi perspektívákat mutatóan francia képviselő, ez a Garat. Azt mondja ugyanis, hogy a foglyok délben vonultak be Berlinbe, tiszték és közemberek, büszkén és törhetetlen latin fenséggel, készen minden inzultus szóval és megvető elviselésére, amiket a bevonuló foglyok a francia fogalmak szerint egész magátólértetődően be szoktak kapni. Tehát vértanúi készséggel várták a franciák az inzultusokat, a köpködő és szemkaparó némbereket, a gúnyneveket ordító és karóba huzatást követelő polgárokat, a rothadt almát és a nyelvöltögetést, szóval a hazafias hév latin formájú nyilatkozatait. S valóban jöttek is berliniek, éppen dél volt, sokan jöttek, munkások, szegények, kultúrátlanok, barbárok, kétfelől végigállták az utat és bámultak, de lám, egyetlen bántó szóval meg nem bántották a bevonuló francia és bántásra elkészült fogoly harcosokat. Mi ez, kérde először ámulva a Matinban Garat képviselő? Hogy nem köpnek, nem csúfolnak, nem mutatják hátulsó centrumukat és a temperamentum semmi jelét nem adják, csak néznek, pláne bizonyos szánakozással néznek? Mi ez, kérde a francia képviselő a Matinban és felel is rá, s amit felel, az a

vérfagyasztóan francia. Mert hiszen a nem francia azt felelné erre, hogy ez nyugalom, emberség, az erő öntudata, vagy nemesség, vagy hős becsületesség, vagy akármilyen, csak az nem, aminek a francia látja. A francia ugyanis kétségbeesésnek, a háborúba való belefáradásnak látja ezt s triumfálva zengi a *Matin* hasábjain, hogy íme, a németek már kimerültek a háborúban, s a francia *gloire* rögtön itt lesz már, mert a németek egészen oda vannak, sőt még odább. Hogy a foglyokat nem bántalmazzák, ez a francia számára mással, mint végkimerüléssel meg nem magyarázható. S a „*Berliner Tagblatt*ban” reprodukált eme franciaság azért világtörténelmi jelentőségű, mert rést mutat az effeminált latin gonoszság és logikátlanság mélységeibe, azokba a rejtett és egyenes férfiakkal beláthatatlan zugokba, ahol az örök gyűlölet forráságában az örök háború forr és világosan indokoltá teszi a németek minden olyan törekvését, amely ezt a fegyelmezhetetlen, vad, nőies, öröktűzveszélyes, gyújtogató indulatot megfékezni akarja. De azt is mutatja ez a kis franciaság, hogy ez a munka nem lesz már fölöttébb nehéz, mert ha egy nép a legteljesebb erő kifejtést abban látja, hogy védtelen foglyokat bántalmazzon – és ez következik abból, hogy nekik végkimerült a másik nép, ha védteleneket nem bántalmaz, – akkor a német front áttörésére aligha marad erőfe-

leslege. És ha Garat képviselő a német publikum emberséges viselkedéséből a németek összetörtségére következtet, nekünk viszont ebből a következtetésből arra van jogunk tovább következtetni, hogy a németek nemsokára a fegyveres franciák túlbékés magaviseletéből fognak, – jelentékenyen több jogosultsággal, – a franciák „Kriegsmüdigkeit”-jára következtetni.

A haditáncról.

Az emberiség delíriumban reszket és ez a delírium persze fajtánként másképen deformálja az ítéletet. Tiszta és nyugodt objektivitást még a semlegesektől se várhatunk s az érdekelt felek a hülyeséig leegyszerűsített formákkal próbálják a végtelen bonyodalmat megfoghatóvá tenni. Termesztés, hogy a francia fajták jöttek ki leghamarabb a konceptusból. Düh, gyűlölet, tehetetlenség, marcangoló vágyak és az események tempójának emberfeletti türelmet kívánó vánszorgása a kretentségig vadította a francia temperamentumot és a legnagyobb tollak zord marhaságokat mázolnak az ökölbe szorított kezekben. A gyűlölet tovább nem fűthető paroxizmus kell ahhoz, amit jeles franciák a németekről írnak s csak a gyűlöletben megvadult fantázia tudja a kegyetlenségnek és a bestia-

litásnak azokat a példáit ki is gondolni, amikkel mostanában a németeket vádolják. A koronát most Toulouse dr. és Pelletan, a volt tengerészeti miniszter rakták fel a rágalmak és a szidalmak tornyára és azt hiszem, ezzel be is fejeződött a francia tombolás, mert hiszen ezek után fokozás és folytatás elképzelhetetlen. Egybehangzóan örültek nyilvánítja ez a két kiváló elme a német népet, nem szándékos túlzással, hanem tudós komolysággal s ez a nyilatkozat úgy hat, mint egy dühöngésben kimerült lázbeteg utolsó, gesztusa, a végső eszméletlenséget közvetlenül megelőző artikulálatlan ordítás: még tud egyet rikoltani, még akar tenni valamit, de a kormányzó ész már ájult és a túlcsigázott intellektus ebben az irányban tovább már nem csigázható. Mi lesz ezután? Úgy érzem, a krízis ez és ez örvendetes, mert ezután vagy a teljes, görcsös eszméletlenség, vagy a legmeglepőbb reakció következhetik csak. A haditáncban önmagát az ájulásig izgató indián műveli azt, amit odaát műveltek eddig s az Iliász primitív hősei gyalázták úgy harc előtt, ilyen mámoros, extatikus gyűlölettel, ilyen állati gyönyörűséggel az ellenfelet. Azoknál a delírium kárörömmel és foggal verekedő vak tébolyban, úgynevezett hősiességben folytatódott, de a kultúra talán mégis elért annyit, hogy a művelt népeknél egy ilyen krízis a gyógyulást hozza meg. A francia nagyok groteszk hadi-

táncuk és az eszméletlenségig bódító szitok-rohamaik után most már vagy bicskát ragadnak és gyilkolnak, mint az ámokfutók, vagy állati indulataik kielégülvén, ismét emberek lesznek s feleszmélten a nyugalom, a pihenés, a szeretet, a béke vágyában fognak magukhoz méltó új gyönyörűséget találni. A francia közvélemény őrzöngése elérte a maximumot, ez már kétségtelen s ha a kultúra csakugyan valami eleven valóság és nem csak levethető szokások komplexuma, akkor ezután üdvös reakció és béke, igazán béke, kiengesztelődés és emberi szépség fog következni.

*

A zseni túlságáról.

Ausztriáról mondták, hogy mindig elké- sik egy lépéssel, Franciaországról pedig el lehet mondani, hogy egy lépéssel mindig el- sietti a dolgát. Túlságosan zseniálisnak se jó lenni, mint ezt éppen a mostani események mutatják és ha három-négy hónap múlva megtudjuk, hogy mi történt ma, valószínűleg a történelem magamegismétlését konstatál- hatjuk újra. A francia fantázia megint mámo- rosan hitt egy regényes szerszámban, amivel két óra alatt Berlin föltétlen meghódítható. A derék Leboeuf 1870-ben délceg mosollyal mutatott a golyószóróra, a mitrailleusre, a

francia hadsereg varázsszerére és az első ütközet után a poroszok hazaküldték Berlinbe ócskavasnak a jeles szerszámokat, ahol ma is láthatók, mint a gépfegyverek tisztas ükapjai. Mert a mitrailleusök a gépfegyver kezdetét jelentették és a bölcs nyugalmú országok csakugyan fel is szerelkeztek vele, amint a csecsemőből legalább kamasz lett, de a francia fantáziának elég volt az ötlet, a lehetőségek távlata és a színes harcos víziókat valószínűsítve élte át. Franciaország mindig elsietti magát egy lépéssel és ma aeroplánnak hívták a golyószórót, ma ebben a szerszámban bíztak rendületlenül, s amíg a többi országok annak nézik, és annak használják, ami, tudniillik félig sem kész, de egyre-másra már használható próbálkozásnak, a franciák a levegő csatáiról álmodoznak, s erre a megbízhatatlan, de fényes perspektívákat mutató eszközre bízták ingatag dicsőségüket. Persze a Kruppék pontos ágyúi és a szolid német repülőipar hajtóvadászatakat rendeznek a tehetetlen szárnyasokra és a francia varázsszerszámok el voltak intézve, mielőtt a háború nagyon nekilendült volna.

És Franciaország mindig elsietti magát egy lépéssel, és a bankárradikalizmus két merész szociális formációba kényszerítette a népet. Csak tőkés és proletár van Franciaországban, ott tehát a szociális forradalom en garde-jában felvonultan áll a nemzet két fele,

egy olyan szociális alakulat teljében, amely a *gazdasági* alakulatot végzetesen és könnyelműen megelőzte. Most akár háború árán is pénzhez akar jutni a francia tőke és könnyen lehet, hogy akár forradalom árán is hasznot akar s a zavarból a proletariátus, amely a szindikalizmusban egy, a reális szükségességtől utópisztikus messziségben előljáró szervezetet alkotott magának.

Mégse jó túlságosan zseniálisnak lenni. Mi és a németek nem ilyen tetszetős, konzervatív felkészültségünkben most sajátosságos magasról nézzük a zsenit. Bier főhadnagy egy délután öt aviatikai világrikordot állít fel és annyi pilótánk és, annyi repülőgépünk van, amennyit akarunk. Tüzéreink úgy használják tökéletes ágyúinkat, hogy pénzért lehetne mutogatni őket és a tőke és a proletariátus között az erős, szolid, hazaszerető parasztság dicső katonái vonulnak fel az első vonalba. Lám, mindenünk megvan, ami a zseniknek van és azonfelül megvan minden, amivel csakugyan győzni is lehet, s amint a rettentő milliárdok pompás, ép, kész, izmos hadierővé váltva végigvonulnak szemeink előtt, önkéntelenül kínálkozik a következő axióma: egy doktriner kultúra, amely egy elméleti lépéssel a többiek elé kerül, három valóságos gyakorlati lépéssel kerül a többiek háta mögé.

Éljen Garibaldi.

Ala környékén fosztogatnak a garibaldisták, mond Höfer, – olyan egyszerűen és olyan magától értetődőnek állítván be a dolgot, mintha azt mondaná, hogy az aeroplánok a levegőben repülnek. A tüzér tüzel, a gyalogos gyalogol, a huszár felderít, a ló rúg, a macska nyávog, a kutya ugat, a garribaldista lop. Csupa sarkigazság, amin Höfer nem is háborodik fel és ez a felnerniháborodás nagyon gondolkodóba ejti az embert. Valóban, a garribaldista lop, mert a garribaldista a hazafias lelkesedés élő megtestesülése s ha odaát a hazafias lelkesedés egyéb élő megtestesüléseit is keressük, bizton rájuk akadunk ott, ahol lopnak, vagy pestiesebben: ahol lopva lesz. Mikor a belga hazafiakban nagyon kifakadt a honszerelem, kirabolták a német üzleteket, mikor a francia honfi szíve sajgott, kirabolta a ménékülő idegeneket – lám a latin kultúra ragályos – mikor az angol szent érzelmei már nem bírták ki tett nélkül, az angol honfi kirabolta a német ékszeres boltokat és mikor az olasz patrióta először eszmélt arra, hogy ő tulajdonképen imádja hónát, a mámor legkezdetén rabolt Milanóban és ha pláne harci vágyig fűlik az olasz hév, akkor garribaldistává lesz az olasz és bús honfiúi haragjában megint csak rabol. Nem pusztít: rabol, tehát az értékes holmikat magával vi-

szi, s a harag paroxizmusában sem feledkezik meg magáról annyira, hogy az idegen és ellenséges ékszerrel oktan haragot tartson, miután gazdáját már leölte, s így hazafias fájdalomra elegendő irt talált. A legelemibb indulatok legőszintébb rohamszerű kitörése ántántéknál rablással jár, jeléül annak, hogy ez az az ösztön, ami legelevenebben él a latin kultúra pompázatos hüvelye alatt. A háború sok békében kultúrpa agancsokkal tiltott emberi tevékenységet megengedetté szabadít, s amidőn szükségessé lesz az a máskülönben illetlen dolog, hogy az emberek egymást öljék, egyszeriben szentté válik az a haragos gyűlölet is, amely ezt a tevékenységet előmozdítja. A rohamszerűen jelentkező harag először a kultúrát rántja le az emberekről, s mindenki olyan lesz, amilyen legbenső lényegében, s ha azt látjuk, hogy az a fellázadó harag a németeknél elszánt, dühös szervezkedésben, nálunk magyaroknál hetyke, virtuosos, szinte humoros, tehát azért mindig emberséges, romantikus katonahévíletben és ántántéknál föltétlenül gondos és módszeres rablásban jelentkezik, akkor lehetetlen megint és egyre azt nem gondolnunk, hogy a fajtak értékét nem a kultúra mekkorasága, hanem a kultúra mögött rejlő lényeges kvalitások határozzák meg. A latin ragadozó ösztön a kultúra mögött is élt és a diplomáciák és a világok sorsát intéző hatalmak tetteiben

most utólag világosan láthatólag működött s amint ők egyre a porosz militarizmust ordítják az európai népek elhárítandó veszedelmének, úgy fogjuk mi, de kétségtelen bizonyítékokkal, a latin macskatermészet, a semmi kultúrával nem civilizálható latin mblóosztön közveszélyességét hangoztatni, s elibük tárjuk majd saját képüket Höférnek ebben a mondatában: A garribaldisták fosztogatnak. Most, amikor ideát szent áldozatkészség van, akkor odaát a sacro egoismo ennek a megfelelője.

A Győző Manóról

Olasz testvéreink hadijelentéseiből persze formabilis győzelmekről értesülünk, amelyeket ők mirajtunk kezdettől fogva folyton vesznek, sajátságoskép, pontosan ugyanazon az egy helyen. A helységnevek nem változnak, mindig azon a szent helyen vernek minket és ha így tart tovább, egész agyonra győzik magukat ugyanazon a szent egy helyen. Most láttam aztán egy amerikai folyóiratban egy kis összeállítást, az ántánt hadi jelentéseiből nagy gonddal és kínos lelkiismeretességgel kiböngészett és összeadott számokat, s a szegény jenki a leghivatalosabb adatok alapján közli olvasóival, hogy Németország és Ausztria-Magyarország hadseregéből eddig

tizenhétmillióhatszáznegyvenkilencezernégy-százhuszonnyolc embert fogtak el az oroszok, belgák, franciák, angolok, szerbek, japánok, és montenegróiak. Az olasz szerzemény még nincs benne ebben a listában, de elképzelhető, hogy pár százezer fogoly náluk is akad, ha az eddigi jelentéseiket összeadjuk, s ezen a rettentő pusztításon maga az a jenki is elcsodálkozik, mondván, hogy mégis hallatlanul erős lehet az a két központi hatalom, ha ekkora rengeteg veszteséget, 17 millió embert, jóformán nyikkanás nélkül kibír. Az egy állóhelyében szakadatlanul győző olasz, francia és angol hadsereg és ez a 17 millió fogoly, már az én jenkimen kívül többeket gondolkodóba ejtett, s ami egyes semleges lelkek mélyén mostanság végbemegy, az nagyon hasonlít a teljes megrökönyödéshez. De nemcsak az elfogulatlan szemléltöt rökönyíti meg a mi kifogyhatatlanságunk, mert lám, maguk az érdekelt felek is azon vannak, hogy valami boszorkányságot sejtessenek a mi szívósságunk mögött. Nyilvánvaló ugyanis, hogy kölcsönösen elhitték egymásnak és végül önmaguknak a kiadott győzelmi lajstromokat és most elborzadva eszmélnek rá, hogy mi lenne akkor, ha nem győznének folytonosan, mikor így is alig állanak már a lábukon. Szegény Cadorna hivatalos jelentéseiből világosan látszik, hogy nekik kínos és elképesztő szenzáció, hogy mi egyáltalában élünk, az pe-

dig, hogy még vissza is lövünk, az egyenesen perfidia, mikor őket biztosították, hogy puhára potyolva kapnak meg bennünket az antanttól. Ők elhitték és ma is hiszik még a 17 millió foglyot és görcsösen hiszik ezt és hogy ők diadalmenetben vonulnak Bécs felé, szóval ők benne vannak még félig abban a mámorban, amit az Ántánt korcsmájában beszereztek, s annál inkább konsternálnának most, mikor a delírium színes álmoképei kezdenek elmosódni a valóság reggelén. Egyelőre görcsösen hazudják a diadalt, s új italokkal próbálják stimulálni a mámort: ha nem elég az, hogy rettentő osztrák erőkön játszva győznek, más részről azt szuggerálják a népnek, hogy osztrák erő nincs is. A Stampa írta, hogy az egész osztrák-magyar haderő összevissza 300 ezer ember, s nem igaz, hogy jönnek a bajorok, nem igaz, hogy jönnek a honvédek, a vitéz olasz hadsereg csak egy pár elgyötört ezreddel áll szemben. Valami csak hat, vagy a Cadorna győzelmei a rettentő ellenséges erőn, vagy ennek az erőnek kategorikus letagadása, valami hazugság csak segít, mert ha nem, akkor vége a világnak, hiszen, ha a hazugság nem segít, akkor hogy kerülnek ők ebbe a háborúba? Elhitték a 17 milliót és most kezd aggasztóan úgy alakulni a dolog, hogy most már az igazságot muszáj majd hinni és ez ellen védekeznek izgató szerekkel, fölöttébb

jellemző olasz módon nem úgy, hogy a magukban való hitet növelnék, s a maguk erejéről festenének túlzó képeket, hanem úgy, hogy letagadják az ellenséget. Nem kell félni, nincs bajor, nincs honvéd, nem kell félni, nem kell félni, mondják és ebből világos, hogy ők igen is félnek, mert ők egy finom kis hullarablásra vonultak ki és egyelőre nem merik elhinni, hogy a hulla él, sőt üt és a hátuk tövébe rúg. Világos, hogy a ravasz Itália nagyszerű partit akart csinálni, valami furfangosan kieszelt érdekházasságról álmodott, hogy frigyessül az antanttal és így munka nélkül hozzájut az élet javaihoz és világos az is, hogy a ravasz Itália elszámította magát, hogy amit el akar érni, azt neki magának kell kiverejtékezni és nincs, aki eltartsa, hanem magának kell arca verejtékével megkeresni kenyerét, s ez a tragikus ébredés, hiába, komikus, mert nincs furcsább annál, mintha egy ravasz házassági spekuláns egy szép reggelen arra a bús megismerésre ébred, hogy ő tulajdonképpen szerelemből házasodott.

*

Az árva Turán.

IV.

Azt írta egyszer Aage Madelung, hogy ő most már reméli a mi megokosodásunkat és azt, hogy a háború után el fogunk magunktól vetni minden hiúságot és kicsinyességet. Ekkor lett ez a bús levél, egyike azoknak, amelyeket soha el nem olvas az, akinek íródott. Szólt pedig a levél a következőképen:

Kedves Aage Madelung, kevés barátaink között egyik legkedvesebb, aligha fogja ön ezt a pár sor írásomat elolvasni. Nem is azért írom, csak úgy, szomorú magyar passzióból, magunknak arról, amit úgyis tudunk, s amit mindig mondani és cigány mellett kacagni rajta örökölt magyar multságunk. Hiszen ön is észrevette már, kedves Aage Madelung, hogy sírva vigad ez a nép, s most elmondom önnek, hogy min sír, amikor vigad, azért éppen önnek, mert jót akar nekünk, mert szeret minket és mert mégis a régi magyar tragédia gyászfátyolával átkötöten érkeznek hozzánk az ön nekünk írott szépséges levelei.

Ott kezdődik a dolog, hogy messziről jöttünk, látja, Ázsiából régi lovas hadak és bizony már akkortájt új katonatudományt hoztunk Európának, amint ez görög forrásokban olyan szépen olvasható. Huj huj! mondták a régi magyarok, ami épen annyit jelentett, mint ma a Hurrá! és alighanem vörös ördögök voltak akkor is a magyarok, szilaj ellenségaprítók a csatában, emberségesek és jókedvű, borissza cimborák a csata után, már akkor sem barbár kegyetlenek, mikor a többi európai katonákat ismerő ama szentgalleni barát kellemes meglepetéssel konstataálta róruk a többiektől való előnyös különbözőségüket. Akkor is nóta mellett mulattak a magyarok, csakhogy még nem sírva, mert fiatal reményt, régi rajok itt rajok váró örökségében hitet és erős ország alapításához fejlett szervezetet hoztak magukkal a belső földekről, át a nagy kerek vizén a két folyó téres, zöldelő közébe. Itt megtelepültek és sírva vigadni megtanultak jó ezer esztendő ittelepülésük alatt s amidőn most ön, Aage Madelung szeretettel biztatja őket, hogy tegyenek félre minden kicsinyességet és minden hiúságot, íme elibök rémlik a régen elhagyott róna, a fekete vihar dübörgő járása, haragos földek rengése, amely nyugat felé kergette a lovas seregeket, elébök rémlik a rejtelmes, hét hajfonadékú turáni ős képe, a régen alvóé, aki ha fölkel, üresen találja a szentséges pusztá-

kat, elébük rémlik a sohasem hajnalló hajnal s a régi napáldozat, melynek ezer éve várják másnap reggelét s elébük rémlik a homályos emlékekben, ősi juhász szokásokban élő iradatlan múlt, amikor vasba öltözötte száguldott ellenük Európa, s ők könnyű lovakon elszálltaik a brit-csatorna partjára, s öklükkel átfenyegettek az átködlő túlsó partra. Bizony, akkor ellenség és idegen volt a magyar, s a zóta megteremtette itt Európában az első alkotmányos országot, megteremtette az egyik legteljesebb quattrocento kultúrát, azután feláldozta ezt a kultúrát a nyugati országok védelmében és idegen marad idegen fajták között máig, annyi áldozat és a dus képességek annyi próbája után, olyan idegen, mint mikor keletről betört ellenség volt, olyan idegen, akinek kevés barátai is hiúságnak és kicsinyességnek bélyegzik a sírva vigadni megtanító teljesületlen vágyakat.

Őn látta Aage Madelung harcolni a magyart és ha beljebb jött volna az országba, mindenütt német és osztrák lobogókat is látott volna a véres ünnepre öltözött házakon. Boldog, testvéri örömet érzett volna kiáradni a szívekből, minden túlról jött szenvedés elfeledésére kész hajlandóságot és ebbe a képbe sötét árnyékként látta volna belefeke-
tedni egy gráci újság gyógyíthatatlan butaságát, azt a hírt a front mögött gyáválkodó magyarokról, a kis krájlerek féltékenykedését,

amely nem bírja elviselni, hogy más is él és megtudta volna érteni, hogy miért tragédia ez, ami kívülről ilyen egyszerű magánostobaságnak látszik. A mi hiúságunk jó szót, barátságot, elismertetést, tisztességet kíván csak, s ha ön Aage Madelung magafelé ömleni érezte egy nemes nép megilletődött barátságát pár férfias, tisztességszáj, szerető szaváért, elképzeli, hogy milyen kevés része lehetett ilyenben ennek a népnek, ha egy pár jó szó ennyire szenzációsan lángra gyújtja. Szeretném, ha ránézne a térképre és megszemlélné vasutainkat, amelyek jórészt vakon végződnek, mindenütt Ausztria határán, s ahol nem ilyenek, ott elriasztó bummlikban folytatódnak, nehogy rés nyíljon azon a mindenfelől ölelő izoláló földrajzi szörnyűségen, ami bennünket nyugat felé elzár és eltakar. A menetrendkönyvben láthatná a mi bús sorsunkat s itt Budapesten elkallódott nagy tehetségek sírján láthatná hervadni a reménytelenség virágát s nagy nevet hallana csöngeni, a technika, az orvostudomány, a művészet, az irodalom, a geográfia, az elméleti természettudományok és az elvont gondolkodás bús hőseiét, akik meghalnak, mert itt születtek s akik ha felszállnak véletlenül az ámuló nyugat szemében, egész sereg Hermann Bahr siet betömni a véletlenül nyílt réseket, amelyeken a rejtett fények egy pillanatra átcsillantak.

Ha ide jönne Aage Madelung, latens, vagy önmagukban folytatódás nélkül kilobbanó erőket látna, egy nagyszerű kultúrához való minden tehetséget, egy ragyogó műveltség összeépülni nem tudó magános köveit és látná, hogy nem hiúság és nem kicsinyesség, ha ebben az országban magyar kultúra, magyar industria, magyar független gazdasági lét és magyar állam-alkotás vágya emészti a lelkeket. És ön Aage Madelung, ott volt sok helyen, ahol egy háromszínű zászló felé meredő szemmel meghalt a magyar és csodáit látta az elszánt, öntudatos, bátor, úri virtusnak, amely a maga magyar vezetőinek emberséges szavára égis lángol a magyar lelkéből, látta a magyar paraszt messzenéző szemében a régi népek hódítóinak arisztokrata nemességét s a magyar úrtól hallotta azt az atyai, gyöngéd, mégis férfias szót, hogy „fiam”, ami egy nagy német katona szerint olyannyira jól áll a magyar ezredek magyar tisztjeinek. És azt is észrevette ön, Aage Madelung, hogy a bajor katona és a porosz katona és a szász katona és a württembergi katona hős és félisten tudott lenni, bár szomszédjában idegenül és mélyen zengő magyar szavak zengettek és sohasem volt nehéz heroikus testvériségben megérteni egymást a két nemes barátnak, bár nyelvük idegen egymástól, s a magyaréban nem Goethe klasszikus lelke, hanem Petőfi fer-

geteg-zúgása és Arany borongós hívogató éneke muzsikál. Nem hiúság tehát, ha szentnek és egyedül üdvözítőnek látjuk ezt a háromszínű magyar zászlót és az egész monarchia érdekében valónak a magyar katonák és magyar tisztek és magyar tábornokok egységét egy csudára képes és hű barátságra képes magyar seregben, s nem hiúság, ha keserű lesz a szájunk íze, mikor az áldozat és a szeretnikészség első mámoros napjai után józanító hűvösséggel csap felénk a föl nem melegedett, a régi, a rettentő idegenség.

Egy magyar Magyarországot kíván itt mindenki fájó reménnyel és nem hiúsága hanem az élet hálás köszönete, amivel mi a nagy német barátokat köszöntjük. Ők talán most megláttak és megszerettek, talán az elváltak között járásuk sávon átérve most már eléri egymást két kemény, harcos férfikéz baráti kézszorításra, talán meglátták ők, hogy szabad, boldog, magyar létében erős és hű barátja tud lenni a németnek ez a nemes turáni vér, s talán most már megtudták, hogy mi nem mások kárát, nem jogtalan terrorizálását mások érdekeinek, nem mások féltékeny háttérbeszórítását akarjuk, hanem épen ilyen szándékok ellen védekezve próbáljuk építeni külön magyar templomunkat, s azt hisszük, hogy most minden kvalitásunkat és minden ilyen külön kultúrához és politikai és gazdasági és katonai magyar léthez való fölényes jogunkat

koncedálják nagy német barátaink. Valóban, itt sírjak az emberek, amidőn a német jelentésből tudtuk meg, hogy a 10-es honvédek törtek át együtt a német gárdával az oroszok harmadik vonalán, s ez a bölcs igazságosság és ez a dicsőségen való testvéri megosztozás minden már élő barátságunkat meghatott, életodaadó, büszke, boldog szeretetté fokozta. Ez nem másokra féltékeny hiúság, hiszen a mi lapjaink ünneplik a hős osztrák-német ezredeket is és itt nincs féltékenység, mikor az osztrák hivatalos jelentés az ő dicsőségüktől ékes, itt nincs a gráci lap rideg imbecillitása és ön Aage Madelung bizonyára hallott róla, hogy a debreceni ezred megtapsolta a tirolai vadászokat egy bravúros rohamuk után. Miért beszél ön mégis hiúságról és kicsinyeségről, miért óv minket attól, hol látta ennek fenyegető jeleit és mi az a sok, amit mi szent jogainkból birtokolunk és amiken felül áhítozni már csak kicsinyesség és hiúság volna? Látja, Aage Madelung, ön látó művész és szíve meghallotta a magyar ének szomorúságát és a tokaji bor lelkében látta megelevenedni a magyar vágyak bús fantomjait . . . ön szerelminket és tudja, hogy sírva vigadunk s mégis, mégis leírta ezt a két fájó szót, bizonyára ezt is szerető, gondos jó szándékból, de megmutatván ezzel olyan messzeségeket, amelyeken át egy nagy költő szeretete, s egy nemes nép feléje áradó bizakodása még

mindig nem tudott egészen egymáshoz közel repülni. Itt nagyszerű lehetőségek vannak, egymás erősítése, egymás élni segítése és egyéni fejlődésben támogatása uralkodó jövőt csiráztatnának a véráztatta földeken, itt sóvárgó vágy van, szabad magyar életet sóvárgó, itt barátok ölelésére tárt karok vannak, itt büszke hit van, hogy méltók vagyunk erős barátokra és hő várása van közömbös ködök mögé leáldozott régi igazságod hajnalának ... itt egy ősi nép hiszi, hogy végre elfoglalhatja helyét az elsők közt, itt tavaszi zsendülés van és benuult álomból ébredés és öröm a magunk előbukkanó értékein és kívánása annak, hogy végre egy nagyszerű, szabad, magyar, nemzeti állam egységébe épülhessenek ezek az értékek, itt hála és germán-erősségű hűség van azokhoz, akik ebben segítenek és keserűség és germán-erősségű harag azok iránt, akik most is ebben gátolni próbálnak, itt reneszánsz van és a magunk megismerése, itt tehát kicsinyesség és hiúság számára nagy dolgok között nem marad hely. S ha mégis legjobb barátaink is a hiúság ünnepeinek tudják hinni a mi ünnepünket igazságunk ennyi ragyogó próbája után, akkor arra a múltra gondolunk, amikor ellenségként voltunk magánosok Európában, s arra gondolunk, hogy akkor legalább nyilaink ellen énekeltek litániát, s eb ura fakó, most is egyedül maradunk, csak éppen vigalmunk poharába

hull egynéhány keserű könnycsepp, s egy meghalt remény emlékétől lesz fájóbb a sírva vigadás nótája, amit ön egy gyönyörű költeményben megsejtett, de egészen még meg nem értett, oh, kevés barátaink között egyik legkedvesebb, Aage Madelung. Mert, amikor nekünk erőnk boldog megismerésében első érzésünk a szerető megértés és testvéri közelkedés munkálásának vágya s készségesen kínáljuk az egymás boldogulását segítő békét, ha akkor a régi, brüszk szatócsgóg hangja utasítja ezt vissza, – ugyebár, mégsem kell ahhoz se kicsinyesség, se hiúság, ha igazságunkért a régi harcok újulására elkészülünk, s ebben a harcban, aki velünk marad, csak azt szeretjük barátul, s megérti ön, Aage Madelung, hogy nem lesz már vidám nótánk soha, ha most sem marad velünk senki oly fájdalmas bizonyossággal bekövetkező harcainkban!

*

Heldentodról.

Még zordak az idők és a harcok lángjától piros a messzi ég, de jó előre szövetkezni a béke harcaira, amikor kínosan szerzett új javaink oltalmazására kerül a sor. Jó már előre seregszemlét tartani a mi seregünkben és számba venni azokat, akik ismerik a, magyar

lélek feltáratlan gazdagságát s már most, a háború kusza zajában a magyar ébredés halk reggeli sóhaját hallják. Írók mutatkoznak, az ujságtenger és szóáradat végtelenjén kis szigetek, s messziről, mint egy szebb jövőből előrecsengő ének a művész szava hallik, aki népével gyöngéd szerelemben meghatott gyönyörűséggel éli át a hősi idők líráját. Kis cikkek, elvétve felbukkanó virágok. Fényes; László nemes történetírása, Molnár Ferenc finom, megilletődött, könnytől csillogó kis képei, Szép Ernő egy bánatos, becézve simogató levele magyar bakákról s Lázár Miklós cikke a Pesti Naplóban a közhuszárról, aki két muszkát küldött maga előtt a másvilágra, hogy ott a rejtelmes turáni isten kertjeiben szolgálói legyenek; – ilyen tiszta zamatu, Ízletes dolgok körülbelül sejtetik, hogy kik fogják minálunk a magyar dicsőség termését óvni ártó bajoktól. Kár volna, ha Lázár Miklós'mély zengésű, gyönyörű cikke elveszne a napilap gyors múlandóságában, s ez a pár sor éppen arra van szánva, hogy magát az író figyelemztesse műve szépségére, ha valaha ez a pár sor szemei elé kerül. Névtelen sírban, 24 huszárral együtt, nyugszik József, a közhuszár és sok, sok ilyen névtelen Józsefnek állít emléket Lázár Miklós mélységes szeretettel és bús őszi rózsákkal ülteti be a sírokat és nehéz gonddal szívében nézi a szegény kis kereszt felírását:

„Hier fanden den Heldentod

24 Nádasdy-Husaren!

161XII. 1914”.

És a kezében van a huszár Zsuzsijának levele: „Kedves egy párom, messzi világba még egyszer szóllok hozzád, már én neked 11 levelet írtam” – és nézegetvén azt a megtalált levelet így beszélget a magyar költő az elesett huszár lelkével: „De megtalál-e a Zsuzsi, ha fekete kendőt köt a fejére és vasútra ül és eljön keresni kedves egy párját ide Gácsországba? A neved nincs a fej fán, csak annyi, hogy Heldentod. Ráborul a sírra, hulló könnyeivel öntözi a hantot, kedves egy férjem Józsi, hát te vagy a Heldentod. Kelj fel jó asszony, utazz vissza kis családotodhoz, mert a te kedves egy párod az igazi magyar Heldentod”.

Ezeket mondja Lázár Miklós, beszélgetvén a halott huszárral és mond még egyebet is, meleg, dédelgető, hű magyar szavakat, álomba ringató búcsúztatót s a végtelen csataterekről arra szállanak a minden Józsefek, Jánosok és Péterek lelkei és hallják a nevéket: a magyar Heldentod.

Igen, a hősi halál a magyarok régi neve és ezer és százezer drága megszakadt magyar szív dobban meg a föld alatt erre a szóra: Heldentod, de ez a szó már végignyargal té-

res orosz pusztákon és a menybement Józsefek, Jánosok és Péterek egyre új rajokkal sokasodnak az égi selyemfüves mezőkön, s lenézvén, téres puszták lapjára írva látják a magyarrá szentült igét: Heldentod. És a Zsuzsik és a Marik és Katalinok keresik az embereket és a kopár német szók előtt gyámoltalanul állanak meg, nem értvén, hogy a magyar sors véres dicsősége lángol ezen a hét betűn és a Zsuzsik és a Marik és a Katalinok sírni fognak a nagy idegenségben, de mi tudjuk, ugye Lázár Miklós, szép magyar sirató írója, hogy ahol ez a hét betű kivirul, ott vannak a Józsefek, a Jánosok és a Péterek és ott e hét betű árnyékában porlad a mulandó testük. Majd aztán eljön az az idő, – ugye így gondolta ezt ön is, Lázár Miklós, elborongván a Heldentod kietlen nagyszerűségén, – majd eljön az az idő, amikor így németül vágjuk oda ezt a szót az egész világnak, s rámutatunk a sírokra, melyek örökre idekötnék bennünket Európa földjéhez és örök jogunkat ehhez a magyar földhöz és magyar voltunkhoz ezzel a szóval védjük meg mindenek ellen: Heldentod! Jó, hogy már most vannak ennek a szónak költői és ebben az újságcikkben azzá lett Lázár Miklós, jó hogy vannak és legyenek sokan, hogy majd az elesett közhuszárok és bakák és honvédek lelkei megnyugodhassanak, megértvén ezt a szót és kedvök telhessék az örök boldogságban, ha

a Heldentod magyar szavakra fordítva, mint glória ragyog majd a keresztek erdeje felett: örök, magyar Magyarország, ezt jelenti a Heldentod!

Elégia a gulyásról.

Ezt is meg kellett érnünk: Jagow, a berlini rendőrfőnök orosznak gondolta a gulyást. Nem a csordák vezérét, hanem a húst, amely paprikás levében rejtőzik kacérul, s amelyet rendkívül népszerű ágyúból lőnek a katonák gyomrába. Hogy fogják ezután hívni, milyen néven becézik most már az életosztó löveget, ha ezentúl „Gollaschkanone” nem lehet többé, így jajdul fel a B. Z. am Mittag, hiszen „Pfefferfleischkanone” nem kifejező név, már pedig Jagow a gollascht muszka hangzásúnak vélelmezte. Nagyszerű purifikálás folyik ezidőszerint Berlinben és az idegen szavak hatósági irtása során erre az árva magyar szóra is rájárt a rúd, ismételjük nem azért, mintha Jagow nem méltányolná a hű magyar szövetséges erényeit, hanem azért, mert fogalma sem volt róla, hogy az a paprikaízű, idegen illatú húseledel magyar származású, s ennél fogva nem üldözendő, sőt szövetségesként tisztelendő.

És mint egy csepp vízben tükrözik az egész haragos mennybolt, úgy tükrözi ez a

kis sérelem az egész magyar végzetet s me-
gint fellobog a bús turáni homlokon az ősi
jel, amely idegenül jelöl meg bennünket a fe-
hér népek keserű tengerében. Hiszen egy dél-
szláv művész támadt a világra, bizonyos
Mestrovics nevezetű s ez rögtön világhírű lett
és senki európai nem kételkedik benne, hogy
ő szláv, és ama Tesla nevű elektrotechnikust
sohasem vélték magyarnak, hanem hiven be-
számították őt a horvát kultúra javára. Egész
kis félreeső népek egész halk megmozdulását
tudomásul veszi az egész világ s mint valami
egyszerűen magától értetődőt jegyzik meg,
az ilyen népekből támadt értékek mellé az
érték eredetét, bejegyezvén a kultúra fő-
könyvébe, a gyarapodással együtt, hogy ké-
szült Romániában, Montenegróban, San-Ma-
rinóban, Made in Serbia, vagy griechisches
Fabrikat. De lám, magyar értéknek még a gu-
lyáshúst se tudják és ez nem vicc és nem hu-
mor, hanem tragédia, éppen furcsaságával
szívetfacsaró, mert a magyar szakácsművé-
szet hideg negligálása egyszeriben elénk idézi
az egyéb régi fájdalokat, s búsán kérdez-
zük, hogy miért tudja mindenki, hogy a bif-
sztek angol, a ráchal rác, a savanyukáposzta
kolbásszal német, a makaróni olasz, a zable-
ves skót, a saláta francia, a sós vízben főtt
sáska délszudáni, a patkánykottlet kínai és
a halzsír eszkimó, de sőt miért tudja min-
denki, hogy a Röntgensugár német, a vasút

angol, a telefon amerikai, a forradalom francia, a markoni olasz, a tolsztoj orosz, a pestis-szerúm japán és az ionelmélet skandináv, ha magyarnak még a gulyást se ismerik és a paprikát is összetévesztik a borssal, még a nemzeti fűszerünket is kitagadván a nagy európai közösségből. Pedig a paprikán kívül is volna itt még egy s más, a régibb dolgokról, a gyufáról, a Jedlik Ányos felfedezte dinamóról, az aranybulláról, Könyves Kálmánról és a geometria Bolyay-féle forradalmáról nem is szólván, van itt egész új keletű magyar dolog szépecskén, hisz magyar dolog a sebfertőzés legyőzése, a Pasteur- és Ehrlich-találmányok tökéletesítése, a kéregöntés, amellyel a Krupp-gyár páncéllemezeit átlőhetetlenné tudja tenni, a Puskás-féle telefonhírmondó, magyar dolgok a Lóczy hidrográfiai törvényei, Apáthy biológiai és idegszövet-tani megállapításai, Teleki gróf afrikai, Cholnoky keletázsiai, Bíró Lajos új guineai utazásai, magyar dolog a legmodernebb rajzoktatás, magyar a legmodernebb gyermekvédelem és egy sereg szép dolog; amit, ha észre is vesznek odakünn, mindig az eredet megjelölése nélkül vesznek tudomásul, legfeljebb azt teszik hozzá, hogy osztrák. És mi lehetett volna itt! A német gyútús hátultöltő puskát már Mészáros Lázárnak felajánlotta egy névtelen székelly ember és névtelen nagy művészek kalldták el a homályos magyar pusztaságon.

Eötvös Loránd torziós ingájáról sem igen tudják, hogy magyar, hogy tudnák hát a fémszálas lámpáról, a gyorstelegráfról és arról a számtalan magyar gondolatról, ami nem kiváltképpen ismert nevű magyaroktól ered, s amit széltében használnak a világon anélkül, hogy használatuk közben erre az idegen, elzárt, izolált, ismeretlen, furcsa Magyarországra gondolnának! Az automobil Franciaországot juttatja az emberek eszébe, de Lénárt professzor francia lett és Stein Aurél angol, s a mindenféle rejtelmes sugárzásokért és a keletturkesztáni medence ős kultúrájáért a francia és angol kultúrának utal ki illő köszönetet a világ. És még hegyeinket és folyóinkat és barlangjainkat és szikláinkat és növényeinket is negligálják és nem lehet olyan kis geológiai érdekesség a legvadabb Albániában, amire rajokban ne csődülneek a nyugati tudósok, és nem lehet olyan nagysármási gázkitörés Magyarországon, ami elég érdekes volna valamely külföldi lapban „Allerleinak”. Most pedig kisül, hogy még a gulyáshúst is oroszoknak gondolták és a paprikát is borsnak! A mi nagy szövetségeseink tették ezt velünk, barátaink, akik jószívvel vannak hozzánk! Ez minden reménytelenségünk bekoronázása és bánatunkat az sem enyhíti, hogy a B. Z. am Mittag kedves buzgalommal jelentkezett érdekeink s a gulyáshúshoz fűződő nemzeti dicsőségünk védelmére. Mi ez, kérem, a ten-

ger sima tükrehez képest? Hiszen, ha ahhoz, hogy a gulyáshús magyarságát egy német újság észrevegye, előbb világháborúnak kell kitörni, sok ezer magyarnak kell Heldentod-ot halnia, másfélmillió muszkának fogságba kellett esnie és mintegy huszonötmillió embernek kellett puskával és ágyúval fenekednie egymásra, akkor mi kell ahhoz, hogy egyéb tenger sérelmünk korrigálódjék, hogy elsülyedt értékeink napvilágra jöjjenek és legalább a Heldentod-ból magyar hősi halál legyen, – Istenem mi kell ahhoz, hogy eltűrjenek és maguk közé valónak észrevegyenek itt Európában, hogy a gulyáshús magyarrá hitelesítéséhez se egészen elég ez a rettenetes magyar áldozat? Legalább egy üstökössel kellene összeütközni a földnek, s ebből a katasztrófából kellene nekünk a világot megmentenünk, hogy annyi egyéni és önálló élethez való jogot koncedáljanak nekünk, amennyit akármelyik balkán komitácsi-országnak ingyen koncedálnak és íme, ez a bús magyar sors tükrözik sötéten a gulyáshús igénytelen, vidám kis tragédiájában.

Németekről és magyarokról.

Vajjon fognak-e írni az utóvéd szerbiai harcairól, ama kegyetlen napról, 1914 decemberében, amikor a magyarok meghaltak és az

ellenség tisztelgett a hideg tetemek előtt? Mint tékozló nagyurak egy szép gesztusért áldoztak kincseket a magyarok, hogy ami szégyen a sötét szomorúság lett volna, hős halálok glóriájától szépüljön és ami magyar becsület az ő hibájuk nélkül bepiszkolódott, az ő haláluk azt fényesre tisztítsa. Keserű harag lángolt a magyar szuronyok hegyén az utóvéd harcaiban és a világbíró erő megalázott öntudata: még egyszer megmutatjuk nekik, azután meghalunk, mondták a magyarok és nagy árkus papíron közös búcsúlevelet írtak haza alföldi övéikhez, hogy karácsonyra ne várják őket haza, ők mennek meghalni most. Mindig a magyarok. Ahol csak csuda segít és hajszálon múlik a veszedelem, ott magyar huszárok leszállanak a lóról és karabélyok agyával bunkózzák le az ellenséget és ahol rosszul sikerült vakmerőség és kegyetlen ambíciók és kis önzők versengése bajra fordítja a dolgot, ott bakák és honvédek hétszer hét rohammal mentik meg a fáradt seregek életét. És mindenütt a magyarok. A várak ő miattuk vívhatatlanok és a Kárpátokat magyar szuronyok sövénye erősíti, a hős németek között ők az egyenlő hősök és a gyávaság félni sem mer, ha ők ott vannak, ő miattuk nem sikerülhet semmi árulás. Jelentések sorai között, levelekben, elszörnyedt és bámuló elbeszélésekben van a magyarok híre, a levegőből leheljük és vízből isszuk a dicsőség ízét és

mindenütt, minden harctéren és minden ellenséggel szemben és a vezérek bízó, hálás elismerésében és mindenütt, ahol csodák keltenek, a magyar legények virtusa van legelői. Vajjon lesz-e aranykönyv, amely mindezt megírja és az idegen lelkekbe bujdosó, ébredező, hajnalodó barátságot a mi népünkhöz a tettek világos képével megerősíteni fogja és meg fogja írni, hogy meghalni úgy, mint a magyar, senki sem tudott a világon és áruló és gyáva ebben a népben egyetlen sem akadt a rengeteg harcokban soha? Ilyen anyakönyv lesz-e? És ki fogja megírni?

Erre a kérdésre, fájdalom, most felelet nincs. Európának németül kell írni, hiszen zengő katonabeszédünk, nyelvünk tömör, ázsiai szépsége idegen itt és amit németül írnak rólunk, azt osztrák testvéreink írják, illetőleg nem írják, mert éppen ez az, ami olyan fájdalmasan esik. Kizárni minket nem lehet a dicsőségből, de lehet gonosz szívvel elhallgatni neveket, lehet elhallgatni jelenségeket, amelyek a magyar katona mellett a magyar vezérek superioritását is mutatnák, lehet a mi grandiózus erőfeszítésünket pusztán vitézségnek és nyers, vad harciasságnak beállítani, s ha elmúlik a háború, lehet bennünket félretenni, mint a már nem kellő fegyvert és lehet újra átadni a teret a kultúra és a haladás egyéb munkásainak. A magyar vitézség és a magyar hűség rettentő próbán ragyogóan

vált ki s most barátok nyújtanak felénk kezet, de ha nem válik ki az, hogy a mi hűségünk és a mi vitézségünk tudatos, felsőbbrendű intelligenciájából eredő, a kultúra javaiért hevülő lélek erőfeszítése azért, hogy később önmagát kifejezhesse, a maga belső nagy értékeit beleépíthesse Európa kultúrájába és a békés tehetségek nagy gazdagságával vehessen részt a haladás munkájában, a tűz kilobbantával elmúlik a barátság és fátyol borul a tettekre, amelyeknek most eredményeit reméljük. A mi részvételünk ebben a háborúban ne csak a harci értékek dokumentuma legyen, hanem legyen bizonyossága annak, hogy mi erkölcsben, kultúrában, civilizáltságban, politikai bölcsességben és alkotó potenciában versenyképesek vagyunk, legyen bizonyossága annak, hogy nem csak a közkatoná, hanem a tiszt és a táborszó is a legkülönb, ha magyar és ilyen értékű a mérnök, a tudós, a politikus, a művész, az egész régi, viharpróba, nemes, erős fajta és ilyenül megismertetvén kell örök barátságot nyernie a központi népektől. Ezt kellene megtudni a németeknek, ezért az új magyar európaiságért halnak meg gyönyörű halállal minden csataterén a magyarok s hogy ezt megtudják rólunk, ebben az osztrák sajtó már segíteni köteles nemcsak becsületből, de az osztrák németek érdekeinek okos belátásából is.

Most persze nem lehet hibák és bűnök

feltárásával zavarni a nagy munka nyugalját, de, majd ha veszélytelenül lehet, ki fog tűnni, hogy Európa közepén két régi, kemény fajta él, két hatalmas produktív, életerős fajta, amely a veszélyben fölényes nyugalmat, emberfeletti hősiességet és a jövőért vállalat halálraszántságot mutatott és mutatott gazdag egyéb kvalitásokat, amelyek a béke idejére is vezető szerepet jelölnek ki számukra. Ez a két fajta tiszta erkölcsben, férfias becsületességben és üdítő megbízhatóságban elől jár és ez a két fajta lelketlen ostobákat és hidegszívű árulókat nem produkált soha és ez a két fajta szép, rendes, harmonikus életformák között élvén ős fejlődésben, generációkon át mintegy kitenyésződött az emberi javak hivatott öréül. A német és a magyar. Az első talán autochton népe Európa jó részének, a másik jött messzi Ázsiából, mithikus kultúrák élemedésre képes emlékeivel lelkében, és ami ezeken kívül van Európa közepén, az csak töredék, az felemás jövevény, az snobja a körül elhelyezkedett egyéb fajtáknak a degenerálódott latinság és a rabszolga szlávság irredenta ja, ami e két fajtán kívül itt van, az mint e kettős szirtet ostromló hullámok itt hagyott hordaléka, egységbe állani nem tudó, lazán gördülő kavics, roncs, amit magukkal ragadnak az új ostromra tornyosuló hullámok. A magyar és a német fajta itt áll évezred óta és most, két birodalomban él és egymásnak

vetvén hátat, harcol az egész világ ellen. A Magyarországon lakó magyar és Ausztria németje és a Vilmos császár németjei. Lehetetlen, hogy a napnál világosabban ki ne tűnjék, hogy a német Ausztria és a magyar Magyarország csak jó barát lehet és mind a két[^]tőnek életérdeke, hogy a másik német és magyar legyen. És a nagy németiségnek életérdeke, hogy az erős Ausztria és az erős Magyarország együttes hatalma itt álljon mel^vlette Európa közepén, s ha ezt a kétféle németiség belátja, lehetetlen, hogy ne örüljön a magyar Magyarország közelgő valóságának. Mi magyarok testvérül fogadtuk Ausztria németjeit és a hegyi törzsek bravúros rohamának az alföldi magyar katonák tapsoltak odafönn északon. Mi boldogok vagyunk, hogy a nagy próbán az osztrák németiség vált ki odaát elsőül, s biztos lehetősége nyílt meg annak, hogy a mi testvérországunk ezután egész német lehessen. Ha mi osztráknémetek és magyarok szeretjük, egymást, ha mi örülünk egymás sikereinek, ha mi segítjük egymást és engedjük, hogy a másik a maga legmegfelelőbb módján a legerősebbé fejlődjék, akkor mind a két ország boldog lesz és itt a hős nagynémet birodalom mellett egy szabad akarattól és baráti rokonszenvből összeállott kettős monarchia, két erős ország szoros szövetsége fog állani Európa közepén. Nekünk jó, ha a túlsó felén a legértékesebb fajta vá-

lik ki vezetőül és azt reméljük, hogy végül az osztrák németek is így fognak gondolkozni mi rólunk, annál is inkább, mert az eljövendő időkben az ottani németységnek súlyos leszámolni valói lesznek, s ha ezekben az időkben még német-magyar testvérharcot is kell megvívni a monarchián belül, ez éppen a németségre lesz igen-igen veszedelmes hatású. A magyarság úr akar lenni országában és ezért hálnak meg a magyarok és úgy lesz a mások politikai rövidlátásának ellenére is, de még mindig reméljük, hogy erős országunk kiépítésében az osztrák németség rokonszenve fog támogatni, ahogy a mi rokonszenvünk is ott lesz a német Ausztria megalkotásánál. Mi reméljük ezt, bár az osztrák németség között most még igen kevés nyoma van az ilyesféle belátásnak, de reméljük, mert lehetetlen, hogy ennek a rettentő tűzvésznek fényénél meg ne látszódjék, hogy két fajta él Európa közepén, s e két fajtának van csak joga önálló országokhoz. Meg fog ez látszódni és a magyarok, akik gyönyörűen hálnak meg, élni is gyönyörűen fognak az idők beláthatatlan végéig. Katonának, vezérnek, parasztnak és úrnak ez a két fajta való, ennél fogva nagy hiba volna, ha éppen ez a két fajta nem értené meg egymást.

Mikor a limanovai csata volt.

Valami nagyon megrontotta a szájunk ízét. Északi nagy örömeinknek sehogyse tudunk egész szívvel örülni, még azok sem, akik a szerbiai csaták magyar lírájától hűvös, objektív elvonatkozásban észak felől vártuk mindig a megváltást. Nem bizalmatlanság ez talán, bárha az is lehet annyi elsiertetett ígélet és visszájára fordult fölényesség következtében, de inkább lehet mégis a titkon működő politikai érzék skrupulizálása: hátha már későn jött ez a hozzánk hajlító motívum s nem történtek-e a szerbiai malőr friss hatása alatt ellenünk való korrigálhatatlan elhatározások? Vagy talán ez sem, csak valami elrontotta a szájunk ízét. Kabalásak lettünk, rossz jelekben és ádáz véletlenekben hívők s akik annyiszor ittunk a medve bőrére, most rettegve várjuk, hogy a bizakodó, a kemény bizonyosságú jelentések után mikor jön az eddig pontosan beérkezett másik hír, a vigasztalan, az elkedvetlenítő. Pedig nincs igazunk, most csakugyan örülni kellenék, most olyan történt, ami még soha, ami Szerbiában sem volt, mert hiszen ott csak seregrészeket vertünk meg s a főerő váratlanul csapott le ránk, itt pedig maga a főerő vonul vissza és ha most meg is kellene állnunk, a bomlás első fekélye most kifakadt a rettentő test tömegén. És még sem tudunk örülni. Nem bizalmatlanko-

dunk, hiszünk, próbáljuk látni az eseményeket egész jelentőségükben is, ez a borzasztó, örülni még sem tudunk, s a szívünket hideg kéreg kezdi elborítani. Ha a sok nagyhangú beigérés csődjéből támadt csalódás hatása volna ez, ha a feltámadt gyanakvás volna, akkor lehetne most fenekedni az okozók ellen, lehetne a sajtóról beszélni, amely nem is egészen a maga hibájából fantasztikus frázisokkal fűtötte részegre fantáziánkat s egy mérges káromkodásban a diadalüvöltők ellen kiadhatnánk minden mérgünket. De mi hiszünk és búsan nézzük északon vérző testvéreink dicsőségét, még azok is, akik csak északról várták a megváltást és akik hisszük, hogy a megváltás itt van. Szomorú az ország, nem hitetlen, nem reményvesztett, csak szomorú. Talán, mert most karácsony van és most érezzük először a családok pusztulását s ha most gondolunk északra, nem a győzelmes hősök képe rémlik elénk, hanem szenvedő mieinké, akiknek nehéz gránátok gyújtanak fel karácsonyfát Lengyelország fenyveseiben, a harag rettentő ünnepén. Talán innen van az az ellágyulás, vagy talán valami szégyen féle marja lelkünket: bús bakák elfordítják egymás elől tekintetüket, s a hősök népe ott ódalog a túlsó parton, a gyávák harmincadján. Keserű érzés: mit tudnánk mi, ha magyar lélek világítana rohamunk előtt, hogy vernék ronggyá az ellenséges világot, ha a magunk

harcát harcolhatnánk, a magunk módján és látván és érezvén isteni erőnket, fájdalmasan feszül dagadó izmainkra a derék, polgári közepszerűség pórása. A meg nem tett tettek, a meg nem vívott csaták mérge mérgezi lelkünket, és régi bűnök járnak most vissza, kishitű apák bűnei, akik a maguk gyöngeségeitől nem ismerték meg ennek a népnek győzhetetlen erejét s akik nem merték megnyitni ennek a népnek a maga külön útjait. Honvéd! Görgey hadi mozdulatai jelentenek életet és talentumot a Napoleon után oly sóvárrá vált hadtudományban – mondja Moltkének egyik írása és Mádi Kovács ijesztő zsenit árul el egy szimpla hadgyakorlaton és ahol magyar vezetési harcba a magyart, ott nem áll meg ellenség és egy Európának új szó virágzik ki a csatatereken: Honvéd! És honvéddé lesznek a többi magyar ezredek is, ha velük van a magyar lélek és büszke csatájukban ennek a léleknek szerető simogatását érzik fáradt homlokukon: barát, testvér, szent tud lenni a magyar annak, aki szereti és a végtelen rónák fergetegje zúg végig lelkén, ha tiszteltnek látja a háromszínű lobogókat. Valami történt, ami másképen lehetett volna és régi bűnök járnak vissza rontani örömünket. Páratlan hős a magyar most is, de hátha ... hátha rosszszak lesznek megint a közlekedési viszonyok és Úristen, a hadiszerencse forgandó, ma nekem, holnap neked ezt mondta a szerbiai dol-

gokra is vezérünk, Tisza István, továbbá lám, most mi vagyunk azon a vasúttjától megfosztott, tönkretett-utú terepen, ahol az orosz nem tudván mozogni, megverődött, s most már nem tudunk villámgyorsan erőket vetni veszélyeztetett pontokra. Tudjuk, hogy Hindenburg zseniális, hogy Ludendorf is az, Conrad is az, de a sorstól félünk, amely lehetőknek mondta a lehetlent, amely megtette azt, hogy nem adott győzelmet ott, ahol túlnyomó részben magyar seregek harcoltak. Hiába tudjuk, hogy ez nem a magyar seregeken múlt, sőt . . . hiába tudjuk ezt: a sorstól félünk, és nem tudunk örülni az északról jött nagyszerű győzelmi híreknek.

Pedig, mondom, nincs igazunk. Ott alighanem megkezdődött a kibonyolódás és hősi fiaink romlatlan kedvvel üldözik a futó ellenséget. A mi bús ellágyulásunk mégis csak a karácsony és a háború tragikus ellentétéből lett és ha lerázzuk magunkról azt a keserűséget, látjuk tisztán azt is, hogy a galíciai győzelem a hadi jelentőségen kívül talán politikailag még sokkal nagyszerűbb értékűnek mutatkozik. Akár hogy is alakulnak a továbbiak, az bizonyos, hogy a jég meg van törve, s az a lidércnyomás, hogy az orosz erő kifogyhatatlan, megszűnt. Stratégiai szempontból lehetnek gazdagabb, vagy mérsékeltebb eredményei ennek a kolosszális sikernek, lehet, hogy közel tudjuk hozni döntéshez a dol-

gokat, lehet, hogy csak egy fejezetet zárunk le és még végtelen munka következik, de ami eddig már megvan, az egész orosz sereg megtántorodása, elszédülése és visszamenekülése, ez maga a legtöbb: ez kínos, babonás érzések szünte és az egész világ lelkének megszabadulása attól a rémes fixaideaától, hogy azt a tömérdek testet nem lehet érzékenyen megsebezni. Hát lehet megverni és pocsékká tenni is lehetni fog és ezt nemcsak a várakozó semlegesek látják hol örömmel, hol magukra ébredő döbbenéssel, hanem látjuk mi is és ez a megismerés lassan úrrá lesz gonosz kétségeinken, s végre meghozza az örömet is, mire ezek a sorok megjelennek.

A nagy idegenségről

Egy német katonával beszéltem, jóképű értelmes ember volt, a polgári intelligencia köréből való. Azt mondta a német katona, hogy most elfoglalják Szerbiát és aztán már csak az angolok maradnak, Calais és Dunkerque, vagy ahogy ő mondta Gálé és Döngkerge, azután mehetünk haza, ha élünk, mondta. És ha nem élünk? A német jövőért és gyermekeim jólétéért halok meg, ezt mondta a német katona azzal az exakt szabattal és szinte gépies precízióval, ahogy minden más német katona ugyanezeket a szavakat ugyanígy, pontosan és uniformizot-

tan mondja és ahogy a hívő mohamedán idéz akármilyen kérdésre egy megfelelő korán-idézetet. Ha azt kérdem a német katonától, hogy nem fogyunk-e ki a munícióból, prompt válaszolt rá: ha nem elég, kapunk indirekt Amerikából mint zsákmányt és ha azt kérdem, hogy mennyi ember van, gondolkodás nélkül feleli: egy szállal sincs több, mint amennyi az egész világ legyőzéséhez kell, és ha azt kérdem, hogy nem lehet-e Németországot kiéheztetni, hideg főlényyel mondja: Dank unserer Tapferkeit (ezt nem lehet lefordítani) Belgium, Franciaország és Oroszország mindennel bőven ellátnak.? Mindig így, készen megfogalmazott epigrammákban,, amelyek szemmelláthatólag így, használatra készen szállított nekik a fejlett német ipar s szájukba rágott Spruch-okban felelnek; azt mondják, hogy a német birodalom lakossága félelmes vasúti hálózatával együtt 150 millió ember, azt mondják, hogy csak az Istentől félünk és a mi jövőnk a tengeren van és mindig pontosan ugyanazokkal a szavakkal mondják, mind a német katonák, a polgári intelligencia, a kisiparos, a mezőgazdaság és a városi lateinerség, mind tömör Spruchokat mondanak, annak jeléül, hogy a német felkészültségnek éppen olyan integráns része egy minden kérdésre kész argumentummal szolgáló háborús ideológia, mint a munícióbőség, vagy a kifogástalan és kifogyhatatlan

élelmezési üzem. Úgy látszik, katekizmusokból tanulja meg minden német a maga meggyőződését, apologetikus előadásokból, amelyekben készen és precízen megkapja technikai felszerelése mellé a morális és szellemi cakümpakkot, s ahogy arra a szóra, hogy Sturm, kiugrik az árokból és előre megy és valamely jelre átmenet nélkül a lelkesedés praoxizmusába lendül, de mindig tudatosan előre megfontolt szándékkal, hibátlanul kimért szilajsággal és tadellos négyszólamú kórusban, ugyanúgy a háború céljára és a német győzelemre vonatkozó bármilyen kérdés mindig ugyanazt a szellemi exerciciumot váltja ki nála. Drillnek is mondják ezt és nekünk ez kísértetiesen félelmes, de a bámulat adóját leróván, napirendre térhetnénk fölötte, ha a német katonákkal való beszélgetéseimben egyéb, minket már egész közelről fenyegető jeleket is nem fedeztem volna fel.

Azt kérdeztem a német katonától, hogy miről ismerhetem meg a német katonát és miről a poroszt? Ja, mondta, és levette a sikkáját, itt fent van a piros-fehér-fekete rozetta, ez a birodalom szine és alatta van egy kisebb a poroszoknál fehér-fekete, a bajoroknál kék-fehér, württembergieknél zöld-fehér és így tovább, mindig az illető Land színében, ahogy az osztrák birodalmi sárga-fekete mellett kisebb rozettán a cseh, tiroli, magyar, horvát és a többi színek láthatók. „Nana,

mondtam én, hol látott maga ilyet, maga német katona?” Amire ő: „Ha most nincs így, így lesz azután, mert az osztrák birodalomban is rendezve lesznek a szövetkezett államok jogai”. „De bizony ez rossz lesz”, mondtam én, „hiszen Magyarország önálló ország, *pragmatica sanctio*, kiegyezés, dualizmus”, mondtam, amire ő azzal felelt: „Van Magyarországnak ipara és kivitele? És ha nincs, hogy akar a német gazdasági egységen kívül megélni?” „Jó, jó, mi ezt az ipari, kiviteli, beviteli és mezőgazdasági kérdést előbb elintézzük Ausztriával, aztán beszélgetünk a német testvériségről”, mondtam én, úgy értvén a dolgot, hogy Magyarország a maga önálló érdekei szerint fog majd gazdaságilag Németországgal szövetkezni, de a német katona másképpen értette, mert: „Igen helyes, mondta, Németországban el is várják, hogy a magyarok hálásak lesznek a császárnak, lemondanak állam jogi bogaraikról, lehetővé teszik az egységes Osztrák birodalmat, mellyel Németország kényelmesen manipulálhat Hamburg-Bagdad című politikájában”.

Így. És itt nem az a nevezetes, amit ez az egy német katona a német szándékokról mondott, hiszen ő csak egy művelt polgári középosztály volt, s mint ilyen lehet egyes rétegek vélekedésétől befolyásolt, s a vezérek politikájáról rosszul informált, de nevezetes, hogy ezt szintén egyformán mondja minden

német katona és ami véglegesen a legnevezetesebb: ez az új és kész ideológia, a magyarságnak a német gazdasági politikához való viszonyáról készen szájukba rágott válaszgűjtemény nem német gyártmány, az egész kétségtelenül osztrák gyártmány, made in Austria, Wiener Manufaktur für staatsrechtliche Doktrinen, 1914-15. Körber et Comp., zu beziehen von jeder k. k. Gesandtschaft ibi ubi. Hogy a magyarok most már belátják a centrális birodalom üdvét, hogy Ausztria a háború tűzében homogén hatalommá kovácsolódott, hogy az österreichischer Banner, a Habsburger Wappen árnyékában im Lager Radetzky's együtt vannak Ta Donauvölker és Ausztria steht fest und treu auf der Wacht an der Donau, és mindenekfelett azok a ravasz dolgok, hogy Németország csak így használhatja Monarchiánkat, s a mi szövetségesünk csak így hasznos a német világpolitikának és Ausztria, lám ezt akarja és az egész csak a magyarokon múlik és csak nem fognak tán a magyarok a német politika ellenében szegülni azáltal, hogy meggátolják az egységes Ausztriát, – ezek a tapogatódzó, árulkodó, intrikáló, provokáló, heccelő, körmönfont, fülbemászó német mondatok számtalan osztrák röpirat szárnyán repültek szét a német földek minden zugába és minden német polgárok fülébe másztak és ott a drill többi készsége közé elraktározódtak, készen a maga idején

való felhasználódásra. A német közvélemény egy szín-osztrák ideológiával van most felszerelve s ha a német előtt olyan kérdések bukkannak fel, melyekben a magyarság is szerepel, a német polgári intelligencia, a kisipar, a mezőgazdaság, a városi lateinerség és a szervezett munkásság az osztrák röpiratok, az osztrák propaganda, az osztrák dialektika készen szájába rágott anyagával válaszol prompt és gondolkodás nélkül. És a német közvélemény nem mondható kis miskának, sőt igen nagy Miska, sőt nem is Miska, hanem maga a deutscher Michel, aki most katonaként züchtigolja a világot, s azután majd gazdaságilag és politikailag fogja züchtigolni. Ezzel a Michel-lel azonban mi, magyarok egész szépen meg tudnánk egymást érteni, s nem is kell ahhoz az állambölcsésésnek valamely kivételes teljessége, hogy a magyar igazság bő és tetszetős és Spruch-okba, epigrammákba és katekizmusokba fogalmazott apologetikáját, a magyar probléma magyar ízű ideológiáját mi itthon megalkossuk és hasonlóképpen röpiratokban a német olvasó szájába rágjuk. Nem lehetetlen, sőt az osztrák szakirodalom nivójából következőleg szinte valószínű, hogy a mi egyszerű és kétségtelen igazságaink egyes fogalmazásban jobban fülbe másznának és jobban megmaradnának a német drill rekvizitumai között, s az én szerény hitem szerint tisztára a mi

politikusaink, publicistáink, hogy ne mondjam, államférfiaink vétkes renyhességétől van, hogy most, amikor a katonaruhás német polgárral beszélek, az nem a magyar ideológia készletéből szolgál precízen megfogalmazott aforizmákkal. A német gondolkodás az egyszerű kategóriákon épül s a „Pflicht”, a „Recht”, a „Macht”, a „Fleiss”, a „Grosse Einheit” és a „Deutsche Industrie und Handel”, és az „eisener Willen”, és a „jriujn wollen wir sie dreschen” és a „Sieg”, a „Weltpolitik” és a „Germanische Gedanke” nekik abszolút és egyszerű realitás, mint a cipőkészítés, a hivatalos órák lelkiismeretes abszolválása, mint a sör reggel és a kolbász a káposztán, egyszerű, magától értetődő, természetes, minden komplikáló vonatkozástól és összefüggéstől mentesen elhatárolt valóság. Az ilyen kész, zárt formákból kapcsolódó, drillicizált gondolkodásba nem nehéz tetszés szerint új kész formákat bekapcsolni és hogy ez az osztrákoknak sikerül, hogy ők megelőztek és a német katona nekem „Donauvölkert”, „deutsche Wachtot an der Donau”, „Geregelte Innenverhältnisse der österreichischen Monarchie”-t, „Gleichberechtigung der Nationalitäten”-t és „hoffentlich werden sich jetzt die Ungarn besinnen”-t és „eine grosszügige Politik”-ot mond és nem mondja azt, hogy „Ungarns ausgeprägte Selbstständigkeit ist die Garantie des inneren Friedens” és

hogy „Ungarns Schwert is der Freiheit wert” és hogy: „dem deutschen Michel ein teurer Fund: der freie Ungar im freien Bund” és hogy nem mond egyéb ilyen Spruchokat (bocsánat, ha németségük nem kifogástalan, fájdalom, magamnak kellett gyártanom őket), az a mi Pató Páljainkon múlt, akik még mindig azt hiszik, hogy eh, rá érnek arra még. Pedig nem érnek rá arra még és hovahamar vége lesz a háborúnak és a német probléma és az osztrák probléma és a román probléma, és a török probléma hovahamar fel fog vetődni és lesznek, akik a bonyolult sorozatba valahogy a magyar problémát is be akarják majd illeszteni. Ez okvetlenül megkísérlődik és ahogy én a német katonákkal beszélgetvén, látom, örült konsternáció és kellemetlen meglepetés lesz német barátainknak az a váratlan megismerés, hogy egyáltalában van magyar probléma. Hiszen a magyarok már „besinnolták” magukat, fogják mondani odakünn, a magyarok nem akadályozhatják hálátlanul a a dunamenti német pozíció szilárdulását, a magyarok mit kezdenek itt megint elavult nótákat fújni, ezt mondják majd odakünn és megmozdulásunkban éppen az osztrák árulkodás igazolását fogják látni, ha mi idejében és epigrammatikus Spruchokban beléjük nem drillírozzuk, hogy magyar probléma is van a világon és ennek magyar ízű megoldása eminens német érdek.

A beteg Turán.

V.

Egyszer elhangzott egy nevezetes mondat a kormányelnök részéről is, igaz, hogy csak elszólás volt, de ez a minősége semmiképpen nem alterálja értékét. Tisza grófnak több elszólása nyújtott már azelőtt is meglepő adatokat tetteinek is, belső emberi kvalitásának is megértéséhez és ez a mostani nem kevésbé ilyen: gondosan titkolt keserűségekre, idegességekre, amelyeknek nem volt külső jelük, sőt talán magyar skrupulusokra világít rá, senkitől nem ismert belső konfliktusokra, amelyek egy itteni kormányelnök lelkében a bennelakó 67-es politikus és magyar ember között okvetlenül kitörnek. „Ami szerencsétlen közjogi helyzetünk”, – így, ilyen bús, ellenzéki magyarsággal szólta el magát Tisza gróf, és ha ezt a kijelentést bonyolult magyarázkodásba is burkolta rögtön, a lira kicsendült, egy kedves meglepetés zamatát élvezve visszhangzott az ellenzéki so-

rokból: helyes, ezt mondjuk mi is régen. Szerencsétlen közjogi helyzet! Ez az. És most az úgynevezett világháború van, amelyben mi magyarok példátlan virtusbeli és akaratbeli készséggel többek között éppen azért is verekedünk világraszóló szépen, hogy ezt a szerencsétlen közjogi helyzetet kevésbé szerencsétlenné tudjuk módosítani! Most végre itt van ez a mondat, és ha Tisza gróf csak véletlenül is mondta ki, a fő az, hogy kimondta, s bár nem vont le belőle konzekvenciákat, impulzust adott, hogy mi levonjunk ilyeneket. Ha szerencsétlenné látja, nyilvánvalóan meg is akarja javítani, ezt róla fel nem tételezni sértő volna, s ilyen módon ez az elszólás nevezetes kormánynyilatkozattá nemsedik.

Egy osztrák politikus röpiratáról.

Most azt mondják, belső béke van, Treuga dei, Burgfrieden, testvériség, kölcsönös fegyverszünet, vagy amit akartok. Hiszen ez természetes is, most háború van és belső villongásokkal igen meggyengítenénk magunkat, s ennél fogva természetes, hogy békebontó nyomtatványoktól szigorúan elzárja a nyilvánosságot a cenzúrának nevezett hatóság. S éppen a teljesen indokolt ellenőrzés teszi lehetetlenné, hogy több osztráknyelvű írásművet egész érdekes mivoltukban ismer-

tessünk, mert bizonyos, hogy például egy Munin nevű „aktív osztrák politikus” röpiratában, amely könyvkereskedéseink kirakatából hívogatólag int felénk, egész sereg itt reprodukálhatatlan állítás, kívánság, panasz és szemrehányás található. De mert a dologban nem a tartalom a legnevezetesebb, mégis észre kell venni ezt az írást és sok egyéb hozzá hasonló írásokat, lévén ezek kétségtelen dokumentumai annak a jól szervezett akciónak, amely a testvér Ausztriában ellenünk már megindult és annak a „közveszélyes örültségnek”, amelyet a miniszterelnök emlékezetes szavai nyomán az osztrák lapok ártatlan képpel kerestek és nem tudtak megtalálni az osztrák papiroserdő rengetegében.

Tatflugschriften! Ez a gyűjtő-címe egy röpirat-sorozatnak, amelyet aktív politikusok, köztük osztrákok írnak, s amelynek osztrák részről nyíltan vallott célja, hogy a háború utánra az akkor bekövetkező újjáalakítás, követelődés, alkudozás és leszámolás munkájára előkészítse a közvéleményt. A gyűjtő-cím maga elég energikus: Tatflugschriften,—tehát elég az elméletből, jöjjön a tett, amit osztrákul úgy értelmeznek, hogy jöjjön a pozitív erőgruppírozás, a nexusok, az érintkezések keresése, a koalíciók megalakulása, az érdekek megállapítása és összeegyeztetése, hogy ha majd beüt a béke, szervezeten és értékes szövetségesektől támogatottan csap-

hasson le az osztrák politika . . . Istenem, talán nem is kell nagyon sokáig találgatni, hogy kire. Odaát tehát szervezkednek és nemcsak egymás között, németek, szlávok és ördög tudja mi egyebek, hanem a németek átnyúlnak a nagy-német testvér segítő kezéért is és már most bizonyos vakmerően precizított tervek érdekében szimpátiákat és ellen-szenveket gyűjtogatnak a német szívekben a háború utánra. Kicsi jelek: itt most nagy-német tudósok tartottak felolvasásokat és hazatérvén Magyarországról teljes elismerést és baráti rokonszenvet írtak meg nagy lapokban, nagy cikkekben és íme, rögtön, még a cikkek nyomán támadt hangulat melegébe belerobbantak az osztrák ellenaknák. Hermann Bahr, a nagyszakállú költő hosszú cikkben fitymálja le a magyar erőt, az osztrák politikai bölcsesség és nemzeti öntudat egyszerű kópiájának minősítvén azt. És soha el nem hangozhatik egy velünk rokonszenvező nagy-német hang nélkül, hogy Hoffmennsthal, Bahr, vagy a politikusok közül valaki féltékenyen ellene ne szegülne, emlékeztetvén a németiséget az osztrák problémára, amely valami zavaros Grossösterreich ideológiában fejeződik ki. Kicsi jelek, de veszélyes jelek, annál inkább, mert ezek az agilis urak németül írnak s mert a mi politikusaink teljes jóhiszeműséggel semmi Ausztriának szegzett szervezkedést most nem művelnek, a nagy-

német közvélemény informálását, előkészítését, szövetségesek toborzását és előzetes megállapodások megteremtését nem munkálják. Már pedig, ha odakünn ellenmondás nélkül, hangosan ordítják a mi másodrendűségünket és rágalmaktól sem tartózkodva nyomkodnak vissza bennünket, ha konok kitartással írják, mondják, üvöltik az osztrák eszmét és az osztrák kizárólagosságot, akkor a végső kiegyenlítődés idején mi ugyan kevés támogató szimpátiát fogunk még magunknak mondhatni abból, amit vérrel és erkölcsi gazdagsággal most megszerzünk magunknak. Nemcsak a szó, a tett is elrepül, de a nyomtatott betű megmarad, és a lövészárkokból hazatért harcosok furcsa világot találhatnak itt a remélt jobb helyett.

Hiába tudjuk mi, hogy mi vagyunk erősek és nekünk legalább a magunk országában szuverénekké kell lennünk. Hiába tudjuk, hogy a monarchia két egyenrangú félből áll és hiába nyugszunk meg örömmel a dualizmus egyedül üdvözítő voltában, ha mindenütt máshol szó se esik a mi aspirációnkról és a középeurópai agyakba lassan beletelepül az az osztrák ideológia, amelyben dogmaként helyeződik el az osztrák probléma, mint kizárólagos valami, a német birodalom problémája mellett, s amely azt fogja eredményezni, hogy mindenütt értetlenül csodálkozni fognak, hogy mit akarunk mi, amikor

harmadik felvetjük a külön magyar problémát. És elszörnyednek, hogy hiszen ez régen meg van oldva, ilyen probléma nincs is, és hogy micsoda külön jogokat vindikálunk magunknak a nagy egészszel szemben és miért nem férünk mi meg az Ausztria bőrében? A monarchia, mint fogalom lassan elsikkad és marad Ausztria, mint német probléma. Ostobaság ugyan, de ha folyton, konokul és monoton megszakítatlansággal ismételnék egy osztobaságot, az lassanként befészkelődik az agyakba és ha a mi politikusaink ezután is csak a tettek értékében bíznak és aktíve nem küzdenek e fanatikus hitterjesztés ellen, bizony nagyon furcsa világra ébredhetünk, amikor reményeink logikus realizálódásának kellene bekövetkeznie. Az „Österreich nach dem Kriege” – mellett, bizony jót tenne egy „Ungarn nach dem Kriege” is a német könyvpiacon, a Diederichs kiadásában, a „Tatflugschriften” egyik füzeteként.

Önmagunkról.

De mindent a turáni átokra fogni mégsem volna egészen igazságos. Magunk is hibásak vagyunk és ennek bizonyítására éppen jókor érkezett meg egy szépen fogalmazott felhívás, amelyben előkelő úrhölgyek a magyar piktorokat és szobrászokat arra kérik, hogy képeket és szobrokat adjanak ingyen

valamely, az orosz járt megyék felsegélyezését célzó sorsjáték számára. Ingyen. Mindig a művészek és mindig ingyen, Lám, soha a bakkancsszállítókat meg nem kérték, hogy ilyen jótékony célra bakkancsot adjanak, pékektől se kérnek soha nullás lisztet, földbirtokostól sem kérik el a termést, sodronyágybetétgyárostól se kérik a sodronyágybetétet, sőt azoknak a hivatalnokoknak a munkáját se kérik soha ingyen, akik az ilyen jótékonyági akciókat irodákban adminisztrálják, miért ingyen hát a művész, aki abból él, hogy eladja képét, akár a fentemlített urak a maguk termékeit s aki ennél fogva éppen úgy készpénzt ad, mikor képet és szobrot ad, ahogy a fentemlített urak nem adnak készpénzt, mikor termékeiket nem adják oda ingyen? Miért nem tudjuk mi még, hogy a művészet nemcsak szent örület, hanem megélhetés is, mászóval: miért nem tudjuk, hogy a művész munkája éppen olyan pénzzel fizetendő teljesítmény, mint a társadalomra hasznos egyéb emberi teljesítmények? Miért nem tudjuk mi ezt, sőt maga Berzeviczy Albert is miért nem tudja, aki pedig a művészetéről könyveket írt, tehát szükségképpen valami komoly szükségletnek véli a művészetet és ezt a felhívást mégis aláírta? Miért?

Mert ő se érzi még komoly szükségletnek a művészetet és az előkelő hölgyek sem, a kevésbé előkelők sem, a művelt közép-

osztály sem, a tisztos nyárspolgár sem és az akadémiástól le a fiakeresig itt mindenki szolidáris abban a soha vitásnak sem látott meggyőződésben, hogy a kép és a szobor olyan valami, amit furcsa passzióból, szabad idejünkben kennek és faragnak ráérő urak és asszonyok. Az írókkal már nem vagyunk így, de a művészekkel még így vagyunk, s komoly aprehenziók támadnak abból, ha egy piktor nem adja oda azt a munkáját ingyen, amiből él, de ami a publikum szerint neki semmibe sem került. És ez a mi ilyen vélekedésünk nem helyes, nemcsak azért, mert lám, egy miniszteri tanácsosnak még kevesebb pénzbefektetéssel jár a munkája és mégis, egész helyesen, pénzt kap érte, hanem főként azért, mert ebből az állásfoglalásunkból látszik, hogy még mindig nem vesszük a művészetet komoly szükségletek kielégítőjének. Ez pedig azt jelenti, hogy nincsenek elevenen érzett művészeti szükségleteink, ami nagy baj, mert nevelésünk és kultúránk hiányosságára mutat, hiszen a művészet, éppen mert a legelvontabb, a legszublímáltabban kulturális, tehát mert nem praktikus szükségleteiket elégíti ki, csak azoknak vitális szükséglet, akik a kultúra mindenféle eledeléből jóllakván, mintegy a művészet ízesítő, a lakomát finom zamattal bekoronázó csemegéjére vágnak, s ha minékünk nincsenek vágyaink, ilyen nem elsősorban tápláló, csak inkább nemes *ízt adó*

csemegére, ez annak szomorú jele, hogy műveltségünk szegényes asztalán még csak a kizárólag gyomortöltésre való fogások vannak jelen. Világosabban szólva, a művészet nem elsőrendű életnyilvánulás, hanem az elmélyült, teljesen emberivé differenciálódott szellemi élet legékesebb külső jele, és egész kultúra csak ott van, ahol ez a külső jel már szükségképpen, magától értetődően mutatkozik. Ahol a művészet úgy kell, amint a jó közúti közlekedés kell, ott teljes kultúra van, erre mérget vehetünk, viszont pedig arra is mérget vehetünk, hogy a mi kultúránk nem teljes, mert a művészetet nem tekintjük éppen olyan pénzzel megfizetendő szociális munkának, mint a fürdőkályha szerelést, vagy a közúti vasút vezérigazgatóságát. Ebből következik azután, hogy amihez a napiéletünkben, a szakmánkban nincs közvetlen közünk, annak a számára érdeklődésünk sincs, s a magyar kultúra munkásainak alkotásait magunk se vesszük tudomásul, éppen úgy nem, ahogy nem vesszük tudomásul a teljesen művelt, de olyan idegen külföldiek. És minden közmondás ellenére az ember elsősorban a saját honában próféta, és amíg itt nem hiszünk magunkban, odakünn semmiesetre sem fognak bennünk hinni, ennél fogva szükséges, hogy a kultúra minden ágazata iránt érdeklődjünk, s ha ezt tesszük, akkor egyszerre meg fog jelenni a vágy a művészet után, a kié-

pet és a szobrot olyan magától értetődőséggel fogjuk megfizetni, mint a cipőt, vagy a protekciót és jobbulásunk legszebb tünete az lesz, hogy a művésztől ingyen képet és szobrot kérni eszünkbe sem jut. Ha jótékony célra pénzt műtárgyak kisorsolásával akarunk szerezni, annak az a helyes módja, hogy felkérjük a gazdag embereket képek és szobrok adományozására, ami azért is helyes, mert ezeket szegény művészekről fogják venni és a gazdag művészek, amennyiben ilyen a honban található, a magukéból fognak esetleg adni, de nem mint művészek, hanem mint gazdag emberek.

A magyar külképviseletről.

A Tunnel írójánál volt egyszer látogatóban egy magyar újságíró. Miután elintéződött az a kérdés, hogy Bernhardt Kellermann csakugyan magyar-e, és eldöntetett, hogy nem magyar, következtek a szokványos valóságok; hogy írta, és miért írta és miért ilyennek írta a gyorsan világhíressé lett regényt? Csakugyan érdekes volna kinyomozni, hogy mi az ilyen váratlan kasszasikerek titka, de fájdalom, a szerencsés író még sokkal kevesebbet tud erről a dolgról, mint mi kívülievők, s vallomásából erősen kihangzik a vaktyúk csodálkozása, aki mégis talált egy szemet. Felmerült aztán a kérdés, hogy mi in-

dította Kellermannnt arra, hogy egyik főalakjául egy szentesi magyart válasszon és ezen a ponton a banális intervju egyszerre a bús magyar sors közvetlen közelségébe kerül. „Mindен nemzetnek egész speciális hajlamai vannak” . . . mondja Kellermann ... s így folytatja: A magyarokban igen sok szenvedélyességét, bámulatos kitartást, soha el nem csüggedést látok . . .” „Gondoljon Wolfsohnra, (ez ugyanis a Tunnelbeli magyar) az ő törtetésében, abban a vasenergiában, amellyel kitűzött célja mellől egy percre sem tágít, – nos nem tipikusan magyar vonásokat és magyar jellemet lát ebben?” Így Kellermann, s mi elborultan gondolunk az idők forgandóságára, hogy íme a villogó gatya, amit a pusztai napsütésben Mariskáért szegeznek egymás mellének a vad jogászok, íme ez a vérlázító magyar romantika, hogy módosul a német modernség jóvoltából Wolfsohnná, egy nagyszerű szélhámossá, egy világgraszoló tőzdebanditává, egy vastagajkú buja kéjenccé, egy teljesen erkölcs nélkül való über-uzsorás-sá, szóval Wolfsohnná, akit „a magyar nemzeti sajátságokéra való tekintettel tett magyarrá Kellermann. Az embernek ökölbeszorul a keze ekkora ellenséges bornírtság hallatára, mert bár kívánatos volna, hogy csakugyan makacs energia és lankadatlan törtetés jellemezze a magyar fajtát, ez a formája annak az energiának, amit Kellermann speciáli-

san magyarnak kegyeskedik minősíteni, az a szédelgő svihákság és végső céljában egy hárem birtoklását látó vastag, izzadt bujaság még sokkal kompromittálóbbról, mint az a kirgiz lovagiasság és indián vendégszeretet, amelyet kizárólag nemzeti értékünknek koncepdáltaJk a Kellermann előzői. Emlékezzünk meg, hogy állt energikusan sarkára egy nagy német napilap, hogy „schon wieder ein ungarischer Hochstapler!” s valóban Európa tele van ilyen Wolfsohnokkal, kicsikkel és kevésbbé kicsinyekkel s itt Magyarországon naponként látjuk kiindulni őket, mint művészeket, akiknek terhes, szűk és kicsinyes a magyar kultúrélet, mint gründolókat, akiknek balkániak a mi gazdasági lehetőségeink, mint megcsúszott börzeharcosokat, akik Coriolánként átkozzák a hálátlan hazát, amely be akarja csukatni őket, s azok a nyugatra induló portyázok egyhangúan zengik a nyugati nosztalgiát, s egyek abban az erős hitben, hogy őket csak a haragos sors dobta ki ide a magyar ugarra, ők sokkal különbek és tulajdonképpen a szélső nyugat idekényszeredett hazavágyói. Ha Parisban a Café de la Paixben elszaporodnak a kabáttolvajlások, egyszerűen beszüntetik a magyar lapokat, s íme a lopások is beszünek, jeléül annak, hogy itt a hónukból kinőtt magyar értékek működtek, Wolfsohnok működtek, akik a magyar Balkánról hazajöttek az európai kultúrába.

Egy egész külön fajta alakul ki itt nálunk, akik idegeneknek érzik magukat, fölényeseknek és mintegy a bantunégerék közé kényszerült német civilizátoroknak, s ez a fajta, ha itthon marad, egy álkultúra felsőséges cinizmusából csinál kulturális atmoszférát maga körül s görényként burkolózik abba az izolált légkörbe, ez a fajta importál nekünk kultúrát a maga erkölcsi lényegéhez hasonlatos szemelvényekben s ez a fajta jár legfelül a fejlődés ormain, ahol a hisztériás nők egyházközségekbe zápítják Freudot és öt szóval három ellen kimondják a Galilei-körben, hogy nincs Isten. Ez a snob társaság, a balkánkávéháziak, a gyökértelenek, ez a magyar földre ömlött eszmeáradat tetején sárgálló tisztátalan tajték, ez a Wolfsohn fajtának az a része, amely csak rombolni tud valamely felhabzsolt, meg nem értett, mert nemzeti kultúránkban elevenné nem lelkesített idegen gondolat mámorában, ez az a rész, amelyet orthodox moderneknek, vagy dogmatikus dogmatagadóknak, vagy más paradox hibridumoknak lehet nevezni s ezekkel szemben áll az aktív paraziták serege, akik mint egy tragikus diplomácia reprezentálnak bennünket az ellenséges külföldre menvén csalni, lopni, szélhámoskodni, szóval Wolfsohnikodni. Minden új kultúrájú országban kialakult ez a felszínen úszkáló salak s a mohón béka-

pott új gondolatok mindenütt megrészegítenek egy csoportot, amely hirtelen megszimátol valamit, de azt még nem ismerte meg, hogy ezt mások is ismerik s ennél fogva parvenü göggel néz le reánk s önmagát a törvényeken felül álló kiválóságnak értékeli – mondom, minden új kultúrájú ország életének tetején ezek az álzsenik, álbohémek, álszociológusok és álcinikusok lubickolnak s mentől balkánibb egy ország, annál inkább, de, – és itt következik a bús magyar sors, a párisi kávéházakban tenyésző szerb rasztát, amely franciább cipőt hord a franciánál és piszkosabb az egész Montmartrenál, semmieserte se nézik a franciák a nemes szerb nemzet típusának, sőt ellenkezőleg, szíves jóakarattal azt a néhány kultúr jelenséget nézik annak, akik még Szerbiában is adódnak, ám a magyar raszta, mely kinőtte hazáját, mint egy ócska nadrágot, és újat lopni jött Wolfsohnak a külföldre, ezt a specieszt kaján rosszhi szeműséggel ismerik el a magyar nemzeti tulajdonságok hordozójául s a Kellermann nem tudja megérteni, hogy miért tiltakozott levélben nála több szentesi olvasó a Wolfsohn magyarsága ellen. Valami hallatlanul, szívet tépően kietlen ez a mi nagy magánosságunk, ez a testvértelen fajiságunk, ez a turáni maradékvoltunk az ellenséges európai rengetegben és ha azt nézzük, hogy mennyire igaza van Európa szemében minden görög rablóbanda-

nak, ha a mivelünk rokon törököt rabolták ki, lehetetlen fel nem horkannunk a ránk várakozó végzet előérzetében. Most arról kellene beszélni, hogy mit tegyünk mi az így fojtogató fehér veszedelem ellen, mi búsan ide, a szélre kivert sárgák és sírhatnánk, hogy milyen halálra szánt közönnyel nézünk el ama tudományos kutatások mellett, amelyek egy ősi európai turáni kultúrát nyomoznak ki s amelyek szerint a mi inferiorisnak kikiáltott fajtánkhoz képest parvenü az európai fehérek kultúrája s arról kellene beszélni, hogy amidőn hispániai ásatások és az etruszk feliratok megfejtése mintegy legitimizál bennünket az európai kluturnépek közé, a magyar tudományos akadémia tevékenysége a Szekfüügyben éri el csúcspontját, mondom, többek között erről kellene beszélni, de elég megemlíteni, mint kóros lethargiánk egyik stigmáját azt a tényt, hogy az interjuvoló újságírónak egy tiltakozó szava nem volt a Kellermann úr bornirtsága ellen, amellyel Wolfsohnban látta meg és terjesztette számtalan példányban a „tipikus magyar nemzeti vonásokat.”.

Mégegyszer Aage Madelung.

A háborús könyvek előre vetik árnyékukat és mintha ez az árnyék sűrűbb és átlátzatlanabb lenne sok más, eddig volt árnyéknál. Sok haditudósító van, tehát sok háborús

könyv lesz és mindnek olvasóközönség kell és minden olvasó, aki egy mai könyvet megvesz, esetleg csirájában elvész egy holnap megjelenendő másik könyv számára. Mindenki haditudósító és mindenki írt, ír és írni fog könyvet és mindeme könyvek előrevetett árnyékukkal sűrű homályba takarták azt a veszedelmes Aage Madelungot, aki szintén írt könyvet, de akinek könyvéről semmit sem írtak azok, akik szintén írtak, írnak és írni fognak könyveket. Senki. A könyv megjelent, rólunk, magyarokról beszél az egész világnak németül, színesen, ragyogóan, szeretettel, mérhetetlen hasznothozóan. Száz évben egyszer ad az Isten ingyen kegyelemből egy ilyen ajándékot a magyarnak, máskor Scotus Viktorokat, Björnsonokat, Neugeboreneket és bécsi sajtót ad és most, mikor Aage Madelungot adta, most féltékeny árnyékok lepik el a mi örömünket és Aage Madelung valószínűleg most, későn rájön, hogy milyen nagy baj az, ha valaki Budapesten nem volt bevezetve egy kávéházban.

Egy pár egészen szórványos kivételen kívül csak a könyvesbolt kommunikéje jelent meg erről a könyvről az újságokban. Pedig lelkesedni kellett volna, most kellett volna megszakadni a gyönyörben és nem amikor a galíciai csoda-rabbi lányának, ama Lion Leának nemi gerjedelmei jelentek meg. És köszönni kellett volna az Istennek, hogy ilyen

„Huldigung” is van, amely a nemes és oh, oly féltékenyen mellőzött magyar szépségek előtt huldigol. És most kellett volna tele gyönyörködni a hasábokat, mikor egy csomó hírhedt és uralkodó magyar író helyett a magyar könyvet megírta valaki, egy messzehangzó szavú idegen, egy csak szerelemből író, egy semmi kávéházba nem járó, egy Aage Madelung. De hát csend van. Aage Madelung eljött nyugatról, mert szeretett bennünket, de ennyire idehasonlani még sem akart: íme, magyar író lett belőle, aki örömmel gazdagon, ujjongva, boldogan kiáltja világgá a látott magyar szépséget és itt Pesten, kávéházak odván egy hatalmas szervezet, amely ur az írott betűn és korlátlan ura a magyar sikernek, itt egy hatalmas szervezet készenlétben lesi, hogy messzehangzó szava elfüljön a néma újságok szigetelő rétegében. Oh, hányan vannak így, erősek és izzószívűek, akik soha már a magyar szívhez utat törni elszigeteltségükből nem tudnak, Akikre valamelyik Izor haragszik s akikre egy szigorú hitvalló kimondta az eretnekséget, akik Egerben pipáznak letargikusan, vagy itt keserednek meg hatalmassá lett sajtólények szeszélyétől megverten, örökre elszigetelten, s akik a könyv, színdarab, redakció érdek eltemető sötét árnyékából most bus szóval köszöntik az új magyar kávéházonkívülit, ezt a naiv és tragikus Aage Madelungot.

Élhetetlenségünkről.

Most tájképek és városképek végtelen sokasága uralkodik a világon és német és osztrák és semleges képes újságok bő változatossággal ismertetik a földnek minden háborulátogatott pontját. Gyönyörű képeket lehet látni: A tiroli helyek havas szépségét és a Garda-tó böcklines misztikumát és ápolt, jól kövezett, szépházú osztrák városokat és német falvakat, tiszta, rendes kis épületekkel, régi nagyságos templomokat és tengert, amelynek partján a kultúra füstös, vagy hivalkodó és luxuriosus pompája látható. És gyáarak, tűzesszemű kohók, a vas komor csarnokai, rengeteg pörölyök és véresen világított titánjai a megfélemezett természeti erőknek, elektromos művek, elképzelhetetlen romboló energiákat munkába szoktató gépek, azután raktárak, hegyek mérhetetlen kincsekből, a kereskedés és a gazdaság fenyegető készsége, aztán deszkasíma utak, pályaudvarok, aztán megint kényelem, szépség, zöld folyókba tükröző szelíd hegyek, erdők és íves hidak, alkonyatok, a művelt síkság fölé kifeszített églepel tündéri mozielőadása, kastélyok, szállodák, gazdag majorságok és minden, amit tehetség, munka és tudás hosszú évtizedeken át produkált, s amit a természet körülkeretei a hegyek, vizek és erdők és síkságok szépségével. Ma minden helynek jelentősége van,

ma történelem ragyog a messzeségeken át és ma fájdalmas és belső közösségek és diadalmas örömök írása a térkép, amelynek szürke betűi ma a képeslapok szemléletes képeit illusztrálják. Sohasem hallott városok és hegyek lettek így jó ismerőseink, most tudjuk, hogy Stryj olyan szép és olyan kultivált, mint egy nagyváros, tudjuk a Veresica patak rejtelmesen mosolygó tó-vidékét s ami ezelőtt csak észrevétlen név volt a térképen: ma Stallupönen mint szép, ormos házikók jól ismert csoportja él képeink között. Ahol eddig a térkép egy zugát láttuk, ott ma beszédes képek nyomán dübörgő gyártelepek képe elevenedett meg és észre sem vett kis falukról ma már tudjuk, hogy dúsak a táj szépségeiben és ismeretlen városkák megnézni való népviselete, szokásai, templomai ma feledhetetlenül élnek tudatunkban. És tudjuk a vasutakat, amelyek ilyen megismert helyekre vezetnek és ujjá-született a történelem és Osztrolenka vizes síkjain a jelen csatái mellett ott lebeg a régi csaták árnyéka és minden hely belevésődött az emberek emlékébe és az aggodó érdeklődés mai idejében egy rengeteg geográfiai tanfolyam működik, melynek mesterei Höfer és a német legfelsőbb hadvezetőség és amelynek tankönyvei az illusztrált újságok.

Ezelőtt drága pénzen és furfangos üzleti mesterkedéssel kellett helyet váltani egy

fürdőhelynek, egy érdekes városnak, vagy egy szép fekvésű tengerszemnek a reklámot és hírnevet jelentő világlapokban, ma elég egy katonai üdülőtelep, egy átvonuló tréncsoport, vagy akár csak egy kaszáló paraszt, aki a háborúnak szerzi a kenyeret, ma elég a leglazább vonatkozás a háborúval, hogy valamely vidéket szélteben ismertessenek és reklámozzanak a máskor oly válogatós képes újságok. Nem tudom, mások is meglátták-e már, hogy milyen roppant vagyon háramlik az ilyen félreeső vidékekre, de valószínű, hogy máshol észrevették és hivatottak ki is használják ezt a lehetőséget és bizonyos, hogy nálunk senki sem vette észre és senki kihasználni nem próbálja. E sorok szerény írója sok földet látott, de eddig soha arra nem gondolt, hogy a Mazuri-tóvidék szép és lápos rengetegével érdekes, sem arra különösképpen nem vágyott, hogy szemtől-szemben lássa a Drina szakadékos szurdokait, most azonban a képek szuggesztíója él és az első adódó alkalommal megnézi ezeket a helyeket és bizonyos koronákat ott elhelyez e sorok szerény írója. Bizonyos, hogy számtalan turistakedvű európai járt így, látván feltárulni az ismeretlen csábító vidékeket s bizonyos, hogy eme számtalan európai között egy sincs, aki ilyen módon magyar földek látogatására kapott volna kedvet. A bécsi Kilophot és a tömérdek német „Illustrations-

Zentrale” heves buzgalommal népszerűsíti az osztrák és német helyeket a háború ürügye alatt és már nemcsak a harctereket, de a „Hinterland” távol német és osztrák városait, műhelyeit, mezőit, hegyeit, vasutait, szállodáit, tájképeit, kényelmi berendezéseit, műkincseit és egyéb kívánatos gazdagságát megismertük valamely jelentéktelen háborús aktualitás kapcsán. És – talán nem is szándékosan ez – a vonzó képek tengerében magyar kép eddig alig volt egyéb, mint rongyos, istállószerű ruthén házak, feneketlen, vad utak, kócos lengyel zsidók és fantasztikus rajzok a lelkes és lovagias magyar pusztáról és eddig nyoma sem volt egyébnek, mint amiben maga a háború a fontos és a keret csak a borzalmak és az elijesztés hatását emeli. Pedig itt is vannak kívánatosan kultivált helyek, a Tátra remek helyei is résztvettek a háborúban, etappok és védelmi előkészületek helyezkedtek el a harsogó zuhatagok mellett és gyönyörű, emlékdús felvidéki városainkon át a tábornokok és hadseregek látványossága ma is átvonul és a Balaton partján németek is üdülnek vonzó fürdőhelyeken és a diósgyőri vasgyárban német méretű munka folyik és a fellobogózott és kivilágított Budapest legalább olyan szép volt Lemberg ünnepén, mint a bécsi hadügyminisztérium zsúfolt kis előtere.

Nem tudni, kin múlik ez a dolog, de így van, hogy mi, Magyarország a háborúnak ebből az ingyenadott hasznából sem részesülünk, sőt ami kép a mi vidékeinkről megjelent, az ama keveseket is elijeszti, akik eddig idejönni romantikus vágyakat tápláltak. Az adminisztráció ötlettelen sivársága és az idegen kézen levő pénz közömbös részvétlensége okozta talán, hogy a dús magyar szépségekről a külföld még most sem kap mutató és okosan válogatott képeket és most szívfacsaróan érthető, miért hiányzanak minden német kultúrhistóriából a magyar művészet és kultúra dokumentumai: azért, mert nincs róluk kép, az idegen pedig mindenfelől ajándékba kapja a hívogató képeket, s annyira vad vidék már nem vagyunk, hogy expedíciókat szervezzenek a felfedezésünkre. Láttunk két kolumnás képeket egy tiroli faluból, ahol a népfölkelőket búcsúztatják pántlikás leányok és eszünkbe jutott egy matyó vasárnap, vagy egy kalotaszegi templokozás, mondjuk az elesett hősök emlékére való istentisztelettel vonatkozásban és ekkor ebből a kis nyomorúságunkból tisztán meg láttuk a mi egész nagyszerű nyomorúságunkat. Világszép dolgok rejlenek és kallódnak itt el és úgy látszik, ez már így lesz, ezen a világ minden új életre serkentő veszedelme sem tud már segíteni.

Szegény magyarokról.

Kérdeztük egyszer, hogy miért hallgatnak riadtan és csüggedt csúnya csendben, akik csupa ígéret voltak, csupa prófétai fölöttünkvalóság, csupa emberentúl való intuitív szemlélet és akik tőlünk alázatos áhítatot kívántak és akik nekünk minden időben homályos és fenyegető érzések sötétségében utat mutatni voltak kiválasztva? Ők maguk választották ki magukat nagyrészt, terebélyes folyóiratokat löveltek és oltárokat állítottak egymásnak és maguknak és mindent tudtak és mindent jobban tudtak és lenéztek és ostoroztak és kizártak és elítéltek saját kegyelmükből eredt küldetésükben, ők, akik most még mindig hallgatnak, mikor minden érzés ezerszer gazdagabb, mint más-kor és ezer év mögül járnak vissza érzések, prófétai szóban kifejeződni és világra jönni vágyakozók. Hol vannak ők, kérdeztük egyszer régen és a száraz ágon hallgató régi lár-más madarak azóta megmagyarázták, hogy ők részben még nincsenek elég távol a zivatáros időktől, részben nem is tartják maguk-hoz méltónak az egész háborút, amely csupa haladásellenes gondolatból tevődött össze és messze mögötte marad mindenestül az ő differenciálódott és bús ormokon járó, csillagok énekét hallgató emberfelettségüknek. Már megnyugodtunk, hogy a magyar irodalom

leghangosabbjai nem veszik tudomásul, hogy itt ezer esztendeje bezárult mélységek nyílnak fel és egy nép ébred sivatag álomból. Már megnyugodtunk ebben, csak éppen az a kérdés bontogatja a lelkek harmóniáját, hogy kik lesznek hát azok, akik írói lesznek a felébredt, régi népnek és kik fogják valamely magyar és minden mástól merőben különböző művészetté teremteni azt a tömérdek emberi értéket, ami az idegenek között idegenül élő, elzárkózott és bizalmatlanul nézett magyar lelkéből a vér és szomorúság mai idejében kivirágzott. Mert nem háborús verseket és csatadalokat és alkalmi rigmusokat vártunk mi a finomlelkű lármásoktól, hanem valami érzékeny reagálást a gazdagon feltáruló új értékekre. Csüggedt és szárnyszegett pesszimizmus elmúlását, ernyedte idegek visszaférfiasodását, művészetet, amely új vonatkozásokat talál a dolgok és az emberek között, amely feltámasztja a múltat, megeleveníti a tradíciókat, megműveli a magyar földeket és erkölcsben és világnézetben és mozdulataiban és szerelmében és gyűlöletében magyar lesz, felismerhető és minden mástól különvólóan egyéni. Hát Istenem, valami nagyon sok jele nem mutatkozik egy ilyen irodalom eljövetelenek, s azok, akik eddig Budapestnek és Nagyváradnak látták el lelki szükségleteit, továbbra is ezt a piacot szolgálják ki s a magyar tájakon még mindig nem olvas könyv-

veket a magyar. Tudniillik a magyar nem azért nem olvas könyveket, mert nem vágyik a kultúrára és lusta és művelődni nem alkalmas, hanem azért, mert nem írnak neki könyveket, vagy helyesebben: nem az ő könyveit írják, nem az ő tiszta zengzetes magyar nyelvén. A magyar ember is csak úgy áll szemben mindenféle művészettel, mint akár-melyik más fajta ember, úgy, hogy a maga homályosan sejtett, nyugtalanító érzéseinek vár formába foglalt kifejeződést a művészet-től. De mert egy magyar tiszamenti alkonyat másképen muzsikál a magyar lélekben, mint egy másik ország lírája egy más fajta ember lelkében és mert a magyar paraszt másképen szereti, vagy másképen gyűlöli az úri rendet, mint a német iparvidékek elkeseredettje és mert a kultúra másképen finomítja és másképen degenerálja a magyart, mint a német: a magyar ember ezeket a magyar formákat keresi a könyvekben és ha nem találja meg, inkább ma is Horatiust olvassa, mintsem Füst Milánt. Hogy pedig azok a kevesen, akik tudnának a magyar embernek kedves könyvet írni, hogy azok miért nem írnak? írnak azok kérem, szép magyar úri dolgokat ír Szemere György és gyöngéd, nemes kultúrát ír Lövik Károly, írt még nemrégiben Cholnoky Viktor és ír ma is Gárdonyi és írnak néhányan még és fognak is írni, de ebből magyar irodalom sohasem lesz, amíg egy áttörhetetlen ellensé-

ges fal izolál minden igazi értéket a publikumtól, egy áttörhetetlen fal, amelynek átjáróin csak véletlenül, csak kávéházi népszerűkbe kapaszkodva tudott átsuranni Ady is, Babits is, Móricz Zsigmond is. A magyar közönség és írói között áll a sajtó, amely mindenképen kitűnő és nívós intézmény lehet, de egy magyar kultúrprogramm hordozójának sehogysem alkalmas. Szívfacsaró listát lehetne összeállítani azokról, akik a magyar sajtóban magyar írókról írnak, s egypár név megmagyarázná, hogy miért múlnak el nyomtalanul jelentős magyar irodalmi események és miért lesznek nagyokká olyanok, akiket a publikum enyhén szólva sohasem fog tudni megérteni. A magyar újságokban mellékes dolog minden, ami irodalom és művészet és tekintélyes, puritán lapok skrupulus nélkül kiszolgáltatják a maguk hatalmát, a nagy nyilvánosságban rejlő roppant erejüket kis stréberek, színházak körül mesterkedők üzleteinek, apró magánboszúknak és a kéz kezét mos című erkölcsi elv apró parazitáinak. Tekintélyes nagy újságok, amelyek talán undorral utasítanak vissza a vesztegető ajánlatot politikai kérdésekben, a színházi rovatok vezetőjének percentet juttatnak a színházaktól bevasalt hirdetési díjakból, ami egész különös kampányok megindítására sarkalja az illető üzleti részesedőket. Elképesztő, hogy lesz egy író valamely lapban máról holnapra rossz íróvá,

hogy lesz egy színház kultúrintézetből külvárosi bódévá és aki nem ismeri az elvadult magyar újságkritika viszonyait, jóhiszeműen kétségbeeshetik kultúránk romlásán, mert alig van olyan érték, amit devalválni meg ne próbáltak volna, s viszont napról-napra kerül a publikum elé az egész kritika márkájával hitelesítetten olyan alsórendűség, amit ha legjava művekként tálalnak fel, mindenkinek el megy a kedve a többi művek ismerésétől.

A magyar irodalom és minden magyar törekvés feje fölött, mint a végzet véletlen hajszálion függő kardja, ott lóg a kis kávéházi érdekelteknek kiszolgáltatott magyar kritika és nincs olyan művész, aki nem ébredhetne fel egy reggel arra, hogy ő valamelyik lapban elveszítette a talentumát, mert doktor Kisakál tegnap este megharagudott reá. És nincs olyan magyar író, aki bizalommal és megnyugodva várhatna védelmet és elismerést valamely emelkedett program szerint ítélkező fórumtól a magánbosszú és kávéházi szimpátia orvtámadásaival szemben. Világos, hogy ez a kiszolgáltatottság vagy kedvét szegi az igazi értéknek, vagy belekényszeríti azokba a kis maffiákba, ahol a többi kis maffiák veséjét fogyasztják el minden éjszaka és vagy egyre jobban kikerül a forgalomból és egyre messzibbre kerül a publikum szeme elől, vagy leromlik, mimikrizálódik és az ordítókkal együtt ordítóvá fajul.

Nincs hát kilátás arra, hogy itt magyar irodalom legyen, mert a magyar író csak nagyon kacskaringós és a legtöbbjére, éppen a legértékesebbjére elviselhetetlen manőverekkel juthat a publikum elé. Nincs ott sok kilátás, ha csak az meg nem történik, amit keserű gondolataink között mégis óhajtva remélünk, az, hogy java újságíróink, akik most a harc-téren járnak, a magyar értékek ihletétől megtermékenyített lélekkel, magyar akarattal és tiszta szándékokkal jönnek haza az igazságmutató véres tragédia nézőteréről és közibe cserdítenek itt a dolgoknak és réseket ütnek az izoláló falon és programot, magyar kultúrprogramot kényszerítenek a sajtóra, új megismeréseikből és nagyszerű szenzációikból épültet. Egy tisztalelkű, férfias, magyar újságíró-gárda visszatértét várjuk, halvány reménnyel s ő velük talán eljön az a jobb kor, amelyet nélkülük soha, semmi világháborúval el nem érünk s azt reméljük, hogy ők, akik doktor Kissakál Izort is ismerik, de megismerték a magyar szépségeket is, minden nagyobb lelkitusakodás nélkül az utóbbit fogják választani a kettő közül.

*

A magyar városokról.

Aki volt nagyobb vidéki városokban, pláne huzamosabb ideig, s nem a város kellősközepén nőtt szállodában lakott, az hangos hur-

mellékhelyiségek teljes hiányára, az utcán fekvő hulladékokra és arra a képre, amit a főutca végén kapunk, belépve a legközelebbi mellékutcába. Mindez eszünkbe jut a miniszter erkölcsi tanítását hallván, s szívesen helyeselünk, mert egy jobb kor előrevetett árnyékát szeretnénk látni e megnyilatkozásban. Még azt se kérdezzük, hogy miért oly későn, levelek hullása, daru távozása s járványok fenyegető közelsége idején, miért kellett ahhoz egy világháború, hogy a belügyminiszter odamenvén, észrevegye a városok abszurd gazdálkodását? Nem rekriminálunk, csak kérjük a miniszter urat, ne fejezze be az ügyet ezzel az erkölcsi prédikációval, hanem kényszerítse a városok urait, hogy csakugyan városokat építsenek a magyar pöffedt és hamis díszel várossá maszkírozott tanyák helyébe. Szép tőle, hogy bármily későn észrevette a bajokat, de most aztán csináljon is valamit, valami energikusát ebben az ügyben. Mert hiába ír róluk szépeket Aage Madelung és hiába vagyunk most a világ első népei között, csak egy idegen kell, aki meglátja és megsza-golja nagy városainkat, s menten vissza vagyunk kompromittálva Ázsiába.

Ethikáról.

A német igazságszolgáltatás kezd egészen furcsa ítéleteket produkálni, merőben külön-

bözőeket azoktól, amiket mi a magunk szociális, politikai és etnikai állapotában természetesnek tartunk. Nemrégén olvastam, hogy a frankfurti törvényszék Bensinger Miksa kereskedőt, aki a lisztet a megszabott maximális áron felül próbálta eladni, 10.000 (tízezer) márka pénzbírságra ítélte. Ugyanabban az újságban, amely ezt a német hírt is produkálta, „Megbüntetett élelmiszeruzsorások” cím alatt olvasom, hogy a budapesti V. kerületi kapitányságnál több kofát lebírságoltak ugyanilyen uzsorakísérletért és pedig Fóris Gergelyné 50 koronára, Muzsik Vincénét 30 koronára, Weinberger Simonné 30 koronára, sőt egy kereskedő, Gissel József is kapott 20 koronányi pönitenciát. Egy sereg más ilyen összegű kitüntetést közöl még az az újság s most, a német és a magyar példa elkerülhetetlen összevetése után egész laikus módon, jogászai és közgazdasági rutin nélkül, egyszerűen a tényekre szorítkozván megállapíthatjuk, hogy a német igazságszolgáltatás szemelláthatólag a nagykereskedőkre haragszik, a miénk ellenkezőleg a kiskofákra, azokra se nagyon, odakünn a törvényszék kezeli ezeket a dolgokat, nálunk a rendőrkapitányság; odakünn tehát bűnnek minősítik azt, ami nálunk egyszerű kihágás. Nem kutatjuk most, hogy melyik felfogás a helyesebb, – Istenem, ott van mértékül a német és a magyar közélémezés, akárki eldöntheti, hogy melyik keze-

lési mód válik be célszerűbbnek, – bennünket most csak az érdekel, ami ebben a párhuzamban etnikai, az a benne világosan tükröződő viszonylat, amely egy társadalom és az erkölcsi dolgok között fennáll. ...,

A törvények a nép akaratából lesznek. Ez az igazság nem is olyan elméleti, amilyennek látszik, legfeljebb abban a fogalmazásban még igazabb, hogy a társadalom akarata ellenére nem lehetnek törvények. Akik a törvényeket hozzák, kormány és képviselő, egyenként bizonyos erkölcsi kapacitást reprezentálnak és nem véletlen, hogy kik választódnak ki a törvényalkotás missziójára, hanem következik abból az erkölcsi állapotból, amelyben a magát ilyen választottakkal kifejező társadalom leledzik. Itt kétségtelenül lehet valami olyan, amit *circulus viciózus*nak neveznek: a társadalom korrumpálható s ha erkölcsi ítéletében megfogyatkozott, kiválaszthat a maga élére olyanokat, akik őt még jobban korrumpálják, de éppen abban mutatkozik meg a fajta a priori erkölcsi kapacitása, hogy az összeműködő társadalmi és gazdasági faktorok ellenére, pusztán a lelkek mélyén adott kategorikus tiltakozás erejéből nem engedik magukat tartósan korrumpálni. A jogérzet és az erkölcsi parancs nagy egyéniségekben szokott kifejeződni, akik abban a pillanatban, mikor a közvélemény elégedetlensége és megújulni akaró forradalmi feszült-

sége kulminál, mintegy a végzet embereként, az egész társadalom kiküldöttjeként lépnek az élre és ahol ezek a nagy etnikai egyéniségek a korrumpálódás folyamatát heves közbeütéssel megakasztani nem elég erősek, ott valószínűleg csak egy törpe minoritást képviselnek és a társadalom elhatározó többsége nem kívánja ellentállhatatlan erővel az ő közbelépésüket. Ahol apatikus a közvélemény és egy korrumpáló érdekeltség gazdasági és politikai bajok ügyes kihasználásával tartósan megvetette a lábát és ahol abban a hipnózisban tudja tartani a társadalmat, hogy ami így van, az nem lehet másképen, ott a kiskofákat büntetik húsz koronára annak jeléül, hogy a rablást csak kihágásnak minősíti az uralkodó erkölcs és ott a bús magyarok, a lemondó és „úgyis hiába minden” jelszavú becsületes emberek országa van, – ahol pedig elevenen él a fajta önmagát tisztító erkölcsi ereje, ott, az erős és aktív becsületesek állandó kontrollja alatt alkotott törvények 10.000 márkára becsülik a nálunk 20-ra becsült erkölcstelenséget, mert az uralkodó érdekeltség feje felett mint örök fenyegetés tornyosul az éber becsületesek ellenőrző akarata. Régi bűnök bűnhődése ez a mi drága és silány kenyerünk és ez a védtelenségünk belső ellenségeinkkel szemben, s ha ez a roppant impulzus, ez a mindent megpróbáló és mindent olyan világosan láttató háború se ébreszti aktivitásra

a fajta elaltatott erkölcsi kontrollját s nem készíti egy elsöprő erejű táborba az éber erkölcsűeket, akkor itt Lengyelország van és választottjaink a nemzet aktív ellenkezése nélkül csak bús, keserű, eltitkolt és egyszerűen negligálható hazafias duzzogásoktól alig molesztálva aláírhatják az ország felosztását.

Ex occidente Lux.

Csakugyan nem kívánhatjuk, hogy egyszerre, minden átmenet nélkül kigyógyuljanak. Egészen letagadni bennünket már bajos, de ilyent mondani még itt-ott lehet: „Az osztrák számára, legyen az osztrák akár magyar, akár szláv, akár német, nincs más választás, mint osztráknak lenni” . . . És: „Gróf Tisza István, a magyar, nem fosztható meg az osztrák géniusz vezetésétől” ... és: „hogy még egy magyart nevezünk meg, aki Tisza mellett az osztrák kormánykeréknél ül, báró Burián” ... és: „a népek nagy küzdelmében a magyarok és a szlávok szükségképen az egységbe tartoznak” ... s így tovább, egy hosszú avatagzengésű nótát, amely ezúttal Josef August Lux teremtő vénájából folyt ki, a német-osztrák folyóirattengerbe ömölvén. Hogy tehát, ha magyar ember valamit ér, az csak azért van, mert osztrák tud lenni és gróf Tisza István és báró Burián az osztrák történelmet igazgatják minden osztrákok helyeslé-

sétől kísérten, legyenek azok németek, magyarok, vagy szlávok. Valami finom hullaszag érződik a nevezetes Lux alkotásában, valahol bűzlik a közveszélyes osztrák ideológia, valahol megbomlott a századokig mozdulatlan régi rend, hiszen itt már koncesszió van: a magyar nem inferioris nemzetiség többé a német-osztrák hegemonia alatt, hanem a szlávval és némettel egyenlőképpen jeles alkotó elementuma annak a felsőbbrendű nemzetnek, amely osztrák nemzet cím alatt ebben a Birodalomban hat, alkot és gyarapít, hogy az osztrák haza fényre derüljön. Jól megjegyzendő: nem közhaza, hanem osztrák haza, nem magyar, román, tót, morva, tiroli, cseh és lengyel többé, hanem magyar, szláv és német. S mintegy utolsó kísérletül tárja felénk karjait Lux úr, mondván: jó, elismerjük, hogy a magyar is erős fiú és egyik lehet a három főalkotó elem között és nem bánom, ne legyen „Reich” föderalizált nemzetiségű keretből, hanem a magyar minden nemzetiségével csakumpakk beléphet az osztrák nemzetbe és ha ez sem elég, akkor Lux úr csüggedten konyítja le karjait és borongós kedvvel néz a különös jövőre elé.

Végső rugaszodás ez és nekünk nem is azért érdekes, mert a közveszélyes örültségek kihamvadásában egy utolsó fellobbanás, hanem a kétségbeesett okoskodásban az a szalmaszál érdekel, amelybe emez utolsó Lux

olyan görcsösen kapaszkodik. Hogy lám, a magyar is milyen kitűnő lehet, kormányos lehet és Osztrákországban vezér lehet, ha fenntartás nélkül osztrákká tud lenni és magán viseli az osztrák génusz bélyegét, amiből Lux mester azt következteti, hogy nincs tehát ok a magyarok elfeléhúzódkodására, mi pedig azt következtetjük, hogy a mintának kiválasztott magyar államférfiak valamivel nagyon megnyugtatták a legszilajabb osztrákot is a magyar fajta elosztrákosíthatása felől. Nem lehet és, oh, nem is szabad most azt vizsgálnunk, hogy gróf Tisza és báró Burián milyen tettei hatnak osztrákéakra ilyen megnyugtatólag és hogy miért éppen e két magyar születésű államférfiú ténykedése olyan, amely egy esetleges osztrák-magyar konfliktusban is az osztrák szíveknek nem aggályos. De Lux úr maga jelzi a neki egyedül üdvözítő politika kontúrjait: az osztrák nemzeti állam kiépítése mielőtt a Németbirodalommal viszonyunkat végleg rendeznők és Osztrákország minden faktorának, németnek, szlávnak és magyar-nak közmunkálása abban, hogy a nagy német szövetséges egységes, hatalmas, kívánatos és – a sorok között ez is olvasható – félelmes Osztrákországot láthasson a monarchiában. És ilyen politikára, lám, a magyar is alkalmas, mondja Lux úr, s ha ilyenek a magyarok, akkor az osztrák sors bizvást rájuk is bízható, mert akkor az osztrák génusz hitelesítő ve-

rete osztrákká magasztosítja őket, s a magyar erő is készen áll olyan veszedelmek elhárítására, amiktől Lux úr, a sorok közül kihangzó fogvacogás közben igen fél.

Mitől fél Lux úr? A németektől fél elsősorban és azután attól a politikai találkozástól, amely a németiség és a magyarság között Ausztria megkerülésével most már lehető. Osztrákország és Magyarország minden until hangoztatott egymásra szorultságuk mellett is két különváló egyéniség és ahogy a múltban voltak ellentmondó érdekeik is, úgy a jövőben is kerülhetünk olyan helyzetbe, mikor a monarchia érdekében az egyik félnek deferálni kell. A monarchia a német szövetségben viszont nem sokat ér belső válságoktól gyöngülten és eddig mindig lehetett úgy beállítani a dolgokat, hogy ezt a németeknek káros villongást jogosulatlan magyar követelődzések és mindenféle ribilliók okozzák. Ha tehát külpolitikai motívumok útján a monarchia belső ügyeiben mutatkozott belső befolyás, ezt könnyű volt az osztrák álláspont javára kormányozni és Lux úr ezen a vonalon fél a helyzet változásától és ennek megelőzésére gondolta ki a monarchia helyett Osztrákországot, s egy kristályos osztrák nemzetet, amelyben nem mint nemzetiség, hanem mint vérbeli osztrák, egyenjogú lenne a magyar is. Elképzelhető ez? Lux úr el tudja képzelni két nagy magyar államférfiú példáján épülve, s el

tud most már olyan magyarságot képzelni ezek mintájára, amelynek külön és esetleg osztrák érdekekkel ellenkező érdekei és érzései nincsenek. Ez természetesen csak Lux úr számára realitás és mi úgy érezzük, hogy ekkora magyar áldozat után még beszélni is illetlenség ilyenről még egy osztráktól is, de mindenesetre nevezetes, hogy ez a lehetőség fölbukkant egy osztrák elmében és vezéreink, magyar nagyjaink ténykedéséből következően bukkant fel.

*

Az új címerről.

Mintha egyenesen Lux úrnak volna felelet, megjelent az új közös címerről szóló írás, bejelentése egy nagyon korrekt és mindenképen figyelemreméltó korrekciónak, amely arra is hivatott, hogy éppen ezeket a közveszélyes örültségeket egy kissé moderálja. A bécsi sajtó finom tapintattal örül ennek az esetnek, ahhoz kapcsolva a maga örömét, hogy végre Ausztria nevet és címet kapott, végre valószínű ország lett valószínű nemzettel és még Lux úr sem nyilatkozik abban az irányban, hogy az egymás mellé állított egyforma nagyságú országcímerek csakugyan azt az államideát fejezik-e ki, amelyet ő Tisza és Burián bekebelezése után elképzelt. Nem lehetetlen, Lux úr keserűen csalódott, de az sem lehetet-

len, hogy az új címer elég korrekt és világos ahhoz, hogy az orthodox osztrák közjog a maga ideológiájának szimbólumát ne lássa benne. Elvégre a 67-es törvények ugyanazt mondják, amit ez a kettős egycímer és ezek a törvények sem akadályozták Lux úrékat működésükben, nem kétségtelen tehát, hogy az írott szöveg heraldikus illusztrációja kevesebb tápot ad a félremagyarázásoknak, mint maga az írott szöveg. Az új címer nem új, csak éppen most rajzolták meg és amit jelent, az nem több, mint ami eddig is volt: Magyarország külön ország, ezt mondja az új címer és újnak legfeljebb az az idea mondható, hogy Ausztria is egységes ország és Osztrákország, osztrák nemzet országa és ez nekünk legfeljebb annyiban kellemes, hogy testvérországunkban örömet kelt, s az ő örömük a miénk is. De ha most a Lux úr eszével próbálunk gondolkozni, rájövünk, hogy mindaz, amit eddig Gesamtmonarchie név alatt tiszteltünk, ezután is buján virágozhatik. Hiszen nagyjában ők sem mondtak egyebet, mint hogy a monarchia kifelé egy oszthatatlan birodalom és ha kifelé az, lehetetlen, hogy ez a kifelé egység a két ország belügyeiben is ne jelentkezzék, más szóval, hogy a két ország autonóm kormányai egymásra nézve előkelő idegenek lehessenek. Hogy az egységes külpolitika kedvéért egyik fél a másikat belpolitikailag

mennyire befolyásolhatja, ez tisztán a hatalmi viszonyoktól függő árnyalatkérdés. Ha eddig az osztrák industrializmus hatással tudott lenni a magyar belügyekre, s a magyar agrárizmus arra törekedvén, hogy nyereségként, konkurrenca nélkül is korlátlan áron itt bent értékesíthesse terményeit s a megélhetés ilyen fontos drágításával konkurrenciaképes magyar ipart lehetetlenné tegyen, ha a magyar agrárizmus ebben a törekvésében ki tudott egyezni az osztrák iparpolitikával, akkor ez az új címer semmiben sem lesz akadályozója a mi belügyünkre való semminő osztrák beavatkozásnak. Ez egy összekovácsolt egység címere és amit hirdet, hogy ebben az egységben két önálló ország van, ez csak akkor lenne minden centralizmus gátlója, ha a címerek mögött csakugyan két, egymásra utalt, s ezt egyenlőképpen belátó, s eszerint cselekvő, de saját érdekeit külön is érvényesíteni tudó ország lenne. Lehet, hogy így is van, de a címer felől az is lehetne, hogy nincs így, s a címer teljes értékű csak akkor lesz, ha kétségtelenné válik, hogy a szimbólum mögött teljes értékű realitások vannak. Ilyen teljes értékű realitás a címerben kifejezett koordináltság kifejeződése minden gyakorlati téren, s ha ezután is lesz olyan jelenség, amelyből az egyik állam nagyobb fokú érvényesülése látszik, akkor a címer még stimulálhatja is a közösséget osztrák

ideológia szerint magyarázó Luxizmust. Például, ha az osztrák nyelv (és ilyen van, ha Osztrákország van), valamely közös intézményben kizárólagos marad, vagy mondjuk, a néphimnusz marad kizárólag osztrák, akkor a címer éppen úgy csak fiktív vívmányunk, mint volt a 67-es törvény, hiszen az ilyen féloldali túlfejlődés mindig igazoló argumentuma lesz egy osztrák félről való hegemon törekvésnek, azt mutatván, hogy a gyakorlatban mégis Osztrákország a vezető fél és ő a túlnyomó az egységben. És az már megint csak nüanszkérdés, hogy ezt a túlnyomóságot teljes hegemoniává is ne igyekezzenek fokozni és amint ezt próbálni tovább is van – mondjuk – erkölcsi alap, akkor ott vagyunk, ahol az a bizonyos mádi izraelita. Mert nekünk nem az volt a bajunk, hogy az osztrákok nem akarták elhinni törvényes igazságunkat, hanem az, hogy mindig volt valami ténybeli támasztékuk arra, hogy ezt ne higyjék és ha a gyakorlatban is nem lesz teljes érvényű a címer paritása, akkor ezek a ténybeli támasztékok bizony változatlanul megmaradtak. Új közös címerünk tehát nagyon örvendetes és nekünk kedves jó szándékok jele, de nem garancia arra nézve, hogy most már veszély nélkül csinálhatunk akár egy ötven éves kiegyezést is és nem volna garancia akkor sem, ha bizonyosak volnánk most uralkodó magyar vezéreink olyan kérlelhetetlensége felől,

amely nem tűri, hogy az ipari Ausztria az egység keretében agrárgyarmatának tartsa Magyarországot. Mert ebben az esetben is súlyos hendikep volna magyar küzdőinknek az osztrák túlsúly sok ténybeli bizonyítéka, így pedig félős, hogy magyar vezéreinknek túlságosan kezükhöz állanának ezek a bizonyítékok. Kész tisztelettel tisztelgünk az új címer előtt, de egy végleges, vagy csak hosszabb megállapodáshoz is a valóság igen nagy summája kell még a szépen megalkotott szimbólum mögé.

A kétféle hazáról.

Tudjátok-e mi a haza, kérdezte egyszer a költő és akkor momentán tudott is felelni erre a kérdésre, mondván, hogy a haza az a hajlék, hol születünk és egyéb ilyesféle a haza. Ma nem volna ilyen egyszerűen és idillikusán megfelelhető ez a kérdés, mert hogy az a haza, amiért a honvéd az életét feláldozza, nemhogy válasz volna, hanem még komplikáltabbá bonyolítja a problémát. A honvéd tényleg meghal a hazáért, de teljesen illetékes körökből vett értesüléseink szerint a honvéd egész másfélét ért a haza alatt, mint például Weiskirchner bécsi polgármester úr, s mivel szemelláthatólag nem csak eltérés van a két fél között, az, hogy a haza az egyiknek magyar, a másiknak köz, hanem meg-

egyezés is van, az, hogy mindamellet mégis meg kell halni valamelyik hazáért, talán nem leszünk az isteni béke rontói, ha ezt a problémát sürgősen megfejtendőnek vélelmezzük. Ez a probléma ugyanis a magyar probléma, az Ausztria és Magyarország között tapasztalható, de mindedig teljesen fel nem derített viszony problémája és nincs a világon olyan gutgesint, mindennel megelégedett, Budapesti Hírlaphűségű fanatikus, aki képes volna észre nem venni, hogy ennek a problémának végzetesen kétféle felfogása ma kétfélébb, éppen ma a címerrendezés után kétfélébb, mint valaha, a legluégeribb időkben volt. Senkivel addig szóba nem állhatunk, sem ellenségeinkkel, sem barátainkkal véglegesen vonatkozásainkat nem rendezhetjük, míg ez a magyar probléma föl nem vetődik és meg nem oldódik és sem élni, sem meghalni jóízűen a hazáért addig nem lehet, amíg hivatalosan és törvényben végre meg nincsen állapítva, hogy mi a haza. A magyar ellenzéknek adott az Isten megoldani valókat bőven háborúutánra és nem lehetetlen, hogy már most vannak, akik titokban, a lehetőséghez és pártközi békéhez képest már most programmba próbálják összefoglalni a jövő súlyos tennivalóit. Ezeknek az előttem egyelőre ismeretlen uraknak ajánlom becses figyelmébe, egyelőre szintén csak a lehetőséghez képest és a hivatalosan körvonalozott béke határai között, hogy

semmit addig tenni és akarni nem érdemes, amíg az lehetséges, hogy a haza fogalmát kétféleképen értelmezzék az illetékesek. Mivel pedig a betegséget gyökerében kell megtámadni, a betegség gyökere pedig a kiegyezési törvények félreérthető és félremagyarázható és az osztrák közjogi rabulisztikának réseket mutató szövegezésében van, talán nem mondok nagyot, ha azt mondom, hogy külön pártot érdemes toborozni, vagy a meglévő pártok programját érdemes újra gruppírozni, amaz alapvető követelés körül, hogy a kiegyezési törvények mindenekelőtt újra és precízen megszövegeztessenek. Közjogi vagy állam jogi revizionizmusnak nevezhetnénk azt a megkezdendő és legsürgősebb akciót, amely tulajdonképpen nemcsak az ellenzék szempontjából sürgős, hanem a kormányéból is, hiszen amíg odaát a hazát úgy értelmezik, hogy az a Monarchia, s annak csak egy autonóm részlete Magyarország, amíg tehát a magyar belügyeket egy nagyobb egység érdekei szerint kontroll alá tartozóknak vélelmezik odaát, addig nem kétségtelen Tisza grófnak az a joga sem, hogy például Ausztria megkérdezése nélkül szabályozza viszonyunkat Horvátországgal. Még nehézségei támadhatnak abból, hogy nem kérdezte meg a közhaza kormányát. De nini, hátha megkérdezte? Mindegy, ez csak ránézve jelentené a probléma megoldását, az ellenzékre azonban

továbbra is sürgősen kötelező az a politikai mozgalom, amit fentebb államjogi revizionizmusnak bátorkodtam előre elkeresztelni.

*

A remény első pillanatáról.

Egyszer Parisban ért a július 14-ike, s barátom, a szállodás, a nemzeti örömből engem, idegent is részeltetni akarván, a szobám ablakába magyar lobogót tervezett. A magyar lobogó alapjába véve egyszerű: három színes esik, egy piros, egy fehér és egy zöld, merőlegesen a zászló rúdjára, ez a magyar lobogó. És ezt az egyszerű összeállítást képtelen voltam megmagyarázni annak a franciának, ki nekem magyar zászlóval akart kedveskedni és aki majd a zászlórúddal párhuzamosan, majd fordított sorrendben, majd piroszöld-fehér egymásutánban ötször újra varratta a színes sávokat, s a magyar zászló ötödször sem tudott Parisban sikerülni. Lett olasz, bolgár, argentinai, vagy amit akartok, de magyar nem tudott lenni, s akkor szomorú mosollyal meséltem barátomnak, a francia szállodásnak arról a furcsa magyar sorsról, amely nem engedi, hogy a mi magyar vágyaink, erényeink és szépségeink egyszerű háromszínét valaha elevenen zászlóként láthassa a művelt külföld. A legszebb magyar

tett híre is kihamvadt, mire odáig jutott, s ami természetes, magától értetődő, egy. szóra elhíhető volt, ha Szerbiában, vagy Argentinában történt, az, ha Magyarországon történt, legfeljebb elutasító közönyt, de legtöbbször teljes oda sem hallgatást: erednie? nyezett a távoli nyugaton. A legegyszerűbb jog, a legelemibb Igazság, a legszebb táltum, a legtisztább erkölcs minden furcsa, groteszk, érthetetlen, idegen, vádízü lett, ha itt termett Magyarországon, s ezt a nagy, ellenséges közönyt azzal magyaráztuk sokáig; hogy egyedül vagyunk árva társtalan turániak és vérszerint idegenek itt Európa ezer éveit elfoglalt; közepén. Most a háborúban kezdett; világosan meglátszani, hogy tulajdonképpen sok minden önmagunkon múlik és nekünk kellene segítenünk egy egészen új nemzeti programmal magunkon.

A mi tragédiánk geográfiai jellegű és ami itt eredt az elszigetelt Magyarországon, annak minden értékes savát, minden gazdag arany szemcséjét kiszűrte az izoláló réteg és ki nyugatra csak vékony érben és csak apró piszkokat lebegtetve érkezett minden, ami itthon hatalmas aranyát hömpölyögtető, dűsvizű folyamnak indult. Kezd már látszani, hogy nekünk magyaroknak ebből a háborúból egyetlen pozitív hasznunk lesz, a közvetlen érintkezés a nagynémet politikával, a velünk közös érdekű nyugattal, s lám, német

barátaink régen egyenrangúnak ismerték el a magyar zászlót, a városok ünnepi díszében a német és osztrák mellett egyformán jogosultnak, s ezzel világosan és érthetően tudunkra adták, hogy megismertek, hogy önálló és önmagával szabadon rendelkező államnak elismertek, értékeinket magyar értékeként becsülik és Magyarországot a magyar lobogó legitimálásával a szabad, egyéni országok között legitimálják. Az első intés ez nekünk onnan Németországból, hogy ők levonták a konzekvenciát, s most rajtunk a sor, hogy ilyen győzelmünk eredményeit biztosítsunk magunknak. A háborúnak vége lesz s azok a hullámhegyek, amelyek ormáról a magyar és a német gálya küzdői egymást meglátták, visszasimulnak a közbenső osztrák földség mögé. Megint nem fogjuk egymást látni, ha most nem ásunk, nem rohantunk, ha kell csatornát, amelyen át mindig érintkezhetünk. S ha nem akadnak magyarok, erősek és a jövőbe látóak, hogy a készségesen kínálkozó német segíteniakarást Magyarországnak teljes kiépítésében ki is tudják használni, ha most nincs senki, aki odakinn a közvéleményt rólunk és problémáinkról világosan informálja és azt az igazságos érzést, amely többféle mellőztetéseinkben elégtételt akar adni, egy öntudatos és mindkét félre hasznosnak megismert szoros német-magyar kapcsolatban politikai hatalommá fejlessze, ha nincs

senki itt Magyarországon, aki a német barát intését megértse, akkor a magyar zászló megint eltűnik Németországban, mert a zászló egy szabad és szuverén országban a nemzet szimbóluma, s ha mi meg nem teremtjük most ezt a nemzetet és ezt az országot, mikor a német hatalom zászlónkban elismeri ebbéli jogainkat, akkor csakugyan nem vagyunk jók egyébre, mint hogy lisztet termeljünk Ausztriának egy nekünk koncedált autonómiáért cserébe. Nekünk nem elég a közös címerű zászló, nekünk az kell, hogy odakünn magyar lobogót tudjanak és azt tudják, hogy ez a lobogó egy Magyarországot jelent, amelyik van!

Turáni hajnal.

VI.

Elevenbe vágó téma ez és csak azért fér eí egy ilyen szűk kis helyen, mert egészen kívül van még a közvélemény érdeklődésén s a politikai illetékesek sem vetettek még rá szemet. Apró téma, illetőleg még csak embriója egy témának, de szép, nagy, terebélyes kérdés lehet belőle, amelyre a felelet a magyar impérium lehetne, csak egy kicsit meg kell előbb szünniök bizonyos babonáknak és a kis nemzetek és a kis országok kiszolgáltatottságáról és másokra, protektorokra utalságáról szóló dogmát kellene előbb érvényteleníteni a magyar ideológiában. Egész kicsi nemzetek megélnék a maguk emberségéből s lám, éppen most lett az ötmilliós Bulgária az egész világ konflagrációjában döntő faktor és Görögország és Románia, szintén kevésnépű országok, sokkalta nagyobb súllyal számítanak, mint a harmincmilliós imperialista Olaszország. Azután más kis országok. Hollandia,

Svájc es Dánia, Norvégia és Svédország, pusztán önerejükből tiltattak el maguktól minden illetéktelen kényszert és ha Szerbia rosszul jár ebben az afférban, ez nem azért lesz így, mert kis nemzet lakja, hanem, mert érdektársai, a hatalmas imperiumok szintén rosszul jártak. Belgium ma lehetne olyan módon semleges, mint most Görögország és kis nemzet léteére népe egész okosan elhelyezkedett volna a tülekedő nagyok között és há szabadakarattól az entente érdekeltségéhez csatlakozott esetleges rossz sorsa csak az entente tragédiájából ráeső rész lesz és semmi esetre a kis nemzet tipikus végzete. És talán szabad azt ma már kimondanunk, hogy mi is elkallódtunk volna, ha ötvenmilliós nemzet lennénk is mihelyt a háború a szövetségre kedvezőtlenül fordult volna és, ezt ismét szabad talán már kimondanunk, az, hogy a szövetség Isten segítségével megnyeri a háborút tekintélyes résztett a magyar nemzet sikere is, melyből a mi részünket nem szabad úgy fogadnunk, a kis nemzetnek azzal a lemondó szerénységével, mintha másoktól függene; hogy részeltessenek a sikerből és mintha nekünk minden kis koncesszióért az ingyen kegyelmet illene mutatnunk.

Senki sem gondolhat arra, hogy az erős szövetség nem jó dolog, de ez nem csak a kis nemzetnek, hanem a nagyobbaknak is jó és

nincs a világon hatalom, amely egyedül megállhatna más hatalmak koalíciójával szemben. Úgy látszik, ezt az egész világon tudják és semmi kis európai nemzet nem vallja azt, amit mi vallunk, hogy kedves és megtisztelő leereszkedés, ha egyáltalában szóba állhatnak velünk, sőt a nagy nemzetek se mutatják ezt a leereszkedő fölényt a többi kicsinyekkel szemben, hanem igenis, egyenlő félként aszerint bánnak velük, ahogy a maguk fontosságát és jelentőségét adminisztrálni tudjuk. Ez az önmagunk beállítása a nemzetközi viszonylatba, függ a kis nemzetek kultúrájától, attól, hogy a békés munkában is mennyire egyenrangú félként vesznek részt és függ a kis ország belső rendezettségétől, amely lehetővé teszi, hogy ott egységes, egyéni nemzet alakulhasson ki, a maga akaratát tudó és önmagát eleven, érző és gazdasági fejlődésre képes, ennél fogva magának a nemzetközi viszonylatokban is helyet kereső, egy zárt fajta karakterét viselő, egy és egyéni és öntudatos. Függ tehát a kis nemzet belső gazdasági kiegyenlítetttségétől, de függ attól is, hogy a többi nemzettől megkülönböztető nemzeti egyéniség, amely az úgynevezett nacionalizmusban fejezi ki magát, milyen ideológiákra hajlamos és ezek a nemzet tetteit meghatározó ideológiák mennyiben közösek és hasonlóak más, esetleg nagy nemzetek ideológiáival. A nemzetek között gazdasági harc folyik s kö-

zöttük az érdekek közössége teremt erős kapcsolatokat, de az egyes nemzetnek imminens gazdasági érdeke is, hogy nemzeti különvalósága és külön értéke pregnánsul kifejeződjék, s amit produkál, azt kívánatos értéknek tartásák a többiek s így meg legyen az a tekintélye, amely a harcokban hatalmas erkölcsi bázist biztosít neki. Van tehát a nemzetnek egy olyan törekvése is, amely szimpátiákat, együttérzést, rokonságot keres másokkal, amely keresi a hasonló nemzetegyéniségeket, akikkel nemcsak könnyebben alkuszik meg a gazdasági harcokban, hanem akiknek szövetsége egyúttal ezt a belső nemzeti kiépülést is stimulálja. A nemzet tehát ideális és nem közvetlen gazdasági motívumok útján is keres összefüggéseket és épen az ilyen motívum, a faji ideológiák egymást keresése és az ilyen ideológiák egymáshoz simulása és egy generális faji programban kiépülése igen hatásosan befolyásolja ama hatalmi csoportok kialakulását, amelyek mintegy lelki rokonságtól is összefűzötten nemcsak a gazdasági harc terén harcolnak együtt, hanem egyúttal egymás nemzeti erősödését is segítik, azt a nemzeti konszolidálódást, ami erős biztosítéka a gazdasági konszolidálódásnak is. Élesen rajzolja ki ezt az igazságot éppen a mostani világégés fénye, s tisztán látjuk a társtalan magyarságot, amely nemzetté kialakulni oly nehezen képes és amelyről még a fő fajta köré

ki nem kristályosodott elemek folyton leválni törekeshetnek s amely faji pregnanciájú nemzetek között nehezen állj a az irrendenta bomlasztó támadásait. Minden ország népe nemzetté akar lenni körülöttünk és faji energiákkal szívja magához a rokonfájtákat és kelt, hogy ez a nekünk centrifugális; szomszédainknak centripetális energia valamiképpen a magyar központ felé törekvővé módosuljon, s ezért kell, hogy a magyar nemzetnek a nemzetközi viszonylatban is kétségtelessé váljék külön nemzet volna, ilyen léthez való teljes joga, amit csak úgy ismernek el a többiek, ha a magyar nemzet valamely hivatást tud betölteni Európa nemzetei között, s a magyar ideológia más nemzetekével rokonulva, hatalmi csoportok kialakulására lehessen befolyással.

Ebből a szögből nézve sok mindent megértünk, ami eddig érthetetlen és kivédhetetlenül végzetes volt. Megértjük a bus magyar sorsot, azt a társtalanságot, azt az idegen közömbösséget, amely mint jeges köd telepedett eddig közénk és a többi nemzetek közé s megértjük, hogy miért értékelték sokkal alacsonyabbra a magyar kultúra és magyar tehetség munkáját, mint akármelyik más kis nemzet értékeit, miért volt a magyar eredmények elismertetése mindig oly majdnem lehetetlen és miért nem voltunk képesek soha senkit, még barátainkat sem meggyőzni kü-

lős-nemzet voltunkról s velük nemzeti aspirációink jogosságát és maguktól értetődőségét elismertenk Riadtan és egyre csüggedtében lemondással figyeltük a többi kis nemzet érvényesülését és egyre messzebb lemaradásainkat Európa halálos versenyében és fájdalmas kérdések hangzottak el, amelyekre vagy az ősi eb ura fakó vagy a magyar átok, vagy a kis nemzet trágédiája hangzott vigasztalan válaszul. De mi hát ez a magyar átok, vágy miért kell belenyugodnunk a változhatatlanságba és csakugyan ilyen-e az a magyar sors, amelyet kis nemzet-voltunk nyomasztó tudatában olyan kikerülhetetlennek látunk? És miért tud eminens faktor lenni a többi kis nemzet, miért van visszhangja, akár szimpatikus, akár tiltakozó minden szerb nyikkanásnak és miért visszhangtalan és süket a teres Európa, ha a magyar lélek éneké zendül, ah, olyan messziről? Én azt hiszem, azért, mert a szerb hang egy olyan ideológia hangja, amely hatalmi csoportokat tud teremteni Európa nemzetei között s a szerb nacionalizmus telítve van olyan gondolatokkal, melyek rokonfajú nemzetek gondolataival rokonok s amelyek egy generális faji pro gramm egységében láttatják az egyes nemzet külön, nemzeti programját. A szláv ideológia és az ebbe való szerves bekapcsoltság az egész szláv erő tekintélyében részelteti a szerbséget és a német erő is azért oly félelmes, mert

a pángermán ideológia hordozója és Románia is a panlatin gondolkörbe igyekszik belemélykedni magát és Anglia és Amerika között az anglosaxon lélek közössége és ennek imperialisztikus kifejeződése teremt harmóniát, és Belgium halálát csak azért hiszem lehetőnek, mert semmi rokonságba, semmi védő és fentartó tekintélybe, semmi szolidaritásba belehelyezkedni nem képes. Vajjon nincs-e hát olyan faji ideológia is, amely egy nagyfajta egységébe tekintélyes faktorként kapcsolná be a magyarságot, s amely a maga erejével a mi nemzetünk magyarrá kristályosodását is hatásosan segítené? Van. A bolgár konzul és a török konzul mondta, hogy nemzetük testvérnek érzi magát a miennkel és ezekből a szavakból a messzi Ázsia legszéléig egy hatalmi csoportosulás víziója dereng felénk még halványan, de biztatóan és messzire látóan. Rokonfajták erős szolidaritásában első és domináns faktor lehet a magyarság és minden más, szomszéd nemzetel való konfliktusát egy rengeteg és egy ideológiában tudatra kelt és szervezetekben megszervezett faji energia segítheti kedvezően megoldani. Egy magyar-bulgár-török ideális blokk Európa keletén és ennek szervező, ébresztő ereje a távolabbi kelet felé . . . ah, arra felől már látszik a hajnal és az égre írva jel tűnik fel, amelyben győzni lehet s a keleti égre irtan világít a nagy ígéret: Turán.

Az idális blokkról

Mi, Magyarország természetesen nem köthetünk politikai szövetséget a Túrán többi nemzeteivel, és egyelőre nem is ez kell, hanem fölkelése az ideának, álomból életre ébredés, emlékek élemedése, a réges régi múlt visszaj árasa, megholt tradíciók feltámasztása, hazugságok halála és tudatra juttatása annak a fajiságnak, amely más, elnyomó fajiságok ellenébe szegülhet a Túrán felébredt lelkében. Tudnunk kell, hogy mi vagyunk a világ arisztokráciája, hódítók, erősek és parancsolók és a régi rendben a kard jogán amik voltunk, ma a külön kultúra jogán ismét azokká lenni akarnunk. Túrán minden nemzeteit először turáni voltának büszke tudatára kell ébreszteni és megmutatni nekik a história képeit, a turáni vonulást, ősi utakat, amelyeken ősi kultúránk hadai nyargaltak nyugat felé a tengerekig. A sumir dicsőséget kell megismerniük és azt az európainál sokkal előbb való kultúrát, amelyet Ázsia keletén turáni fajták őriznek és a legelhagyottabb Tibetben a régi szépség maradványait és azt a homokba temetett khotani műveltséget a Pamir mögött megbújó Taklamakán medencében és meg kell ismernünk, hogy ahol geográfiai és klimatikus előnyök folyamatos fejlődést engedtek, ott, a magyar medencében Szent István, Nagy Lajos, Mátyás király és az erdélyi

politikai és diplomata művészet kultúrája virult és a török impérium Európát megelőző katonai és közigazgatási fejlettsége és odébb délen az imént felszabadult maroknyi bolgárság mutat utakat egy igazi demokrácia felé. Tudnunk kell, hogy Túrán van és a rengeteg régi fajta lelkében az európai fajtakéval felérő drága értékek rejlenek, s lehet turáni kultúra, a más fajtától fajilag különböző és az emberiség művelésében azokkal egyenlő jelentőségű és sem a turáni múltat, sem Ázsiából jöttünket, sem itt más fajtaságunkat szégyelnünk nem kell és nem szabad. Különösen a három európai testvérnemzet ismerje meg ezt az önérzetkeltő és büszke, önmagát építő munkára lelkesítő nagy igazunkat és Európa művelt nyugatával ne úgy keressenek összefüggést, hogy idegen nemzetekhez hasonlítani igyekeznek és, mint rosszul illő ruhát azok kultúráját magúkra öltvén bébocsájtásért könnyörögjenek a zárkózott nyugatiak szalonjába, hanem úgy; hogy itt Európa dús keletén a maguk képére teremtsenek turáni kultúrát, a nyugatával párhuzamban, ezer szállal összefűzötten fejlődött, de színében, szabásában, díszében jellegzetesen külön valót, s ha a három vezető Túrán nemzet, s ezek között elsősorban a legfejlettebb magyar végre megtudja teremteni önmagát, mint Európában egyenértékű kulturális egységet, akkor a három nemzet közös ideológiában a panturán

misztikus eszmekörben egyesülten nemcsak elismert és tisztelt és európaivá fogadott egyenrangú faji komplexum lesz, hanem sok kérdésben döntő politikai faktor is, amellyel kiegyezni, megalkudni és szövetkezni javak átengedése árán is érdemes. Csak addig vagyunk idegenek Európában, amíg egymásnak idegenek vagyunk, de a három testvér egymást támogató ideális egységében nemcsak egymást lelhetjük meg társul, hanem a turáni ideológia keletfelé árasztásával egyre újabb erőket ébreszthetünk életre, amelyek a mi szupremáciánktól függően minket Európa hatalmi csoportjai szemében féltekké és társul kívánatosakká növelhetnek. Nyugat felé csak úgy van útja a turánságnak, ha itt keleten várat épít bázisul és előbb bejárja a messzi keletet építőkövekért és ékes díszítmény ékért. Nyugatról mi csak a nyugat hulladékát kaphatjuk ingyen, de a magunk javaiért cserében a nyugat javait kaphatjuk, s ezt kell megismernünk, s egy megváltó ideológiában megfogalmazzunk, hogy megállhassunk egyenlőként Európa nemzetei között. A nemzetté kristályosodó magyarság, a szláv mámorból józanodott bulgárság és a korán orthodoxiáját levetett törökség ötven milliós komplexumot jelent és ez a hatalmas öntudatosság életet erjeszthet a panturanisztikus ideológia fermentumával még ájult százmilliókban is, és a pánszláv területet rettentő vasgyűrűvel

szoríthatja körül ennek az ideológiának sok száz millió szervezettje, s bent a szláv terület szívében is, a művelt finnek, a kazáni és ka-ukázusi tatárok, az uráli népek és a transzkaspi, a szent régi földeken elnyomott turán-ság egy ideális blokkban olyan rémületes erő volna, amellyel például a pangermán blokk egyenlő félként alkudnék meg közös célokra. A kezdés ideje most van s a kezdők mi magyarok, bulgárok és törökök lehetünk, és most visszhangos a három testvérnemzet oszrága az ígétől, amelyet hallunk ágyúdörgésből és zengő kiáltásokból kihangzani és a Kárpátok és a balkáni hegyek és a Dardanellák szirtjei zengik vissza a sors intő hivatását: segíts magadon és az Isten is megsegít. Itt kell elkezdeni és innen kell megindulni a dolgoknak, s nekünk magyaroknak gazdasági törekvéseinkkel és kulturális építő-szándékainkkal kelet felé kell mennünk, nem a nyugati megtűrtség, hanem a keleti hatalmasság kell és nem az Adria, hanem a Fekete-tenger és nem a meddő áttörni akarás Ausztria elzáró falán, hanem a Duna, amely a mi szabad, dicsőséges utunk kelet felé.

Példát ilyen ideológiák terjesztésére és ilyen ideológiákban szervezkedésre bőven lehetünk, s különösen egész közel a pánszláv szervezetekben, amelyek mint Sokol egyesületek és ha kell, mint Narodna Odbrana készítik elő és művelik meg a földeket a hivatalos

diplomácia munkájának. Az ifjú generációba kell elvetni ezt az ideológiát s kell, hogy a magyar egyetemek és egyéb iskolák bolgár és török ifjakkal teljenek meg és magyar professzorok modellálják jellegzetesen turánivá az ifjú lelkeket, és centrumokból kisugárzó szervezkedés kell, a társadalmak minden rétegeit átítatni kell ezzel az ideológiával, a meglevő kaszinókat, sportklubokat és kulturális szervezeteket szaturálni kell ezzel és újakat kell alapítani s ezeket központok közé szervezni, közös célú akciókban egyre ébren és egymáshozfűzötten tartani, ünnepélyekben hitvallást tenni Túrán mellett, irodalmat, művészetet, tudományt, turánit követelni s végül az ipari és mezőgazdasági és az egész gazdasági érdekkomplexumot kiegyenlíteni és egy turáni egységben Európa egyéb szervezett érdekeltségei mellé állítani egyenlő faktornak. Ez az ideális turáni blokk csodálatos ereje lehet majd az eljövendő igazi magyar politikusoknak és a turáni egység olyan fegyvere lehet az eljövendő magyar politikusnak, amely minden vitában nekünk kedvező döntésre segíthet és akkor, ha ez meg lesz, elhelyezkedhetünk Európa internacionáléjában és idegen voltunk nem nyűgöző teher, hanem elismertetésünk igazi forrása lehet.

Ekkor azonban nekünk kell előbb, itt benn az országban kell előbb elkészülnünk azzal a nagy művel, amit a magyar Magyar-

ország ideáljában még csak óhajtva sejtünk, s a magyar egységes nemzetnek, kultúrában, nyelvben és erkölcsben magyarnak, gazdasági létében kialakultnak, belső rendjében és Ausztriával való viszonyában precízen kifejezettnek, öntudatosnak, tisztának, nemzeti programra képesnek, bent megbékéltnek, vagyoniilag kiegyenlítettnek és a megélhetés biztos garanciái birtokában erős népűnek kell előbb meglenni, hogy fölkerelkedhessünk megtéríteni keletet és elsőkké lenni a Túrán megtért nemzetek között. A turáni probléma a magyar probléma egyúttal, és ezt kell előbb megoldanunk, hogy a mi javunkra oldódhassék meg az a nagyobbik másik.

A két másik testvérről.

Messzi keletről, nagyon réges-réges népek belső földjéről jönnek az ébredés halk sóhajai és a nehéz turáni álom hajnalát láthatjuk pirkadni mithikus messzeségekben. Mi, ideszakadt magánosok, magyarok, mi uralkodó népek, mi a „Herrenvolk”, mint most némely németek mondják, rengeteg ágyuk dörgő ébresztőjét küldtük a távoli rónák felé s a régi lovasok lelke a fekete Burán fergetegében nyargalja már a steppék borzongó végtelenjét. Mi itt magyarok, a magtmk úri egyedülvalóságában, mi, magyarok, európai kultúrában serények és titkos ösít

vérünkben hordozók, mi magyarok, Európa belső földjeit lakván, most barátot és testvért találtunk annyi dacos magánosság után s ajánlkozni, kínálkozni nem tudó szemérmes büszke népünket az áldozatkészségében megismerte a másik férfinép s egy kemény kézszorítással testvéresült a germán törzsekkel Túrán, Eddig a mi bánatos, elvonult életünk mélységei fölött idegen élelmesekek és tanulékonyak lubickoltak a felszínen, most azonban ismerjük egymást s a nagy császár belátott a mélységekbe a háborútúrta fenséges örvényen át. A könnyű, kétes tisztaságú tajtékot elfújta a fergeteg s az eddig minket kultúrával boldogító energiák legfeljebb a katonai szolgálat előtt való fantasztikus menekülésekben ténykednek, mi pedig magyarok, a veszteséglisták háromnegyedrészt, sőt már a kitüntetési listák apróbb részleteit is elfoglaljuk érces csengésű neveinkkel. Már osztrák újságok is leírják a nevünket, sőt bizonyos Höllriegel nevezetű író már kényszeredetten ironizál is a magyar-német barátság következtében és az Ázsiából jött bússzemű rajok a becsület, a rend, az erkölcs, a munka, a tudás és az elszánt akarat komor óriásai mellett egyenlő és méltó szövetségesül emelkednek ki a harc dörgő, végtelen tengeréből. A magyar reneszánsz véres ünnepe s a csatába induló honvéd éneke messze elhangzott, nemcsak a küzdő germán törzsek földjére, hanem

délre, délkeletre és keletre is, ahol a szláv rabszolgák százezerét kergette a cár alvó és ájult testvérek megrontására. A mi magyar harcunk zengő zene a turáni népek álmában és jó vitézi hírünk ősi regék, múltak távolából rémlő tettek emlékét izgatja életre pihenő lelkek rejtekén. A mozdulatlan népek tengere nyúlik innen a mi földünkről Ázsia láthatatlan távolába s a szláv tömegek körül a Túrán ősfajtái vannak eddig alvó, most ébredő ellenséges rengetegben. A mi magyar harcunk zenéje a Balkánon át süvít és a Kaspi puszták, a turkesztán steppék és a „világ tetejének” fehér hegyei neszelő visszhanggal sóhajtják vissza a honvédek és a huszárok régen hallott énekét. Irtózatossá erők szunnyadnak itt és a német császár egy intuitív pillanatban közel jutott ezeknek az erőknek a megismeréséhez. Az Izlam, ez volt az első pillanat megismerése és hajnali láz reszketett végig a Túrán népein az Izlamon túl egészen Kínáig. Most itt az ideje, hogy tisztán és láthatóan felkeljen ez a rémületes erő és itt kapcsolódunk be mi magyarok a jövő világtörténelembe új és sohasem sejtett jelentőséggel: mert nem az Izlam az, amit a császár mint latens energiát a barna harcosok szemében meglátott, hanem a turáni közösség, amely ismeretlen messzeségekből öröklődve ismeretlen törvények rendjében élve, a finn tavak mellékétől az ázsiai belső

szent földekig a népek lelke mélyén elmulhatatlanul megvan. Ez a néptenger régebben öntötte el Európát, mint a jövevény árjaság, (francia tudósok vizsgálatai bizonyítják ezt), s a centrális Ázsiából s a dús Kis-Ázsiából és a Turán rónáiból rajzó rajok a balti tenger mellékétől a kazáni és nogaj-tatárság a török és bolgár fajták és a turkesztáni és uráli népek lelkén át titkos, de eddig lappangó rokonság szálaival függenek össze. Nem az Izlam az összekapcsoló és fenyegető erő, hanem a turáni verség, s ez a művelt finn lelke mélyén éppen úgy él tudattalan tudatként, mint a kazáni művelt tatár uraknál, s ha ez az érzés tudatossá lesz, ha szerveződik és a pánszláv gondolat egy panturáni gondolat szegeződik szembe, a mi magyar népünk éppen úgy egy világot alakító szervezet közepe lehet, mint ahogyan az az orosz a pánszlávizmus erejéből.

A béke millió apró detaillai rakja meg a dolgokat, a háború tisztára és meztelenre söpri őket s felismerhetőkké és messzilátszóan ragyogókká. Mi a leghaladottabb és legszervezettebb turániak, mi magyarok, most a népek rengetegében egy domináló tömeg élére kerülhetünk és ez a tömeg az izlam kötelékei által a nem turáni népek roppant seregeivel függhet össze. A mi testvéri kézszorításunk a németek császárnak azt jelentheti, hogy a rejtve szunnyadó erők egész ismeretlen ára-

data árad át a mi idegeinken át a germán kolosszus testébe és mi magyarok lehetünk az összekötő tag a német és turáni törzsek világalkotó roppant szövetségében. A mi magyar harcunk messze visszahangzik és nem a német katonai misszió szervezett munkája, de a mi ágyúink dörgésétől fölébredt turáni lélek állította talpra a török sereget és ez fogja egyszer a bolgár fajtát is hozzánk kényszeríteni, ha a szláv részegségből felébred és turáni magára ismervén, bennünk meglátja erős testvéreit. A török és bolgár megmozdulás nekünk, magyaroknak, a jövő világ-történelemben új jelentőségünket mutatja és – ha Budapest szíve volna ennek az országnak, itt ellenállhatatlan öröm harsogott volna az utcákon és zászlók virágoztak volna kövek sivatagából és ujjongó tömegek nézték volna a keletről pirosuló hajnalt és régi emberek dalai hangzanának válaszul arra a csak szívvel hallható köszöntésre, amelyet az ébredő Túrán küld felénk. Nem tudom bebizonyítani, csak érzem minden csepp véremben, hogy Ázsia belső, szent földjei reszketnek és a mi harci énekünkkel halkan együtt hangzik a még alvó lelkek sok megfeszülő húrja s úgy érzem, hogy a török és bolgár testvér talpra-szökkenését nekünk a jövőt látó öröm és a végtelen múltat érző arisztokratikus büszkeség egetverő és diabolikus riadásával kellene viszonzni. A kivilágított városok vörös

visszfénye festené a felhőkre a mi sejtő örö-
münket és valahol északon a szláv hercegnők
budoárjaiban és a cár fülledt tanyáján látnók
az ébredő tüzek fényét és kozmikus erők fe-
nyegető ébredésétől borzonganának a finom
bőrök.

*

A sorsdöntő óráról.

A „Vossische Zeitung” egyik régebbi
vezércikkében valaki kimondta azt az eleve-
nen érzett igazságot, hogy a Balkánon végre
állandó helyzetet kell teremteni, mert nem
lehet, hogy éretlen népek semmiféle közvéle-
ménytől, moráltól és kultúrától nem fészélye-
zett vezérei a háború örök csóvájával játsz-
dozzanak duhaj kedvük szerint. Európa gye-
rekszobája a Balkán, vásott nebulók gonosz
felnöttek elnézése, sőt uszítása mellett élet-
veszélyes csínyeket koholnak és nem lehet
egy nyugodt pillanatunk, amíg ezt a vad tár-
saságot meg nem rendszabályoztuk. „Ahol
iparszerűen üzük a politikai orgyilkosságot”
mondja a berlini lap: az a Balkán és ebben
az eszeveszett tumultusban egy nyugvó pont-
ra akad az érettséget és megbízhatóságot ke-
reső európai szem és ez a Bulgária. Bizonyos,
hogy két alakulat eleve kizárja egymást,
mondja tovább a német újság: Nagyszerbia
és Nagybulgária együtt elképzelhetetlen és

bár nekünk könnyű volna a választás a két-féle alakulat között, pláne ha Bulgária is felismeri az itt rejlő érdekközösséget a központi hatalmakkal, mégse valószínű, hogy túlságosan zavarnánk Szerbiát, ha véres harcokat harcolna Macedóniáért, amit esetleg az antant engedélyezne Bulgáriának. Szóval, Nagy-szerbia és Nagybulgária között kell választani a berlini lap szerint és a német reméli, hogy ezt Bulgária is be tudja látni s ez a belátás egy olyan erőcsoportosulást hozna létre Európa belső vonalán, amely a Balkán-problémát is végkép megoldaná. Hiszen nem is olyan nehéz egy bátor tettel közvetlen határt teremteni Magyarország és Bolgárország között és ha ez megvan, a német-osztrák-magyar-bolgár-török egység az összes tengerekig erően örökre elválasztó terület minden izoláló, bekerítő politikának és a Balkánon bezárulni akaró angol-orosz-francia-olasz ostromzár örök és leküzdhetlen akadálya. Így vélte a német lap és mi így folytatjuk: Egy erős magyar-bolgár-török szövetség szoros egységben Németországgal a végleges Balkán helyzetet jelentené, egy turáni védőművet a pánszlávizmus árjában, amelytől nyugatra és keletre egyéb balkáni államok egymáshoz nem férközhetvén, se egymás között civakodni, se machiavellisztikus utonállásokra egymással szövetkezni nem tudnának, semmi orosz és semmi angol diplomácia ott

ellenünk blokkot nem kovácsolhatna és természetesen nyugalom állana be, ami éltetőleg hatna a szétválasztott kisebb államokra is, a mi szövetségünkbe kényszerítvén őket. Sorsdöntő óra, mondta azután egy másik német újság, a „Frankfurter Zeitung”, amely igen előkelő német politika szócsöve. Románia állt sorsdöntő óra előtt, mert a németiség elérkezettnek látta az időt, hogy megkérdezze: hol és milyen oldalon akarja Románia a jövőjéért való harcot megvívni? Németországnak érdekében áll egy konszolidált Románia, de csak akkor, ha ez a Románia megbízható és szerződéseket betartó szövetségesnek mutatkozik. Németország hajlandó teljesíteni Románia „jogos kívánságait”, de csak akkor, ha viszont Románia híven állja azokat a megállapodásokat, amelyek egy rejtelmes és a német lap cikkében először említett konvencióból reá haramiának. Románia jóakarátú semlegességet eddig nem produkált, ellenben gazdag skáláját produkálta a semlegesség eddig ránk nézve mindig szigorú értelmezésének és a német lap szerint az, hogy most hajlandó velünk petróleum- és gabonaüzleteket kötni, semmiben sem enyhíti a török seregnek szánt muníció átszállítását tiltó, nekünk végtelenül káros makacsságát. Románia tehát valljon színt, mert Németország akar egy erős Romániát, de nem neki ellenségeset, s ha ilyenül mutatkoznék, Németország Roma-

nia nélkül is valósággá tudja tenni Hamburg-Bagdad politikáját.

Így beszélt a Frankfurter Zeitung és akkor mi magyarok megéreztük, hogy ez az óra a magyarságnak is sorsdöntő órája volt. A német impérium utat keres és pedig szilárdan védett utat Kelet-Ázsia felé és ez az út a Balkánon át visz. Ezért Németországnak egy összefüggő, egységes, kiegyenlített, érdekeltsgű blokk kell végig Európa átlója irányában és Németországnak, egy ideig legalább, eldöntetlen volt ez a kérdés, hogy Románián, vagy Bulgárián át vezesse monstruózus világpolitikáját. Nekünk magyaroknak életkérdés volt, hogy a birodalom merre felé dönt, mert a német politika nem területet foglalni akar, hanem gazdaságilag magához láncolni kívánatos szövetségeseket, akiket éppen német érdekből fejletteknek és jómódúaknak akar, tehát akar vagy Nagy-Bulgáriát, vagy Nagy-Romániát. Gyenge szövetséges nem garanciája a Hamburg-Bagdad ideának, s bekebelezni ekkora idegen testeket megint nem volna egészséges: marad tehát az a feltevés, hogy a két vezető és rivalizáló balkáni ország között választás előtt volt Németország, hogy melyiket segítse naggyá a többi rovására és a maga érdekében. Tudjuk, hogy Románia főként milyen koncessziókkal erősödhetnék, s mit jelentene az ő „jogos kívánságainak” kielégítése, imminens

volt tehát a mi veszedelmünk, hogy a sorsdöntő órában egy Nagy-Románia fogantatik, s ekkor hiába lett volna minden szép barátság, amely a közös harcokból megismert magyart odaátról köszöntötte, a gazdasági Programm mint egy gőzhenger gázolta volna le az érzelem virágait. De a döntés a mi javunkra történt s ebben lehet sok része a mi megismert értékünknek is, de mindenesetre a Gondviselés kegyének van ebben domináns része, amely Romániának túltravasz és Bulgáriának okosan becsületes államférfiakat adott. Egy kész panturanisztikus ideológia már ebben a sorsdöntő órában hatalmas argumentummal segítette volna ezt a ránk kedvező döntést, és ha eddig nem tettünk semmit, most már mindent megtegyünk, hogy ez az ingyen adott véletlen, a bolgár-török-magyar összetalálkozás a német érdekek, a német szándékok érdekében és a német akaratából öntudatos és örök ideális közösséggé váljék. Kell ez azért is, hogy a német politika irányában el tudjunk helyezkedni, de kell azért is, hogy könnyebb legyen és a mi érdekeinknek is mindenben megfelelő eredményű az az egyezkedés, ami háború utánra okvetlenül várható. Mindenesetre nagyobb tekintéllyel léphet fel egy egységes turáni érdekeltség, mint valamely egyes nemzet, s míg egyrésztől ezt a turáni hármast úgy kell beigazítanunk, hogy a német politika mindig a

maga érdekében valónak lássa erősödését, másrészről ebben a hármásban annyi erőnek kell mutatkozni, hogy a német politika ne legyen kénytelen diktálni, hanem barátságosan egyezkedhessek.

*

Magyar urak, magyar parasztok.

Szép pogány magyar éneket kellene mondani magyar urakról, akik most meghalnak, mert együtt a harcban meghalni paraszt magyarokkal úri kötelességüknek érzik. Egymásután haltak meg Esterházyak, Zichyek, Széchenyiek, Wenckheimok, meghalt Désy Zoltán és a magyar színe lángja fogy, gyönyörű hősi áldozatban pusztul a magyar és a halál árnyékában úr és paraszt megint egymás szemébe nézett, komoly, búcsúzó, magyar bánattal. Marokra kapott fokos és buzogány a huszárok kezében és a világ remek, büszke parasztja most megint magához méltó úrnak nézi az urat és ezer éves emlékek járnak vissza a messzi, alvó ázsiai rónák álmaiból. Valami egészen különböző minden más népcától az a harc, amit most a magyar nép harcol, bús harag harca ez, és a meg nem értett, az idegen nagyság magános harca; eb ura fakó, hisz minket úgyse tudnak itt, mi árják árjában idegen harcos had a magunk becsü-

léteért magunknak, hogy a magyar úr és a magyar paraszt egymást becsülhesse, a világ közepén haláltkereső magyar harcot harcolunk. Ki az ellenség, mindegy, mindenki, a közöny, az árulás, a féltékenység, az orosz politika, a bennünket eltitkolni akarás, az érzéketlenség, az egy jó szót is sajnáló ostobaság, a régi végzet és az új csalódás, ezek a mi ellenségeink és mi harcolunk, nem hogy ez másképpen legyen, hanem hogy erőnket megpróbáljuk, vajjon még ezer évig az ellenséges Európa magányában élni elég erős-e a magyar! Csak magunknak, jó szót nem várva, barátot nem remélve, bus régi baj multát nem látva jövőnkben, harcolunk és a halál színe előtt magyar úr és magyar paraszt megint egymásra találunk, társtalanok, kivertek, de együtt dacos, magános, erős, törhetetlen magyar nemzet. így harcoltak a magyar urak és a magyar parasztok. De kell, hogy a magyar halál mássá legyen, ne dacos halál, hanem az élő gondolatért halt halál legyen s kell az a bizalom, amit az erős Túrán ad és kell az a belső magyar rend, ami minket a Turánban erőssé tehet. Lehet-e ilyen belső konszolidálódásra itt még számítani?

Mint valami exotikus fűszer szagát, úgy szimatolják a jövő magyar napokat idegenek és érzik mindenfelől, hogy ami itt a magyar lélekben feltámadott, az sokban különbözik mindentől, amit Európában az egyes

társadalmi osztályok között egymással szemben való indulatoknak ismerünk. Az a nagybirtok, amit a magyar úr reprezentál, az valami merőben más fajtája a vagyonnak, mint a nagytőke, és az úri birtokhoz ősbibb, respektáltabb és a birtoktalanok részéről is érzetesebb jogok és jogcímek kapcsolódnak, mint a proletár vérével összecementezett tőkéhez. Ilyesfélét érez még a radikálisok egyik vezércikke is láttán, a halál demokráciájában összeölelkezett két java arisztokráciájának, a magyar úrnak és a magyar parasztnak; homályosan bár, de sejti, hogy Marx ideológiája itt nem ér a valósághoz, az osztályharc gondolatkörién ez a két osztály is kívül van, a történelmi materializmus erői itt magasabb erőkkel helyettesítődnek és ezekhez nem hasonlítanak a világ semmi gazdagai és semmi szegényei. Ez a magyar úri rend már egyszer spontán és a maga akaratából lemondott jogokról és ezeket odaadta a jobbágy parasztnak és most, mintha megint ez a nagy tetteket érlelő diszpozíció mutatkoznék az úrrend lelkében bámulva érez olyasfélét, hogy íme, a magyar nagyúri birtokos olyan kiváltságos, aki súlyos kötelességek vállalásával és teljesítésével akar kiváltságaihoz jogcímet szerezni, ennek tehát szíve van, ez ember és ennél fogva kapacitálható.

Mi tudjuk, hogy így van. Negyvennyolcban messzi nyugatról jöttek katasztrofális

izgalmak és a magyar úr akkor ilyen erős impulzustól ébredt a paraszttal való viszonyának tudatára, mit csak magyar érthet meg s amit az egyenrangúság s ennél fogva a szabadságban egyenlő részesedéshez való jogok érzetének lehetne nevezni. Ne tévesszen meg bennünket, hogy most a nyakunkon ül egy politikai érdekelttség, mely a nagybirtok egy töredékének önző, kizsákmányoló, mondhatni kapitalizálódott, s a nagytőkével kiegyezett érdekeit képviseli: A magyar úr, az Esterházy, a Zichy, a Károlyi, az Andrássy családok és a többiek, az igazi magyar úr ma is elevenen érzi a magyar nemzet úri egységének különös valóságát és ha negyvennyolc óta rosszabb lett a paraszt helyzete, abban neki csak passzív része van, annyi, hogy nem szegült ellene a kis töredék önző és a magyarokat Amerikába szállító politikájának. Furcsa magyar letargia az, amibe nagy izgalmak másnapján, negyvennyolc után belete-metkezett a magyar úr és a nagy földek spekuláns bérlők és ellenőrizetlen, kultúrátlan, érzéketlen gseftelők kezére kerültek, s az indolens ur sokáig nem hallotta a magyar tenger zúgását, éppen úgy nem, mint akár negyvennyolc előtt való időben. De most bevágott a menydörgős menykő és egy világra szóló villám lobbanásában egymásra ismert megint az úr és a paraszt. Életről vagy halálról van szó, erről a magyar Magyarorszá-

ról, amely a mienk, amelyet, ha ide nem adunk a parasztnak, elvész az ország és a talpraszökkent magyar nyílt, értő nézéssel néz egymás szemébe és a magyar úr eldobja kiváltságait, és gyalog huszárnak megy a parasztok közé és a magyar lelkében egy lobbanással felgyúl a negyvennyolc lángja, a testvériség lángja, és a legborzasztóbb kérdések könnyű megoldását igéri az a férfias kézszorítás, amivel a paraszt a hozzá visszatért urat köszönti.

Most Amerikában hazavágyó lelkek éreznek nagy ígéreteket és a nemzet egységére ébredt magyar úr most tisztán látja, hogy minden külső és belső ellenség ellen győzhetetlen szövetség az ő szövetsége a paraszttal. Keserves csalódás volna, ha nem a magyar úr kezdene most akciókat, amelyek földet fognak adni a parasztnak és hazahívják az Amerikába kiverődötteket s a magyar lélek romlását mutatná, ha ez az ébresztő nagy impulzus nem egy új jobbágy felszabadítás vágyát keltené a magyar úri rendben. A hősök földjén találkoztak, egymást egyenlő értékül megint felismerték, tűzvész fényében meglátták az egy és bomlani indult magyar nemzetet: lehetetlen, hogy minden erővel egymást erős magyarrá erősíteni ne akarnák. Emberségesek, igazságosak, hálásak, forrószívűek, tiszták, nemesek, magyarok, urak ők mind a ketten, a sok földűek és

földtelenek egyaránt és most csak az kell, hogy az urak, akik együtt akarnak meghalni a paraszttal, azután együtt is éljenek vele s erőssé tegyék őt a maguk eddig rosszul használt erejével. Meghalni ékes és édes a hazáért, de helyesen élni a hazáért az szent, az több, mint hősiesség, az magyar úri dolog.

Mert jól tudjuk, hogy akik nyersterményuzsorával sújtják az ország népét, azok nem a magyar urak és nem a magyar parasztok s a magyar munkás drága kenyere egy uralkodó agrár kisebbség gonoszságától ilyen drága. S a magyar uraktól most már nemcsak úgy várjuk az új negyvennyolcat, hogy talpra segítjük a parasztot, hanem úgyis, hogy az egész nép jobb megélhetésén fognak munkálkodni és megszüntetni azt a szörnyű cirkulus viciozust, amely abban van, hogy az ipari-munka a megélhetés roppant drágaságától egyre drágul, ettől minden fogyasztási cikk drágul s végül maga a mezőgazdasági üzem is új áremelésekre kényszerül. Nem akarok itt vámpolitikai darázfészekbe nyúlkálni, csak azt konstátálom egyszerűen, mint laikus: nem lehet helyes, hogy Magyarországon a kenyér drágább, mint bárhol Európában és okvetlenül a nép összeroppanásával fog végződni, ha az árszabályozó konkurrencia kizárásával egy olyan agrárérdekelttség szabja itt meg az árakat, amelynek programja, hogy minden terményt

nyersállapotban értékesíthessen az ország népénél. Ipar itt nem csak a közös vámterület miatt nem lehet, hanem főként azért nem, mert az élelmiszeruzsorától egyre dagasztott ipari munkabérek még önálló vámterület esetén is lehetlenné tennék az árúival konkurenciaképes magyar ipart, s ha ez az állapot meg is felel az osztrák industriálizmus és a vele kiegyezett önző magyar agrárizmus gusztusának s ha a magyar termények itthoni feldolgozása nem is volna ínyére ennek az érdekeltségnek, mert ezáltal éppen a magyar nyersterményből drága osztrák iparcikket gyártó osztrák industria szövetségét vesztenék el, én remélem, hogy ez az állapot a magyar urak gusztusának sem felel meg, feltéve természetesen, hogy a magyar urak nem változtak meg tökéletesen negyvennyolc óta.

Imaginär riportok.

VII.

A halálfélelemről.

Egy sebesült főhadnagygyal, tartalékos-sal beszélgettem a halálfélelemről. Vaske-reszt és Verdienstkreuz volt a mellén, tehát bátor katona volt, a civilben vármegyei tiszt-viselő és éppen őt gondoltam alkalmasnak, hogy a halálfélelemről nyilatkozzék, aki tartalékosoknál szokatlan magas kitüntetések-et érdemelt ki katonai erényeivel. Emlékszem, egészen normális civil volt, a nagy zavaro-kat nem szerette és emlékszem, egyszer nem mert beleülni egy túlkarcsú csónakba, mert félt, hogy kifordulunk és ő görcsöt kap. Most aztán hős, kétségtelenül az és hogy az óva-tos és magukat ápoló civilekből hősök lesz-nek, azt a rejtelmes metamorfózist akartam vallomásaiból megismerni. Hogy mit érez az ember, a tegnap még egy hascsikarással or-voshoz menekülő civil ember a halál közvet-

len színe előtt és amint zizzenve, láthatatlanul zümmög körülötte a halál, amint az, ah, olyan ismerős, délutáni napos levegő megte-
lik surrogással, halk, gonosz, sziszegő fütty-
työkkal és magunk körül névtelen, halálos
dolgok rajzását érezzük, amint kis porfelhők
vágódnak fel látható ok nélkül minden te-
nyérnyi helyen és az ágak nyekkenve letör-
nek és furcsa, kerek lyukak támadnak a fá-
leveleken és amint itt közvetlen mellettünk
az a Pappbíró Gáspár, földész, éppen az imént
írt levelet haza Berettyókükösdre, egyszerre
szétcsapja karjait és száján dülni kezd a vér,
hogy mit érez ilyenkor az ember, meg meri-e
nevezni a névtelen dolgokat és átgondolja-e,
hogy ami ott hemzseg a levegőben, ami nem
látható, ami zizeg, füttyül és testetlen züm-
mögéssel ijesztően megélemíti a levegőt,
hogy az ólom és acél, hogy az puszkagolyó és
mi itt a mennykövek záporosűrű esőjében
állunk védtelenül és kiszolgáltatottan? Mit
érez az ember, mikor először jelenik meg tu-
datában az a lehetőség, hogy mire ott ah-
hoz a bokorhoz ér, éppen ott, halottan fog
összeesni és nem látja többé azt a hegyet,
amely oly kéken látszik most messziről és
ez az ő keze, eres, barnult, eleven kéz . . .
ni egy halk akarathullámtól mozdul, szétte-
rül és ökölbeszorul, ez az ő keze zölden és
mereven fog a levegőben kapaszkodni és
égremutató ujjahegyére megtelepszik az első

aranyzománcos hullalégy. Ilyet sose gondoltam, – mondta a sebesült főhadnagy, – azaz . . . nem is tudom jól elmondani, ha ilyen gondolat közeledett és ezt érezni lehet, mert előbb az ember szíve felszorul a torkába és szeme kínosan kerekre tágul, – ha ilyen gondolat közeledett, a lélek valamely reflex mozdulatával, mint ahogy az ütés elébe tudattalanul emeli karját az ember, félrehárítottam magamtól a közeledő gondolatot. Egyszer egy pillanatra láttam világosan, májusban volt, oh, Istenem, ha így látnánk, akkor nem bírná ki senki, oh, ha nem volna az idegek áldott ájulása, akkor senki sem bírná ki, ép, nyugóztelen, szabad figyelemben nem bírná ki egy ember sem.

– Már a vonaton tudtuk, – mesélte, – hogy mi lesz és már a vonaton, az odaútban kezdődött: mintha egy másik ember, egy eddig lappongó élő, egy konok, kérlelhetetlen, szigorú, jótevő szegődött volna mellém, aki csak egy szót tud, azt, hogy kell, kell, hogy körülvett a halál és nincs kiút és kell, kell és ezt az egy szót mondta a fülemben, amíg agyam elzsibbadt és minden képzetem, ami magamról volt, ami az én külön, egyéni, öncélú léte mről volt, az mind narkotikus álomban feküdt tudatom, valamely kifürkészhetetlen rejtekén. Mikor kiszálltunk, eső volt és sár és már összerogyott a lelkünk a fáradtságtól és mintha a vonat végtelen zakatolása

hangzott volna tovább, az eső, a sár cuppanása és a messziről egyre hangzó dobbanások most már folyamatos halk dobpergés-ként olvadtak össze egy tompa, mindenünnen rémlő szóban: kell. Az első álomból sohasem ébred fel teljesen az ember s az az első éjszaka, amely a búcsú, a fájdalom, a félelem, az elszakadás, a sietés, készülődés, a virágok, a zászló, a zene, az eltűnő ismerős képek, a teljes érthetlenség, a mindenfelől körülömlő ismeretlenség napja után következett, egy három órás kábult álomban, sok ember füledt melegében, italok gőzében, hangok monotóniájában valami zsongító szeszt párolt le az utolsó nap benyomásai-ból, amely, tisztán éreztem, egyre simogatta mámorával idegeimet és nem engedte, hogy egészen felébredjenek, soha. Olyanféle állapot ez, mint közvetlenül a felébredés előtt, csak valahogy mégis fordítottja ennek: az ember nem azt érzi, hogy amint lát, hall és érez, az csak álom és most mindjárt világosan tudni fogom, hogy ez csak álom, hanem azt érzi, hogy az új tájak, a valószínűtlen emberek, az ismeretlen zajok és az egész tőből kifacsart életünk, ez mind igaz, ez mind valóság, de mi alszunk és nem szabad felébredni ennek a valóságnak teljes tudatára.

Aztán görcsös fáradság jött, boldog, ájult álom lucskos árokban és én nem tudom, mikor volt először, hogy meghallottam a halál

énekét: mintha már régen így volna, hogy előttem égnek fújja valami a földet és mintegy más világban hangzóan érthetetlen ropogás szorítja a fejemet, mintha mindig lettek volna láthatatlan sziszegések a levegőben és mindig visszaesett volna, aki felállott, mindig meghalt volna . . . nem, ez a szó nem jutott eszembe . . . Csak furcsa eltántorodást láttam és hallottam hörgő, kacagó, nyérítő, visító, elnyújtva bőgő hangokat és mintha ez mindig így lett volna, én nem tudom megmondani, mikor kezdődött. Az az új ember mellettem, énemnek ez a kivált és inkarnálódott töredéke, egy élő lényé sűrűsödése mindennek, ami lelkemben fékező, belenyugvó, tehetetlenséget érző és kritikát gátló volt, mint a monomania groteszk megtestesülése gubbasztott mellettem és ha fel akaram ébredni azzal az egy szóval narkotizált és én, emlékszem, mindig kacagtam ezen, mert mindig, mint egy idegen harmadik személy szemlélttem énem két felének ezt a tusakodását és ez olyan különös volt, a tébolyhoz olyan nagyon hasonló.

Telefon. Emlékszem, akkor egész világosan elmondtam a kapitánynak, hogy mit mondtak a Brigádkommandótól s olyan mulatságos, hogy mégsem értettem egy szót sem az egészből. Mintha folyékonyan beszélnek egy idegen nyelven, amit nem értek és mintha látnám magamat, idegen, más ember-

ként, amint pisztolyomat megtöltöm, órámát megigazítom, részletes utasításokat adok elmosódott kontúrú embereknek és mindent pontosan előkészítek valamihez, amit én, a magamat így kívülről szemlélő, képtelen vagyok átélni és fantáziámban elevenné, felfoghatóvá realizálni. Sokáig aztán csak az óra számlapját láttam és azon egy számot, amely tüzes színekben villódzott szemembe, zölden, sárgán, aztán sokáig mérges arany színben és lassanként ez a reszkető, szintváltó ábra maradt meg a világból, megnőtt, beterítette a világot és egy óriásivá nőtt mutató, ni, kígyó feje van és hogy görbül meg görcsösen és hogy rugódik ki és hogy közeledik egyre érthetlenebbül a lobogó színű, tűzesszemű, nyugtalanul ficáncoló számjel felé. Még annyit tudok, hogy zúgott minden, mintha a fejemben belül zúgott volna, nem volt túrhetetlen lárma, inkább kellemesen kábító morajlás és szinte furcsa volt, hogyha beszélni akartam, mintha megnémultam volna. Azóta ráeszméltem, hogy akkor a tűzérségi előkészítés volt és mi elsülyedtünk a hangok özönében és fejünk felett összecaptak a hangok, mint a víz, amely elfojtja a hangokat és a hangok zuhatagában, a dübörgés közepén süketen állottunk, a hangoktól nem hallottunk hangot és emlékszem, akkor egy pillanatra zöld, sárga és vasszürke felhőket láttam szemközt velünk, az orosz

vonalt fölött tornyosulni. És egy rikító színű zöld lángot láttam messze és mintha a körül felzendülő trombitahang színe lett volna ez a zöld és nagy vörösség jött utána, tudom, az emberek üvöltése volt ilyen vörös, aztán, mintha elestünk volna, sokáig lapulva feküdtünk, a bokám fájt és a vállam, aztán egyszerre hűvös, szürkés-sárga csend volt minden elhallgatott és így volt egy pillanatig és aztán, mintha végigrepedt volna a föld, szemközt apró tüzek folytonos sora villant recsegve és kétfelől valami kopogva zakarta, mint egy eleven gép, még láttam is egy orosz tisztet a géppuskára borultan, furcsa, az én kezemben is egy szuronyos puska volt és az orosz tiszt nyakából most kihúztam a szuronyt és rettentő hangok zivatara volt megint körülöttem és én, emlékszem, kacagva gyürköztem neki egy új döféshez, mikor a sárgásszürke homályban két kék, reszkető szem fogta meg a tekintetemet.

A fölemelt puska úgy maradt a kezemben és ebben a pillanatban, mintha a föld elnyelte volna, eltűnt mellőlem az a mániákusan sarkaló, altató, ébredni nem engedő másik énem. Mintha egy ér megpattant volna a fejemben, egy nyilaló szúró érzés, merevített meg s aztán tisztán, világosan, érthetően láttam mindent. Abban a kék szemben, könnyörgés, rémület, szemrehányás, sírás, panasza, remény, messzire hazagondolás volt

és megértettem egy pillanat ezredrésze alatt, hogy velem szemben egy ember térdel, akinek a szemében a magam érzései játszódtak le és aki puskáját elejtván, karját az ég felé emeli. Egyszerre értettem, hogy ez az ember engem meg akart ölni, de egy baka melbeütötte a puskatusával és egyszerre tudtam, hogy most a halál küszöbén állottam megmeredten. Hideg verejték lépett el és rettentően féltem . . . Mitől? Azt hiszem valami rengeteg fájdalomtól féltem, az utolsó pillanat ismeretlen kínjától, nem a haláltól, hanem attól a vérfagyasztó pillanattól, ami az életet és a halált elválasztja és az időnek abban a mérhetetlen töredékében, amíg így felemelt puskával ott állottam, halálos keserűség fogott el az ellen az ember ellen, aki engem most meg akart ölni. Miért? Ordítani akartam, hogy miért, de nem mertem szólani és féltem, hogy az ismeretlen kín rámszakad, ha megmozdulok és most azt is megértettem, hogy én is meg akartam őt ölni és valami csodálatos, meleg, emberi szeretet ömlött szét egész testemben. Ember, könnyörgő, lesett, alázott, szegény ember ... Ki vagy te, oh, mintha már láttalak volna, ezer éve, a szarmata síkság végtelenjén én bujdosó mongol lovas voltam és ott rokonul láttuk egymást és ez a két szempár akkor biza-kodva nézett rám és most az én képem úgy tükrözik benne, mint a felmeredő halál képe

és most ez a testvérem könyörög, zokog, gyermekeire, feleségére gondol és fél. Miért? Hiszen nem bántom. Egy pillanat volt az egész, karom lehanyatlott és a puska lábamhoz zörrent. Az orosz pedig hosszában, arcra végigesett a földön és én felemeltem, intettem, hogy menjen a többi foglyok közé, ő megcsókolta a kezemet és ment. Ekkor volt, hogy a háborút, mint a magam ügyét éreztem, ekkor, egy ilyen kis időtöredékre realizálódott bennem egy könyörgő emberi szempár láttán mindaz, amit olyan görcsös akarattal akartam nem érteni és át nem élni, ekkor egy pillanatra valóság lett a háború, millió emberek eleven létét éreztem magam körül s ebben a pillanatban éreztem a halál félelmét, amely – most már tudom – megörjített volna, ha annyi ideig mindig éreznem kellett volna. Később észrevettem, hogy a jobb vállam alatt véres a blúz, alapos tüdőlövés volt, hirtelen elveszett körülöttem minden és most azon vagyok, hogy elfelejtsem azt a pillanatot, mikor egyszer hirtelen felébredtem a háború kellős közepén. Ha visszamegyek, megint elfelejtem, tudom, de addig . . . oh, minden idegemben érzem a halál félelmét és az ember testvériségét és ha itt volna az a szegény orosz katona, most hozzá mennék és megölelném, mert az élete örökre láthatatlan szállakkal fűződik az enyémhez.

Így beszélt a sebesült főhadnagy és én nem tudtam azt mondani, hogy értem. Úgy látszik, oda kell menni, hogy megérthessük a békés polgárok hőssé válását.

Oroszokról.

Ezek orosz foglyok, ezek a sárga, piszkos, penészes ruhájúak, ezek az emberformájúak, oroszok. Roppant tömeg sárga ruha, jönnek hosszú sorban, végtelenül, még mindig és egyformán, tegnap is jöttek és holnap is, mindig jönnek, oroszok, foglyok, furcsa, antropomorf lények, szakállasok, kétlábon járók, mintha emberek volnának. Meg fogom kérdezni tőlük, hogy miért jönnek, ha emberek, tudják, és megkérdem, hogy mit gondolnak most, mikor messzi hullámszó vetéseket látnak, éppen olyat, mint Ukrajna végtelen földein és nagy, széles vizet, hajókat, embereket, kocsikat, síneket, mozdonyokat, ezerszer látott ismerős dolgokat, a munkás, rendes, siető életet. Tudják-e, hogy ez más, ez messzi van és egy rettentő tér másik szélén vannak idegen életben, amely eddig nem volt az ő számukra és most egyszerre van, mintha meghaltak volna és újra felkeltek volna egy velük együtt támadó új világ ismeretlen közepén? Katonákat láttak, egy sor lövészárkot magukkal szemben, másszínű és másszabású piszkos ruhákat, ellenséget és azok mögött

messzi hegyek voltak, erdők és csillogó vizek, egyre elhalványuló távolság, köd, elvesző horizont, felhők, valahová eltűnő vasutak, már csak sejthető tornyok, névtelen dolgok, felfoghatatlan, rejtelmes messziség, semmi. Nekik valóság a velük szemközt barnálló ellenséges árok volt, azon túl csak misztikus sejtelem és most ide kerültek, ahonnan a velük szemközt látott árokba most is indulnak idegenszínű katonaruhák, most is megy el egy vonat tele ilyenekkel és az oroszok riadtan nézik, mint ahogy az ember a tér fogalmában megzavartan nézne ide egy idegen csillagról, maga fölött látván, amit eddig maga körül látott. Megkérdezem tőlük, hogy tudják-e, hol vannak, hogy azoknak az erőknek a tűzhelyénél vannak, amelyek innen azokhoz a sokáig látott lövészárkokhoz áradnak egyre tartó áradatban s ott gránát és shrapnell és tűz és vas zuhatagban omlottak rájuk és omlanak most is és ilyen más sárga oroszokra, holnap talán ide indulókra és egy hét múlva itt riadtan katonavonatok után bámulókra? Mit érzene ezek, mikor az ellenség absztrakt fogalma egyszerre egy ország életének realitásában tárul fel előttük? Eddig, ha azt mondták, hogy ellenség, homályos, szürke, messzi pontokra gondoltak, érthetetlen mozgásokra, testetlen hangokra, elvillanó víziókra, egy alig meglátott torz arcra a szuronyroham mámorában, tétova foglyokra és üvöltő, láthatatlan bő-

gésre, amely arról messziről elindul, jön, erősödik, már a fejük fölött vonít és kibírhatatlan ropogással tűzben és füstben válik láthatóvá. És halk, zizzenő, sűrű neszekre gondoltak, mikor ellenséget mondtak, sehonnan sem hangzó énekre, egy földből kibugyborékozó kacagásra, éjjel surranó árnyakra, sikoltásra, idegen ruhákra, érthetetlen szavakra, de valami kifejezetten emberi eredetet ez a sok félig tudattalan benyomás sohasem asszociált agyukban. És most országgá, léletté, emberekké, várossá, rengő búzaföldekké válósul nekik ez az absztrakció, hogy ellenség, és most talán azért olyan riadtak, mert most eszmélnek, hogy odaát velük szemben csupa ember volt s túlfelől messzi városokból éppen úgy emberek indulnak a szemközt látott árkokba, ahogy ők mentek oda messzi városokból, nyirkos árkokba, valami ismeretlen veszély közelébe, amiről azt mondták, hogy ellenség, s amiről most felismerik, hogy ember.

Megkérdem őket, bizonyosan erre gondolnak és összehasonlítják magukat az ellenséggel. A ruha más, de mégis olyan egyformák; most egy szürke ellenség megcsókol egy piros szoknyás gyereket, a másik vizet iszik, ketten izgatottan pörölnek, és egy asszony halkán sir, egy lámpa vasoszlopának támaszkodva. Mit gondolnak most, megkérdem az oroszoktól és megkérdem, hogy kicsodák?

Emberek? Akkor nevük van és innen millió szálak húzódnak az ő szívüktől a messzi semmiségbe. Ki ez a szőkeszakállas, vékony, csontoskezű szomorú paraszt? Mit jelent ő, micsoda tragédiákat; valahol talán egy aszszony, aki most hal meg és ez a másik, pislogó szemű, talán azért szorítja úgy ökölbe a kezét, mert valaki valahol a Volga mellett egy faluban megígérte, hogy várni fog rá és ez most, egyszerre világosan eszébe jut? Hisz ezek mind egy életet jelentenek, más, számtalan, messzi életekkel vonatkozásban lévő életeket; feleségük van, gyerekük van, pörös atyjukfia van, földjük van, gondjaik vannak és utánuk, mint láthatatlan fátyol, tömérdek messzi, ismeretlen ember gondja, vágyakozása, gyásza, reménye és kétségbeesése húzódik. Kicsodák ezek? Most minden idegemben ez a kérdés zsidong, képtelen vagyok átélni ezt a tömérdek valóságot, ezt a megmozdult, szétszakadt, millió szálakkal összefüggő törmelékvilágot, ezt a mást, ezt a száz, ezer, tízezer külön életet és velük összefüggő százezer ismeretlent, ezt a sok embert, akik mind e teljes emberekkel népes világ közepén érzik magukat, s akiknek szemében idegen és mégis egészen az enyémhez hasonló érzések és emlékek kis tüze fénylik. Megkérdem, hogy miért jöttek ide, hiszen emberek és tudják, hogy miért gyűlölnék engem s miért indultak el Ázsia közepéből, hogy engem megöljenek, oh, most

világosan érzem, hogy ezek mind engem gyűlölnek, most egyszerre mind gonosz, sunyi, ellenséges nézéssel rám néz; miért, megkérdezem tőlük, hiszen sohasem láttuk egymást, s ha ők nem jönnek, ezt a szemet, amelyik most szürke, hideg, merev üvegként néz rám és ezt a száraz inas kezét s ezt a fakó színtelen hullaarcot sohasem láttam volna életemben.

Tudják ezek, hogy miért vannak itt? Megkérdezem, hogy tudják-e azt a történetet, amit mi tudunk, hogy Radkó Dimitriev haragban volt Dragomirov tábornokkal és Dimitriev hiába kért erősítést GorHcéhez, a másik elsikkasztotta a táviratait. Ezt a Dimitrievet nem bírom tovább, mondta egy ólmos szürke reggelen Dragomirov, úgy gerálja itt magát, mintha ő volna Napóleon. Persze mondta erre egy kapitány, kéne már tenni vele valamit. Most is itt egy sürgönye, megint csapatokat kér, hogy ott a Dunajecnél valamire készülnek az osztrákok. Na, ez is jókedvemben talál, mondta a tábornok, fenét kap, nem erősítést és a kapitány nevetett, na ez jó hecc lesz, az a híres Radkó most mutassa meg, hogy mit tud. A tábornokot is egészen felvillanyozta ez az idea. Ráfér a Radkóra egy alapos tuss, az egész hadseregét ott hagyhatja, aztán majd mesélje be a nagyhercegnek, hogy miért veszített ötvenezer halottat és kétszerannyi foglyot. Az egyik úr

meg akarja boszantani a másikat és itt ezer, százezer, és végtelen sok fogoly és valahol meghalt ötvenezer ember. Talán éppen ezek azok, akikről Dimitriev Radkó nem tudott elszámolni a nagyhercegnek. És Hamilton lord azt mondta Asquith lordnak, hogy abba kellene hagyni ezt a gallipolii kalandot, mert potyán ottmarad a hadsereg. De hová gondol, mondta Asquith, ebbe belebuknék a kormány és nem mernék többet az Izvolszki szemébe nézni. Képzelve, hogy röhögne az a Bethman-Hollweg, ha én most ebbe belebuknék. Kap még embert, csak huzza a dolgot, nem baj, ha nem is megy, csak huzza. Elvégre nem kompromittálhatom magamat? Na nem? Hja, persze, mondta erre Hamilton lord és Ari-Burnu és Szedil-Bahr között negyvenezer ember a sárga fűbe harapott. De hiszen most nem erről kellene beszélni, itt vannak az orosz foglyok, csupa ember, zárt, bonyolult, másokkal vonatkozásban levő, mások boldogságát, vagy veszedelmét jelentő csupa különember, sorsok hordozója, szenvedő, élő, akadémista, tervező, csalódó, lemondó, újrakezdő, szerető ember, akár Radkó Dimitriev vagy a nagyherceg, vagy Asquith lord, mind ember és miért vannak ezek itt, ezt akartam tőlük megkérdezni. Melyiket kérdezzem? Milyen sokan vannak még odaát messze, köröskörül amerre nézek, mindenütt s ameddig nem látok, ahová gondolni sem tudok, ott is, mennyi

ilyen egyforma és különváló ember és mennyi rengeteg ember, mind gyászoló, gondkínzott, életében megzavart, más akaratából halálra szánt, megalázott, szomorú ember. És azok milyen kevesen vannak. Ketten vagy tizen, alig többen, tízen vannak és ha az egyik rosszkedvű, vagy gyomorbeteg, vagy egy várt kedves látogató elmaradásán nyugtalan, százezer ilyen másik a rengeteg közül meghal és százezer fogságba megy és itt bámul a pályaudvaron riadtan, tehetetlenül és nyomorultan. Pedig milyen sokan vannak és azok milyen kevesen. Mi lenne, ha ez mind, ez a sok mind egyszerre azt mondaná, hogy: nem! Milyen vihar volna az és milyen millió tonna ekrazit robbanása! Megkérdeztem tőlük, hogy miért nem mondták ki ezt az egy, könnyű, rövid, kemény, boldog, emberi szót? Istenem, nem merek hozzájuk szólani, mert hátha kitűnik, hogy mégse emberek, csak azok emberek, az a tiz, azok a kevesen és ezek csak antropomorf lények és nincs is életük, sorsuk nincs, csak ruhájuk van, sárga, piszkos, földszínű? Rettentő kiábrándulás volna, ha megkérdezném őket, fejlődésben, boldogító ideákban, tudományban, kultúrában, szép emberi életben minden hitem veszne, nem merek hozzájuk szólani és nem értem őket, akik most a mi életünk közepén, idegen város pályaudvarán riadtan nézik a szemközt jövő másruhájú másokat. Az ellenséget. Engem. Jó

Isten! Kicsodák ezek? Nem merem tőlük megkérdezni.

Egy német levélről.

Egy levelet közöltek nemrégiben a magyar újságok, egy bajor katonatiszt levelét, aki pár napot Pesten töltvén, elragadtatással ír szeretett fővárosunk szépségeiről, de legnevezetesebb volt az a megfigyelése, hogy Budapest a dúsgazdagok városa, mert aligha van egyéb hely a világon, ahol az itteni drágaságot kibírnák. Az egészséges eszű német szükségképpen dúsgazdagoknak képzelt bennünket, életünket látván, és ha sok milliárdos nincs is itten – mondja – milliomos fölös számban találkozik. Ez a történelmi értékű levél, amelyből csak kivonatok jelentek meg, állítólag szórói-szóra így hangzik:

Kedves Milikém, pár napja vagyok itt a lovagias magyarok fővárosában, s mondhatom, hogy a világ közepe itt van. Ide el kell jönni mindenkinek, aki a gazdagság és a kövér jómód csudáit legalább kívülről látni akarj a, s a háború minden borzalmáért kárpótol, hogy ezt a várost aránylag olcsón megismerhettem. Nekünk, németeknek fogalmunk se lehet a pénznek arról a bőségéről, ami itt szinte már terhes az emberekre nézve; és éppen ittlétem alatt történt, hogy a főváros

tanácsa a közönség energikus követelődzése következtében kénytelen volt a vásárcsarnoki árakat fölemelni, s az úgynevezett maximális árakat olyan összegekben megszabni, amikről a kofák csak lázas víziókban álmodoztak. Ebből is láthatod, hogy mi van itten, de egyébként is, minden áru árából látszik, hogy itt a pénzbőség valósággal olyan teher, mint a túlhízottság. A pesti polgár soha sincsen megelégedve, neki sohasem elég drága valami, s örül, ha az árusok valami címet találnak arra, hogy pénztől megszabadítsák. Itt, ha egy fűszeres férjhez adja a leányát, egyszerűen fel emeli a töröttbors árát és meg van a hozomány és ha egy kávés megakarja pukkasztani a másik kávést, egypár százezer koronáért bronzal bélelteti kávéházát és ez neki semmibe sem kerül, csak a kávé árát kell egy kicsit fölemelintenie. Általában ez a vállalkozók ígéretföldje, mert a közönség direkte nem engedi, hogy a vállalkozó valamit a magáéból fizessen. A pincérek nem kapnak fizetést, mert a vendégek fizetik őket, a barna pusztafi ingyen húzza a kávésnak az édesbús magyar csárdást, mert a cigányt is a publikum fizeti, sőt a házakban a portást, aki kaput nyit, mikor este hazatérek, azt se a háziúr fizeti, hanem a közönség. De ez még mind semmi: a droske kocsist és a taxisoffőrt is a közönség fizeti, a gazdájuknak ők sem kerülnek semmibe és éppen ezért majdnem az alázatos-

ságig udvarias itt ez a máshol olyan nyers típus. Nem ismervén az itteni rendet, tíz pfennig borraivalót adtam a sofförnek, aki behozott a vasútról és ő, aki koronákat igényelhetett jog szerint, harsány „frász a pófádba, smucig sváb” kiáltással hálálkodott és alig akart leereszteni a kocsiról. Azóta persze én is az itteni szokásoknak adózom, már kezdem azt is természetesnek találni, hogy ha át akarok menni egy hídon, azért is fizetnem kell, hiszen a pesti közönség még az államnak sem engedi el, hogy a hídnak karbantartási költségét tőle elfogadja.

Nektek fogalmatok se lehet a pénznek erről a tengeréről és engem is annyira elszédített ez, hogy csak most jövök rá lassanként némely apróbb furcsaságokra, amik szintén attól vannak, hogy a pénzzel itt már nem tudnak mit csinálni. Nem is szólva arról, hogy a biciklis küldöncök, akiket itt valószínűleg a magyar történelem egy nagy alakjáról „Messingernek” neveznek, angol gyalogsági tábornoki és szerb testőrkapitányi egyenruhában kézbesítik leveleimet, mindjárt azon kezdem, hogy itt a legkisebb bankfiók is legalább annyi márványból épült, amennyiről odahaza a Rothschild ház se álmodhatik és a legegyszerűbb készcipőkereskedő arannyal és drágakövekkel rakja ki a boltja elejét, és kissé már furcsa is, hogy az ember egy pár kész cipőjét a dalai láma pagodájában veszi

meg. Még az ízlés rovására is kénytelenek itt költeni a pénzt és innen van, hogy a házak nagyrészben olyanok, mintha egy pazar fürdőszobát kifordítottak volna, porcellán, üveg és fajence burkolja itt a munkáslakásokat is és az iskolák nemcsak várkastélyok mintájára épülnek, hanem újabban, mint ezt a belvárosban láttam, külön még egy görög templomot is építenek a tetejükbe. Így a nők öltözködésében is mutatkoznak bizonyos túlzások, s aligha tudsz elképzelni, kedves Milikém, olyan drágaságot, legyen az toll, állat, gyümölcs vagy állatbőr, amit a nők Ütt a fejükre ne tennének, persze, ha elegendőképpen drága. Most állítólag marhahússal fogják díszíteni az őszi kalapokat, mert ez a legdrágább. A szobrokról nem is beszélek: itt még Hunyadi Jánosnak is szobrot emelt egy hálás gyomorhajos, aki élvezte ennek a víznek közismert gyógyhatását és ma már ott tartanak, hogy a pénz túlsága miatt nem készíthetik pl. az Erzsébet királyné szobrát, mert a rádium se elég drága anyag, hogy a rendelkezésre álló pénzt elfogyassza.

Az persze nem fog meglepni, hogy itt villanyoson senki se jár, pedig a társaságok egészen groteszk áldozatoktól se riadtak vissza, hogy a publikumot meghódítsák. Így tavaly eltiltották a kocsikban a dohányzást, de ez se tette meg a várt hatást, s ma már villanyoskocsik egyáltalában nem járnak. A

pesti ember, úgylátszik, a kétlovas drosket szereti és azt a másik kisebbet, a konflis nevűt, amelyiket egy különös szerkezet vontat, miközben a kocsis (vagy soffőr?) heves magyar szavakkal inti óvatosságra a járókelőket. Szíves pesti ismerőseim erősködtek, hogy ez a szerkezet ló, de én ma se vagyok erről teljesen meggyőződve, legalább semmi lószerű nincsen rajta, inkább egy erősen letrénirozott griffmadárhoz hasonlít. Általánosságban a teljes elégedettség és a gondatlanság túlsága jellemzi a pestieket, amire nézve nagyszerű példa, hogy a nálunk oly hírhedt magyar ellenzék főújságja a legégetőbb magyar kérdésnek ma azt érzi, hogy Görgey áruló volt-e 1849-ben, vagy nem. Rátérve a politikára, édes Milim, konstatálnom kell, hogy a magyarok rebellis természetéről bennünket rosszul informáltak, igaz, hogy az osztrák nemzetiségi politika annyira liberális, hogy az esetleg nyugtalanvérű csoportoknak nincs okuk elégedetlenségre. Lemberg bevétele alkalmával például én több középületen magyar zászlókat is láttam, a magánházak dekorációi között pláne mindenütt ott van a trikolor a birodalmi lobogó mellett és mondják, hogy most nyárra azt is megengedték a színházaknak, hogy magyarul játszanak. Egyébként jól vagyok, csak egy kis afférem volt a múltkor, de az is szerencsésen elsimult. Itt ugyanis átfolyik a városon a Duna,

szép nagy víz, amelyen máskor jachtok ezrei és a zenés úszó restaurációk tündéri százai uszkálnak. Most az összes hajók háborúban vannak és csak egy propeller jár ide-oda a két part között. Én jegyet váltottam erre a hajóra és belépven a hídon, jegyem felét odaadtam egy embernek. Mikor azután a hajó elindult, ugyanaz az ember odajött hozzám és kérte a jegy másik felét. Pardon, majd az ellenőrnek, mondtam; de én vagyok az ellenőr, monda ő és mivel marhaságnak gondoltam,, hogy ő saját magát ellenőrzi, azt mondták hogy örült vagyok és a mentők egy kicsit megtussoltak. Egyéb bajom nem esett, ez is inkább kellemes volt ebben a hőségben, annál is inkább, mert egy magamfajta szegény németnek itt fürdőre úgy se telik. Képzeld: az egyik fürdő 13 millió koronába került. Nálunk a birodalmi gyűlés palotája kitélt a feléből. Sok érdekességet írhatnék még a drágaság és gazdagság városáról, de csak annyira telik már, hogy a papa küldjön egy kis pénzt, mert itt kávéházban a levélpapírt is meg kell fizetni és tegnap a babcsuspájz ára ötven percentet emelkedett, állítólag a kraszniki áttörés öröme és a gyerekeket csókolva maradok sírig szerelmes férjed, Ludwig.

Interview.

A pesti polgárral találkoztam és mondom neki: ugyan kedves pesti polgár, mit szól

kegyed ahhoz a mindenféle színű és szagú gőzhöz, ami most elfüstölgött a városháza túlfeszített szelepeiből? – Hja, ja, –mondta a pesti polgár, ez így van. Régen tudom én már és mondom is mindenkinek, sőt a kávéházakban nyilván hirdetik a felháborodott emberek, hogy ez így már nem mehet tovább és valamit már csakugyan tenni kellenék. Most erre igen jó alkalom volna, így feleltem én, mert, lám, a világháború zűrös zajában mintegy biztosnak érezvén magukat, a rendes óvatosságról is megfeledkeztek és minden rejtve művelt tetteiket egymás fejéhez vagdosták mérgesen. Most lehetne valamit csinálni, mondtam a pesti polgárnak, mire ő: mégis mit tetszik gondolni, hogy lehetne? – kérdezte:

Én: Lássuk csak. A főváros közgyűlésén felmerült a Népopera ügye. Ezt a rettentő gőzfürdőt a főváros telkén a főváros pénzéből építették fővárosi bizottsági tagok, hogy majd olcsó zenei kultúrával látják el a fővárosi intelligenseket. A főváros egyetlen tétét örökidőre eléktelenítették ezzel a gőzmosódával, s a főváros pénzén német truppokat szerepeltettek ötszörös drága helyárak mellett és megbuktak.

Ő: Úgy kell nekik.

Én: De nini, a főváros szanálta őket, hiteltelzőiket kielégítette és hivatalosan a maga tulajdonába vette át azt a félretaposott

gőzmalmot. Aztán jött a világháború és a főváros tulajdon házában a bukott és szanált gründolók vezetése alatt új üzem kezdődött. Felváltva működött ott Jadlowker és a vörös ördög, amely utóbbi egy színdarab volt, ha jól emlékszem tizennyolc felvonásos és minden felvonás végén eljátszották benne a Gotterhaltét. Az előcsarnokban pedig Bárczy szobra hallgatta ezt és helyeselt.

Ő: Abcug! Le vele! Vissza neki!

ÉN: Úgy van. A főváros az ország szíve s mint ilyen, meg kell dobbannia a magyar reneszánsz örömében. Szép számmal haltak meg magyarok azért, hogy most végre meg tudjanak bennünket és megtudják, hogy ebben az országban a magyar fajta kultúrához és szabad magyar nemzet alkotásához való minden kvalitással ékes. Akik otthon maradtak, azoknak most kutya kötelességük minden magyar értéket előkeresni a dugott rejtekekből és fényesre kifényesíteni és amit eddig magunk sem hittünk, s amit most a magyar dicsőség fényében idegenek is megláttak, a magyarság szuverén nemzet voltát féltékenyen őrizni minden konkurrens intrikával szemben.

Ő: Vajh, van-e ki ezt tagadni merné?

ÉN: Vajh, van. Például a fővárosi bizottsági tagok úgynevezett többsége, amely nyíltan hirdette, hogy vége a „lestemplizett hazafiságnak”, most már lehet arról nyíltan be-

szelni, hogy a magyar nyelv túlságos elharpódzásának gátat vessünk és a szépszámú magyar hulla árán végre megvásároltuk azt a boldogságot, hogy Budapest székesfőváros, az ország szíve, visszanémetesedhessék. Barbár vadmagyar, aki ezt nem fogadja örömmel és aki azt véli, hogy főváros a magyarság legexponáltabb pozíciója s ennél fogva aggályos, hogy ezt a pozíciót önként kiürítsük s ismeretlen tetteseket felhatalmazzunk ötven esztendőre, hogy itt, a főváros házában, a főváros helyeslése mellett, mintegy kulturális inferioritásunkat egy német zegerájjal szemben is hivatalosan elismervén, német dolgozatot mivel jenek. Ha vannak, akik ezt így nem látják kívánatosnak, azokat a polgármester terroristáknak nevezi és a lövészárkokba küldözgeti őket.

Ő: (a fülembe súg.)

Én: Tudom. Hisz én se azt tartom legbosszantóbbnak, hogy ez az üzlet létrejön. Elvégre: volt egy elhibázott gründolás, a fővárosnak valahogy meg kell szabadulni ifjúkori bűnétől és hátha sikerül abban a kolera-barakkban mégis valami életrevalót kiköltetni. Ez a rémes, amit kegyed is tud, ó pesti polgár, hogy nem volt szabad hozzányúlni ehhez az ügghöz, hogy annyira sürgős volt ez az ügy és hogy a fővárosi közgyűlés úgynevezett többsége hajlandó volt a világháború legki-

vánatosabb és régen sóvárgott eredményeként azt ordítani, hogy szűnjön meg a túlságos magyarosodás, hogy lehessünk megint németek, – hajlandó volt megtámadni azt, amiért magyarok szép számmal meghalnak mostanában – csak hogy ez az üzlet létrejöjjön. És a polgármesterek és tanácsnokok dühös és agresszív falanxban megvonták a szót, szidalmazták, leintették a magyar aggodalmakat, végre, hála Istennek, kiirtható álhazafiságnak mondták, hogy Pestet mulatós várossá kell tenni, ahová az idegen, mintegy Európa Yoshiwarájába, mintegy Európa virágos hájójába, mintegy Európa rejtékutcájába mulatni járjon és azt mondták, hogy a főváros kötelessége, hogy lányos mulatóhelyeket létesítsen az idegennek, aki itt fog forogni, ha Pest híressé válik mulatóhelyeiről, azt mondták, hogy Londonban ők se a British muzeumot, hanem a lányos mulatókat nézték meg és a női kiszolgálást és legázolták egy rössel az ellentmondókat, a polgármester, az alpolgármester és a tanácsnokok egy dühös és agresszív falanxban. Miért volt ez most ilyen sürgős éppen levelek hullása és az utolsó közgyűlés idején és miért kellett ezt éppen most olyan okvetlenül áterőszakolni, hogy a siker érdekében az a kockázat sem volt túlnagynak látszó, hogy ilyen erőszakos viselkedésért, ilyen magyarságot sértő beszédéért, az erkölcstelenség nyílt hirdetéséért esetleg a

fejükre talál ütni a budapesti polgár, aki elvégre mégis csak van.

Ő: Én üssek a fejükre?

ÉN: Várjon. Úgy-e itt az történt, hogy egy üzletet, amely lehet akár tisztességes is, valaminek az eltussolására sürgősen meg kellett csinálni. És ez az üzlet annyira magánügy volt, hogy magánsértések, személyes invaktívák, vádak és ellenvádak, leleplezések és ellenleplezések történtek a buzgó kapacitás hevében. Ha a polgármester annyira lírikus lesz, hogy a kritikára kurta lesajnálással válaszol, akkor az embernek mégis arra kell gondolni, hogy ebben az ügyben minden puhatóldzás egyes személyek legérzékenyebb húrjait hozza ideges remegésbe. Már most kérdés, mi következik abból, hogy a fővárost birtokoló egész konzorcium így leleplezte magát? Ők azt hiszik, hogy semmi, mert a pesti polgár is az ő tulajdonuk és ők bátran szembe is mondhatják a polgárnak: igen, mi keresni akarunk és a világháború erre jó alkalom. A főváros gazdasági megerősödése országos érdek, s mert a főváros nem más, mint a polgármester és vidéke, országos érdeket ápolunk, mikor keresni akarunk.

Ő: Igaz. Helyes. Úgy van. Ezt már túrni nem lehet. Majd jön Vázsonyi és befűt nekik. Éljen Vázsonyi Vilmos, szeretett képviselőjelöltünk.

Én: (most én súgok neki valamit.) Nahát. Ha jól tudom, éppen a Nagy Vilmos nevezte kormányozható csúznak a boldogult Kossuth Ferenc betegségét és lám, most mégis. . . Azt mondják, beteg a Nagy Vilmos, távol van a tettek mezejétől és a többség felhasználja az alkalmat, mert a Nagy Vilmostól elvégre nem követelhetjük, úgy-e, hiszen beteg, meg-erőltetné magát, esetleg vissza kellene men-
nie az ellenzékhez.

Ő: Igaz. Elvégre ő lehet azért a maga személyében ad perszonam puritán és az is. Éljen Vázsonyi Vilmos szeretett képviselő-jelöltünk.

Én: Éljen. De valakinek mégis tenni kéne valamit. Lám, nyíltan megvádolták egymást, a bizottsági tag megvádolta a tanácsot, hogy gazdag bizottsági tag szállítóknak egy korona províziót ad, nem bizottsági tagoknak pedig csak harminc fillért, amire a tanácsnok meg-
vádolta a bizottsági tagot, hogy ő is kijárt nála, a tanácsnoknál, de a províziókérdésben nem akart nyilatkozni. A tanácsnok legfőbb érve az, hogy te sem vagy jobb a Deákné vásznánál, vagyis mit kiabálsz te, aki ugyan-olyan vagy, mint én, tehát, ebből következőleg (és ez nekünk polgároknak a fontos), én a tanácsnok a panamaváddal szemben úgy tudok hatásosan védekezni, ha föltárom a másik fején is jelenlevő vajakat. Nem azt mondja a tanácsnok, hogy az ő tanácsnoki

fején nincs vaj, hanem azt, hogy mit megy a napra a bizottsági tag, mikor az ő fején is vaj van. Ez az „is” itt a tragikus bökkenő, érti ezt kegyed?

Ő: Na ja. Kellene valakinek szólani.

ÉN: (egy nevet súgok neki.)

Ő: Bajos. A veje vidéken tanár, aki fel akar jönni a fővárosba. Nem kívánhatjuk tőle. . . .

ÉN: (egy harmadik nevet súgok neki.)

Ő: Bajos. Gőzfürdője van és eddig nem kívánták tőle, hogy füstemésztő-készüléket szereljen be. Akkor kívánnák. Mi nem kívánhatjuk tőle. . .

ÉN: De kérem kegyedet, gondolja meg. Az egész világháború alatt semmit se csináltak. Az élelmiszeruzsora szabadon gazdálkodik ma is. Úgy-e, a hatóságilag vásárolt krumpli és bab megrothadt, gondosan eldugták, ki se pakolták, nehogy az árakat lenyomja és mikor elrothadt, elvitték a szemétre, csak éppen a províziókat fizették még ki a fővárosi bevásárlóknak! És úgy-e, az egész háborús esztendő alatt energikusan, egész a veséig menő hévvel, mondhatni magán dühvel csak a népopera ügyben exponálta magát a főváros, az ország szíve, amelyet egy nagy politikusunk már a háború elején inkább az ország hólyagjának nevezett? Nem felháborító ez?

Ő: De felháborító.

Én: Na hát. Ha kegyed is fel van háborodva, akkor most jöjjön velem és ellene fogunk szavazni a törzsfőnököknek, kibuktatjuk és rendet csinálunk.

Ő: Hogy méltóztatott? Hogy én? Kilenccel gyermekkel és egy kisajátítandó telekkel?

Én: De nézze, valami áldozatot csak kell hozni. Ezt a telket nem sajátítják ki, jó, de egy kis áldozatot megér a közerkölcs is, aztán megbuktatjuk őket, úgyse lesz kisajátítás.

Ő: És az! Éppen ez az! Hogy jövök én ahhoz, hogy éppen én hozzak áldozatot? Én, Pesty Polgár, a kilenc gyerekekkel, mikor a tanácsnokok és a főnökök se akarnak semmi áldozatot hozni?

Én: De gondoljon a magyar hősökre, akik az életüket áldozzák. Mi is áldozzuk, hogy legyen jobb kor, mely után buzgó imádság epedez százezrek ajakán.

Ő: Én nem epedezek. Nekem tessék békét hagyni. Alapjában véve mit akar tőlem? Panamáztam én? Nem vagyok én tisztességes ember? Felelős vagyok én azért, amit mások tesznek? Mi közöm nekem ahhoz, hogy mások más véleményen vannak? Ön reakcionárius és antiszemita, elnyomja a szabad véleményt, de én nem fogom túrni. Most vége a lestemplizett hazafiaskodásnak. Végre itt az ideje, hogy a túlzó magyar sovéniséget

korlátai közé utasítsuk, s be kell látnunk, hogy kis nemzet vagyunk, amelynek nyelvét, – sajnos, – nem értik az idegenek. Nekünk szórakozó helyekről kell gondoskodnunk az idegenek számára, mert múzeumokból és tudományos intézményekből nem él meg az ország és kis nemzet vagyunk és nincs jogunk a magunk nyelvét reáerőszakolni senkire, örüljünk, hogy élünk és lássuk be, hogy a magyar kultúra és a magyar nagyság csak maszlag, amit vadmagyarok találtak ki és főképpen antiszemiták, hogy homályba borítsák a liberalizmust. Szórakozást az idegeneknek és német kultúrát az intelligenseknek és fennen lobogjon a zászló, amelyre lángoló betűkkel írják a liberalizmus igéi: szabadság, egyenlőség és idegenforgalom.

Én: Hát ezért halnak meg egy éve olyan szép számmal magyarok a lövészárkokban?

Ő: Én tudom, hogy milyen a magyar virtus a lövészárkokban, de azt is tudom, hogy nem virtus a Népopera ügyben itt terrorizálni.

Én: Ki terrorizál? Én csak kérdeztem. Nézze, Magyarország minden nagy városa, most egy-egy szétdúlt felvidéki falut újjá akar építeni. És Budapest, az ország szíve hidegen maradt ebben az akcióban és míg az újjászületett Kárpátokban Debrecenfalva, Szegedujfalu, Szabadkaújhely és a több friss, erős magyar vár fogja hirdetni a magyar vá-

rosok kötelességteljesítését, Budapestről egy leányos német mulatóhely hirdeti majd a jövő ötven évben, hogy íme ez az, amit az ország szíve a háború éve alatt produkált. Hát nem érdemes az ilyen dolgok ellen küzdeni, még ha esetleg magánérdekeinkben károsodnánk is, ha ellenük küzdünk?

Ő: Budapesti polgár vagyok. Hála Istennek, engem nem fertőzött meg a nacionalista reakció és fennen lobogtatom a liberalizmus zászlaját. Suum cuique, kéz-kezet mos, előre, a kultúra tövises útján és önnel én nem vitatkozom, mert ön nem áll a kor színvonalán és még a Bárczy meg találja látni, hogy önnel beszélek. Alászolgája. (El.)

ÉN: (busán nézek utána és eltűnődöm, hogy kié hát Budapest, az ország szíve? A polgármesteré? A tanácsosé? A többségé? És ekkor elmegy mellettem egy féllábú budapesti harcos és én megkérdem tőle: miért áldoztad a féllábadat? A Népoperaért? Mire ő „a magyar nemzet magyar egységéért” feleli és én most végképpen nem értem, hogy miért nevezik Budapestet az ország szívének. Mégis inkább az ország hólyagja ez, igaza volt annak a jeles magyar politikusnak.)